

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FREDERIKSBERG

GENNEM TIDERNE

XI

1966

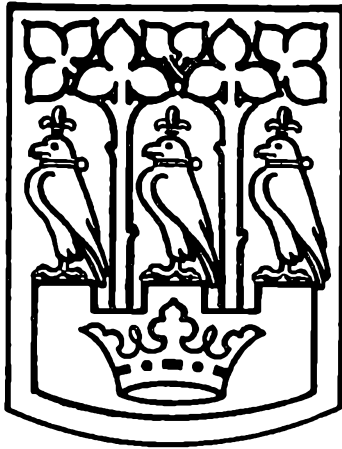
UDGIVET AF
HISTORISK-TOPOGRAFISK SELSKAB
FOR FREDERIKSBERG

FREDERIKSBERG
GENNEM TIDERNE
XI

FREDERIKSBERG

GENNEM TIDERNE

XI

1966

UDGIVET AF
HISTORISK-TOPOGRAFISK SELSKAB
FOR FREDERIKSBERG

Redigeret af Johs. Lehm Laursen

Solbjerg Kirkegård 1865-1965

Af JØRGEN JØRGENSEN

PÅ Frederiksberg ældre Kirkegård var forholdene i begyndelsen af attenhundredeogtreserne ved at være for trange, hvad angår disponible gravpladser, hvilket foranledigede kirkeværgen kammerassessor J.P.HANSEN til at ansøge finansministeriet om at lade foretage en udvidelse af kirkegården.

I sit svar af 22.11. 1862 spørger ministeriet, »Hvorvidt det maatte være muligt i Stedet for at udvide Kirkegaarden at anlægge en Assistentkirkegaard, og i bekræftende Fald, hvor en saadan Kirkegaard skulde ligge«.

Kommunalbestyrelsen fandt det rimeligt at anlægge en assistentskirkegård, men ønskede på daværende tidspunkt ikke at tage stilling til, hvor en sådan skulle placeres, men fremhæver iøvrigt i sit svar til ministeriet, at domænebestyrelsen skal gøres opmærksom på »det hensigtsmæssige i at et Kapel anlægges paa den nye Kirkegaard«.

At kirkeværgen henvendte sig til finansministeriet skyldtes, at staten var ejer af Frederiksberg Kirke med tilhørende kirkegård, hvorfor det måtte påhvile denne at erhverve jord enten til en udvidelse af den bestående, eller til en ny kirkegård. Staten skulle ligeledes som kirke-ejer udrede de kirke og kirkegård påløbende udgifter, men oppebar samtidig de af dette aktiv flydende indtægter.

Ved kommunalbestyrelsens overvejelser vedrørende valg af beliggenhed for den nye kirkegård kom to jordstykker i betragtning. Det ene lå på hjørnet af Fasanvej og Klammerivej (nuværende Peter Bangsvej) og ejedes af Tracteur C.M.THORUP, kendt fra etablisementet »Sommerlyst« i Frederiksberg Allé. Dette stykke jord var for så vidt vel egnet til kirkegård, men udover at der måtte foretages en kraftig dræning af grundens grøfter formedelst 1.100 rigsdaler, viste det sig tillige, at den projekterede jernbane gennem Frederiksberg ville komme i

bogstaveligste forstand på tværs af fremtidige udvidelser, og dermed var selvsagt dette køb umuligt. I 1867 erhvervedes iøvrigt det her omtalte hjørneareal af Den danske Diakonissestiftelse, som her opførte sit første egentlige hospital. Det andet jordstykke, som kommunalbestyrelsen henviste til, lå på hjørnet af Fasanvej og Roskildevej og tilhørte jordbruger ADAM ANDERSEN; stedet var særdeles velegnet til kirkegård, idet jorden var »baade tør og god«. Kommunalbestyrelsen gik stærkt ind for dette areal, mens ministeriet stadig holdt på tracteur Thorups. Den 28.4. 1864 hedder det således i skrivelse fra ministeriet: »at Adam Andersens Lod ligger for langt væk«, og der henvises til arealets uegnethed på grund af de dårlige tilkørselsforhold. Man tænke sig her i særdeleshed hestetrucken ligvognskørsel ad Frederiksberg bakke i dårligt føre!

Kommunalbestyrelsen bragte derfor et tredje areal i forslag, nemlig ejendommen »Petershaab« (ejet af exam. gartner HANS PETER HANSEN), som lå på Fasanvej som nabo til tracteur Thorups jord, men fastholdt dog stadig Adam Andersens areal som det bedst egnede. Om-sider bøjede ministeriet sig og Adam Andersens lod valgtes; stykket var på 3 tdr. land og købesummen blev fastsat til 4.500 rigsdaler.

Set med vore øjne, var det en meget lille kirkegård, der her blev påbegyndt; men tager vi det daværende befolkningstal i betragtning, bliver forholdet et ganske andet. Da man begyndte på den nye kirkegård, havde Frederiksberg Kommune 8-10.000 indbyggere, og Frederiksberg ældre Kirkegård, der var på 53.904 kv. alen eller knap 4 tdr. land, havde hidtil kunnet bestride det antal gravsteder, som dette befolkningstal måtte behøve. Derfor kunne en assistentskirkegård af den nævnte størrelse synes at være fuldt tilstrækkelig.

København lå endnu idyllisk omsluttet af sine volde, sløjfningen af dem påbegyndtes først omkring 1865, der var ingen, der på daværende tidspunkt kunne forudsige, hvor stor udviklingen indenfor bysamfundet ville blive, og at udflytningen fra den snævre overbefolkede by med så eksplosionsagtig hast kom til at brede sig udenfor de tidligere volde. Sidst men ikke mindst gjorde industrialiseringen udslaget ved at trække landbefolkningen til byerne i et stadigt stigende tempo, og her i første række mod hovedstaden, hvilken ekspansion for Frederiksberg kommunes vedkommende fremgår af

Tabel I: Indbyggerantal

1860	8.164
1870	16.878
1880	26.510
1890	46.954
1901	76.231

Frederiksberg Assistents Kirkegaard, som man kaldte det nyerhvervede areal, blev indviet d. 22. juni 1865 af provst P.E.HALL. Kirkegården var omgivet af en tjørnehæk, og belægningsplanen var som på Frederiksberg ældre Kirkegård med store familiegravsteder på begge sider af en gang, langs med arealets yderside; herfra adskiltes kirkegårdens indre ved en kraftig elmehæk, som barmhjertigt skjulte de her herskende kaotiske forhold. Grav har ligget ved grav kun adskilt ved så smalle gange at al transport af kister til det i midten beliggende område måtte foretages henover allerede benyttede gravsteder. Mellem de små børnegrave fandtes overhovedet ingen anlagte gange, kun smalle stier slidt af eventuelle besøgende til gravstederne. Der var her kun tale om en intensiv udnyttelse af jorden uden tanke for det hensigtsmæssige og uden at skele til en formildende beplantning, endsige da en æstetisk helhedsvirkning.

Af let forståelige grunde kunne det derfor have sine vanskeligheder at finde frem til de enkelte gravsteder, og man måtte ty til malende beskrivelser af deres beliggenhed, som f.eks. »2 Rigsdaler Jord Børnerækken mod Nord«, »Monumentlinien til højre for Muurlinien mod Øst«, »Monumentlinien til venstre for Hovedindgangen mod Syd« eller »10 Rigsdaler Jord bag Monumentlinien mod midterste Gang mod Øst«. Dette var dog ikke det værste, det var mest til graveren og hans folks orientering; men når så tillige talrækken blev brugt forfra til hver betegnelse, har det gjort forvirringen total, eksempelvis er talrækken på den første del af kirkegården påbegyndt 19 gange.

Hvor stort et behov der var for den nye kirkegård, viser følgende tabel II.

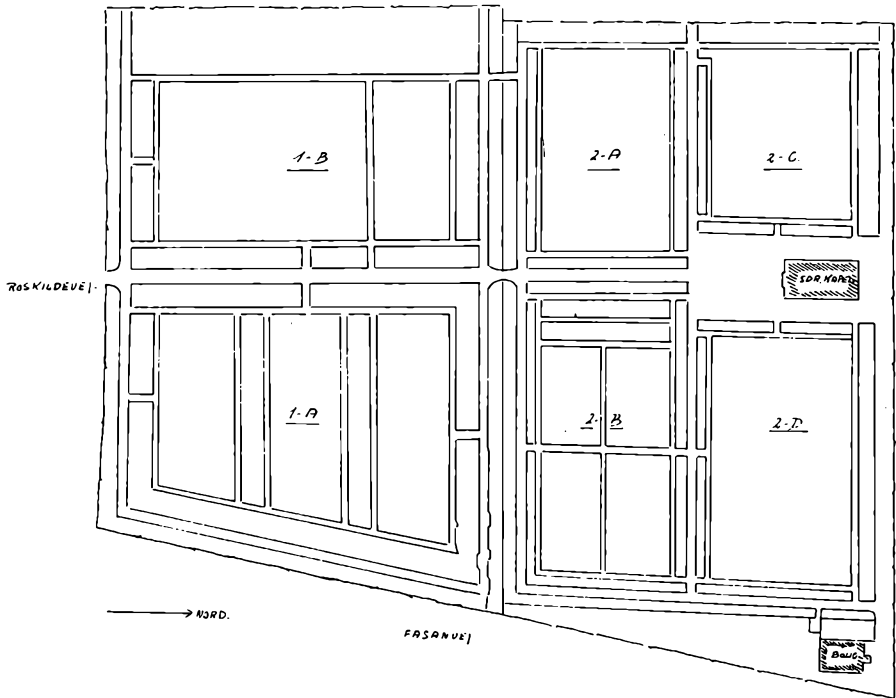
Tabel II: Begravede fra 22. 6. 1865 til 31. 12. 1874

	Under 1 år	1-9 år	10-19 år	over 19 år	ialt
1865	66	48	4	61	179
1866	107	82	13	91	293
1867	90	67	9	109	275
1868	112	59	10	119	300
1869	122	74	12	139	347
1870	145	109	10	165	429
1871	154	124	21	161	460
1872	191	108	14	188	501
1873	232	133	21	201	587
1874	279	120	21	216	636

Som tabellen viser, blev kirkegården lige fra starten stærkt benyttet, og så tidligt som i 1867 henstillede kommunalbestyrelsen til finansministeriet at »Man allerede saa hurtigt efter Kirkegaardens Begyndelse maatte tænke paa en Udvidelse«, medens det mod nord liggende areal endnu var ubebygget. På samme tid blev ministeriets opmærksomhed henledt på det tidligere ønske om at få et begravelseskapel på kirkegården, og endelig anmodede man ministeriet om at udbedre hegnet (tjørnehækken) omkring kirkegården, der var i en så slet forfatning, at kreaturerne fra de omliggende marker trængte ind på kirkegården. I de indtil da forløbne 2 år, har kirkegården utvivlsomt måttet nøjes med de oprindelige markskel, så lidt vægt har man fra ministeriets side lagt på kirkegårdens sømmelige udseende.

Ministeriet lovede at opsætte et interimistisk stakit, men kun på de to sider, der vendte ud mod Roskildevvej og Fasanvej, da disse, som det anføres i ministeriets skrivelse, »var stærkt befærdede«; hvordan det så ellers skulle lykkes at holde kreaturerne borte fra kirkegården, måtte åbenbart blive kommunens egen sag.

Bekostningen af et begravelseskapel mente ministeriet derimod var staten som kirkeejer uvedkommende, men hvis kommunen ønskede og ville bekoste bygningen af et sådant, »havde man, da dets Ønskelighed maatte erkendes, ikke noget derimod at erindre«. Yderligere fandt man fra ministeriets side intet grundlag for at foretage en udvidelse af kirkegården. Endelig tilbød ministeriet at ville afhænde Frederiksberg Kirke og kirkegårde til kommunen, hvorved denne ville

REKONSTRUKTION AF FABB. ASSISTENTS KIRKEGÅRD 1875
 KAPEL OG GRÅVERBOLIG INDTEGNET
 MÅL 1:500.

Strøm 1965.

Tegning udført efter skitser og notater i kirkegårdens ældste protokoller, da den første udvidelse havde fundet sted og med graverbolig og Søndre Kapel indtegnat.

få frie hænder til at foretage de ændringer og forbedringer, som man kunne ønske for samme.

Resultatet blev, at staten ved skøde af 7.5. 1868 afhændede kirke og kirkegårde til Frederiksberg Kommune (for 10.000 rigsdaler) der, efter et af Kultusministeriet approberet regnskab, fremover skulle bstride alle udgifter. Pr. 1.4. 1898 overgik kirkegårdene fra kommunen til den nuværende ejer, Frederiksberg Begravelsesvæsen, en nyoprettet selvstændig institution, der skylder sognedelingen sin tilblivelse.

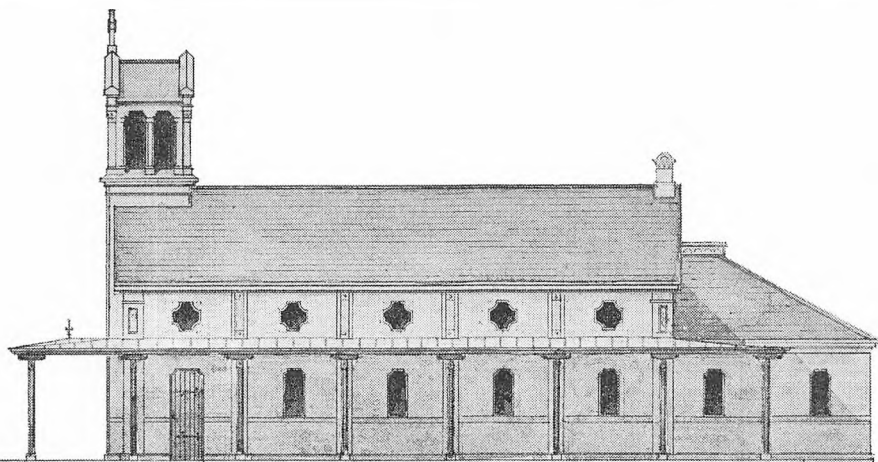
I hurtig rækkefølge og i takt med befolkningstilvæksten, foretoges da de fornødne udvidelser i årene 1873, 1881, 1885, 1891 og 1898,

efter hvilken sidste kirkegården fik sin nuværende udstrækning med en længdeakse øst-vest fra Fasanvej til den gamle jernbanelinie ved Jyllandsvej (af Statsbanerne nu udstykket i små velholdte kolonihaver); mod nord grænser kirkegården til Frederiksvej medens den mod syd strækker sig langs med Roskildevej. (Se tillige tabel III).

Ved den første udvidelse i 1873 på ca. 8 tdr. land indkøbt for 15.000 rigsdaler og beliggende nord for det oprindelige areal, blev man, som ved flere af de senere jordkøb, enige om til en begyndelse kun at benytte en del af jorden, ved at tage 3 tdr. land ind til kirkegård, medens de øvrige 5 tdr. udlejedes for et tidsrum af 8 år mod en årlig leje af 200 rigsdaler. Der skulle altså foretages en »formelig« udstykning af den pågældende lod, fordi det udlejede areal skulle pålignes »Hartkorn og Gammelskat«, idet der i henhold til den oprindelige bestemmelse om straks at inddrage hele arealet til kirkegård, af Indenrigsministeriet allerede var givet den for kirkegårde sædvanlige afgang på samme »Hartkorn og Gammelskat«.

Selv om man, da staten var ejer af kirke og kirkegårde, gentagne gange havde fremhævet det ønskelige i, at et begravelseskapel blev opført på Assistentskirkegården, blev det dog ikke det første, der blev bygget, da kirkeudvalget selv skulle administrere kirkegården. I 1875-1876 opførtes nemlig en graverbolig ved Fasanvej, hvilket da også forårsagede flere kritiske bemærkninger ved kommunalbestyrelsesmødet inden vedtagelsen. Boligen kom til at ligge ved Fasanvej (nuværende nr. 36) og huser i dag, efter forskellige ændringer, bl. a. Solbjerg Kirkegårds kontor.

Endelig i 1877-78 blev et kapel opført (Søndre Kapel) og taget i brug første gang 20. 5. 1878. Forinden var der dog i kommunalbestyrelsen blevet fastlagt visse retningslinier, da kirken ikke gerne skulle lide skår i sine indtægter, fordi man nu ville benytte kirkegårdens kapel. Det vedtoges derfor at taksterne for begravelser fra kapellet skulle være i overensstemmelse med kirkens, dog skulle, når dette ønskedes af præsten, frijordsbegravelser finde sted fra kapelsalen uden betaling; der var herved tænkt på de tilfælde »hvor Vejrliget gjorde det ønskeligt, at Begravelsesceremonien kunde foretages under Tag«. Det bestemtes yderligere at intet lig måtte henstå i kapellet længere end til syvendedagen efter dødsfaldet, dødsdagen dog ikke medregnet. Ende-

Søndre Kapel, bygget 1878, i sin oprindelige skikkelse.
(Frederiksberg Kommunes arkitektafdelings arkiv).

lig blev der foreslået en midlertidig bestemmelse om betaling for udførelse af klokkeringning fra kapellet »for at ikke den nuværende Kirkebetjent, der udfører Klokkeringningen ved Kirken, skulde miste Indtægter«. Det koster stadig ekstra at få udført klokkeringning fra kapellet.

Kapelbygningen, efter tegning af arkitekt H. DREWSEN med en byggesum på 23.451,65 kr., ligger i retning nord-syd, og er opført i røde mursten med sort skifertag samt forsynet med et tårn mod syd i forbindelse med hovedindgangen. Kapellet rummede fra begyndelsen, foruden en kapelsal på 250 kv. alen forsynet med et galleri til orgel og kor, flere ligstuer hvoraf en mindre, karakteristisk for tiden, var beregnet til kister med døde efter smitsomme sygdomme. Selve kapelsalen fik en passende let dekoration, hvor bl.a. de tolv vinduer blev udført med smukke glasmosaikbilleder af de tolv apostle.

I tidens løb har kapellet gennemgået mange til- og ombygninger; i 1935 var tårnet i en sådan forfatning, at valget stod mellem en gennemgribende restaurering af det bestående eller et helt nyt tårn. Det sidste blev resultatet. Det nye tårn står pudset i lys farve, og blev bygget ca. 1 meter højere end det hidtidige for at skabe større harmoni med kapelbygningen. Umiddelbart under kobbertaget er glamhuller

med jalousier anbragt (hvor det gamle tårn havde vinduer) for uhindret at lade klokken lyde ud over kirkegården.

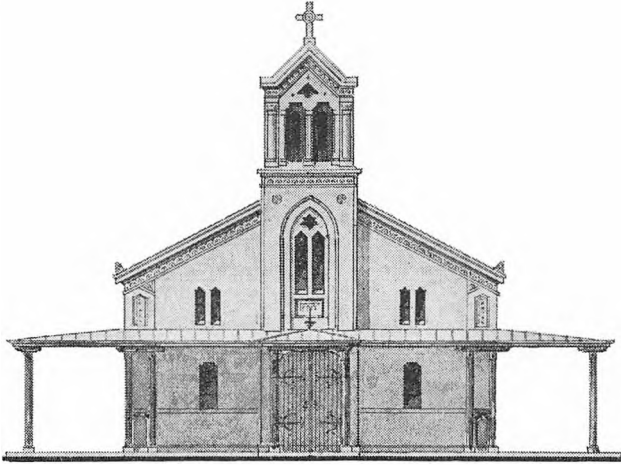
Der blev i bygningens nordre ende etableret et modtagelsesrum adskilt fra siderummene ved spanske vægge i 2,20 meters højde, udført af plankeskelet med fyldninger ligesom på bagvæggen, for derved at skabe en større rumvirkning, og til sidst blev gulvet belagt med kvadratiske ølandsfliser. I 1918 indlagdes elektrisk belysning i kapellet, dog først i 1936 blev klokkeringningen også gjort mekanisk.

Den foreløbig sidste gennemrestaurering af kapellet fandt sted i 1958 med lysere og venligere farver i selve kapelsalen, der også nu forsynedes med et nyt gulv. En smukkere og bedre belysning blev tilvejebragt, da man fra Nordre Kapel overførte to store loftskroner, der svarer til kapellets kandelabre og er tegnet af arkitekt KNUD KØSTER, og i stil hermed blev nye sidelampetter udført. Endelig blev der indrettet et venterum for publikum og bedre pynteforhold til blomsterhandlerne, ligesom der installeredes oliefyrr og udluftningsanlæg.

Søndre Kapel i dag er ingen skønhedsåbenbaring set udefra, dertil har der været foretaget for mange om- og tilbygninger i tidens løb, men indvendig fremtræder det dog både smukt og hensigtsmæssigt.

Samtidig med opførelsen af Søndre Kapel i 1878 blev en vej anlagt til en ny hovedindgang fra Fasanvejen, hvorpå den hidtidige indgang ved Roskildevej blev aflåst. Dette afstedkom andragender fra gravstedsejere og næringsdrivende på Roskildevej om påny at få porten åbnet i samme udstrækning som tidligere. Kirkeudvalget erklærede, at indgangen skulle holdes lukket undtagen på søn- og helligdage, og når der ankom processioner med lig, dels for bedre at kunne opretholde ordenen på kirkegården, dels for at hindre at den benyttedes som gennemgang fra Roskildevej til Fasanvej, og endelig for at undgå indsmugling af gravmonumenter (for hvilke der skulle betales en afgift til kirken). For imidlertid at imødekomme andragerne vedtog udvalget at lade anbringe en låge ved siden af indgangsporten fra Roskildevej og give gravstedsejerne adgang til at erholde nøgle til denne låge samt lade den stå åben på søn- og helligdage; denne nøgleordning vedvarede indtil 1944, hvorefter lågen fremtidig holdes åben for alle på linie med de øvrige indgange.

1890 blev endnu et, dog noget mindre, kapel (Nordre Kapel) op-

Søndre Kapels hovedindgang under det første tårn.
(Frederiksberg Kommunes arkitektafdelings arkiv).

ført, da Søndre Kapels kapacitet var blevet for ringe til at kunne betjene det stigende antal begravelser, som den store kirkegård nu førte med sig. Ved de forudgående forhandlinger i kommunalbestyrelsen om kapelbyggeriet opstod en del diskussion om nødvendigheden af at have to kapeller. Kirkeudvalgets formand oberst P.G. RAMM motiverede forslaget med tre grunde: 1) i det ældre kapel var der temmelig lidt plads, 2) eet kapel var temmelig lidt med de mange stedfindende begravelser (om søndagen henved 16-18), 3) vejen fra det ældre kapel om ad Fasanvej og ind på 5te afdeling kunne blive temmelig lang (en smal ukøbt jordlod på ca. 2 tdr. land adskilte endnu i 1890 den ældre assistentskirkegård fra den nyere 5te afdeling), og dette ville gælde i forøget grad, når 6te afdeling toges i brug. Samtidig gjorde han opmærksom på, at præsterne ville være glade for et nyt kapel. Det nu projekterede kapel kunne bygges for 13.000 kr. medens en tidligere plan med et dobbelt kapel ville koste 25-35.000 kr.

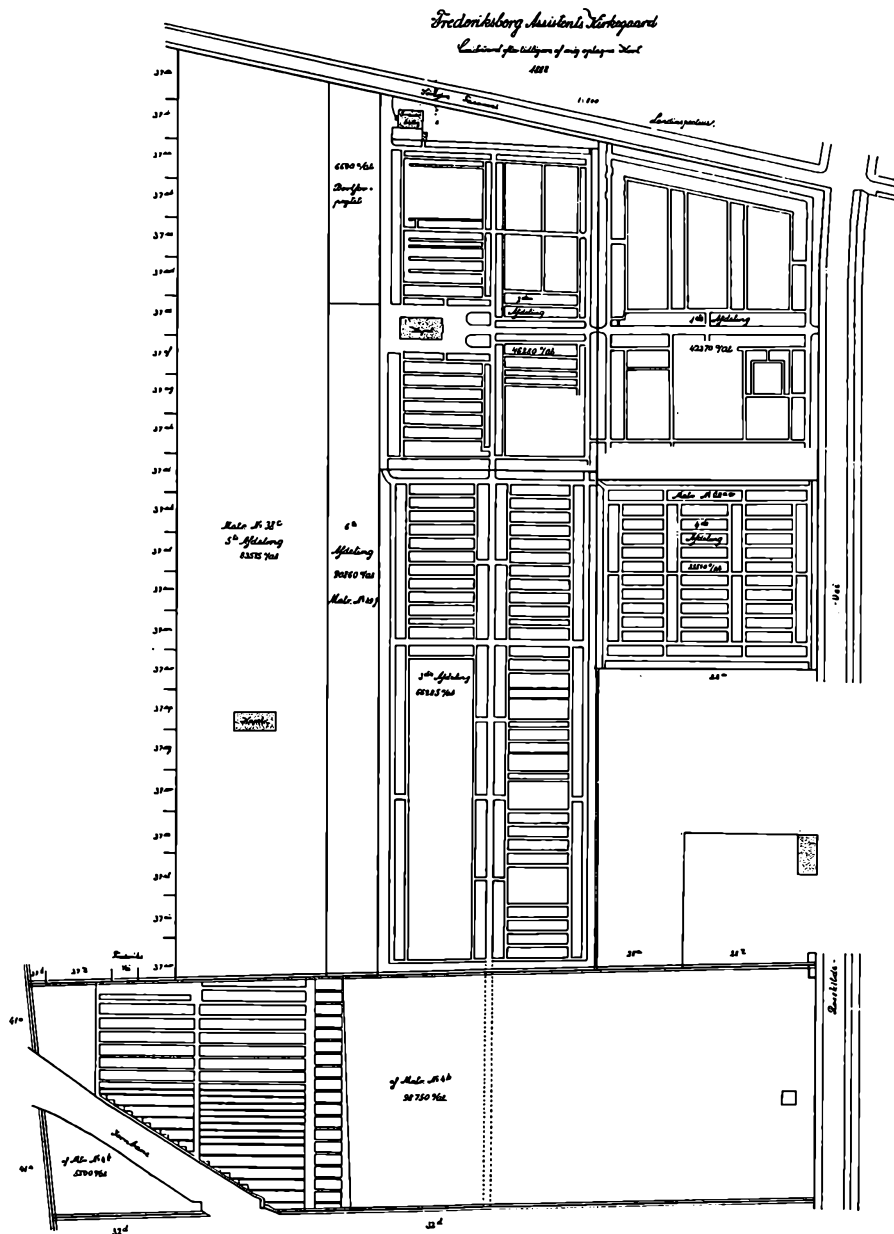
Højesteretssagfører V. F. ASMUSSEN udtalte, at det, der vakte tvivl, var den omstændighed, at der ikke her i landet, end ikke i København, var nogen kirkegård, hvor det var anset for nødvendigt at have mere end et kapel; men da beløbet nu var sat væsentligt ned, ville han ikke modsætte sig planen.

Allerede 1895 måtte man skride til en om- og tilbygning af dette kapel, da »Ligstuen laa mod Syd, saaledes at det om Sommeren havde vist sig nødvendigt at føre Ligene lige fra Ligstuen til Graven«. Kapellet var i brug indtil 1939, hvor den herefter stadig støt stigende kurve for ligbrændinger nødvendigvis måtte begrænse begravelsernes antal. Dermed overflødiggjordes Nordre Kapel, der nu kun af og til ved større højtider, bl.a. Allehelgensdag, toges i brug til andagter, og i 1963 blev kapellet nedrevet og – en parkeringsplads blev derefter anlagt på det nu frigjorte areal.

Graver R. KOCH søgte i 1899 om tilladelse til at opføre en hestestald med tilhørende plads til opbevaring af materialer, og i anledning af dette byggeri ville han gerne have opført et 3 alen højt plankeværk omkring hele pladsen. »Da jeg er i Færd med at lade alle de Gravsteder, som ikke holdes vedlige, rydde, vil hele Kirkegaarden ved dette Arbejde vinde meget i Udseende, men dette vil absolut forøges, naar al det Skramleri, der uundgaaelig fremkommer, kan opbevares bag et Plankeværk«. I sin ansøgning fremhæver han nødvendigheden af at holde 2 heste og det uhensigtsmæssige i at have dem opstaldet andetsteds, da hestene skulle bringes frem og tilbage, hver gang de skulle bruges. Desforuden fremfører han, at på Vestre Kirkegård har man ladet opføre en staldbygning »der foruden Plads til et Par Heste ogsaa indeholder Rum til en Ko og et Par Geder, som Graveren har Tilladelse til at lade græsse paa Kirkegaardens Areal«.

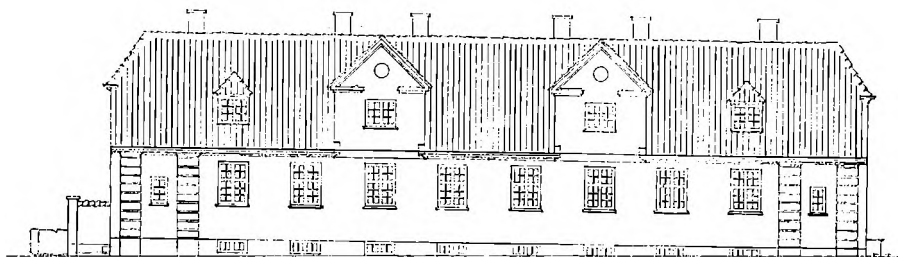
Bygningen blev opført år 1900 og var nok så beskedent en halvtagsbygning indeholdende 2 hestebokse samt en dertil hørende fodergang, og denne ret primitive »materialgård« var i brug, indtil kirkegårdens nuværende blev opført. Ud over denne bygning fandtes et ret så ringe skur, der skulle tjene til spisestue for folkene.

Begravelsesvæsenets bestyrelse anmodede 18.3. 1919 kommunens tekniske forvaltning om at udarbejde et forslag til en mere tidssvarende materialgård. Kravet om større plads til materialer, heste (3) og først og fremmest behovet for ordentlige spise-, omklædnings- og opholdsstuer for folkeholdet samt kontorer til kirkegårdens arbejdsledere var blevet væsentligt forøget, da fordringerne til kirkegårdens ren- og vedligeholdelse voksede. På samme tid medførte indførelsen af 8 timers arbejdsdag for kirkegårdens arbejdere en naturlig forøgelse af

Samlet plan over kirkegården fra 1888, med de igangværende afdelinger indtegnet. (Stadslandinspektørens arkiv).

*Materialgård
paa Tassarhøjsgården.*

Facade mod Syd.

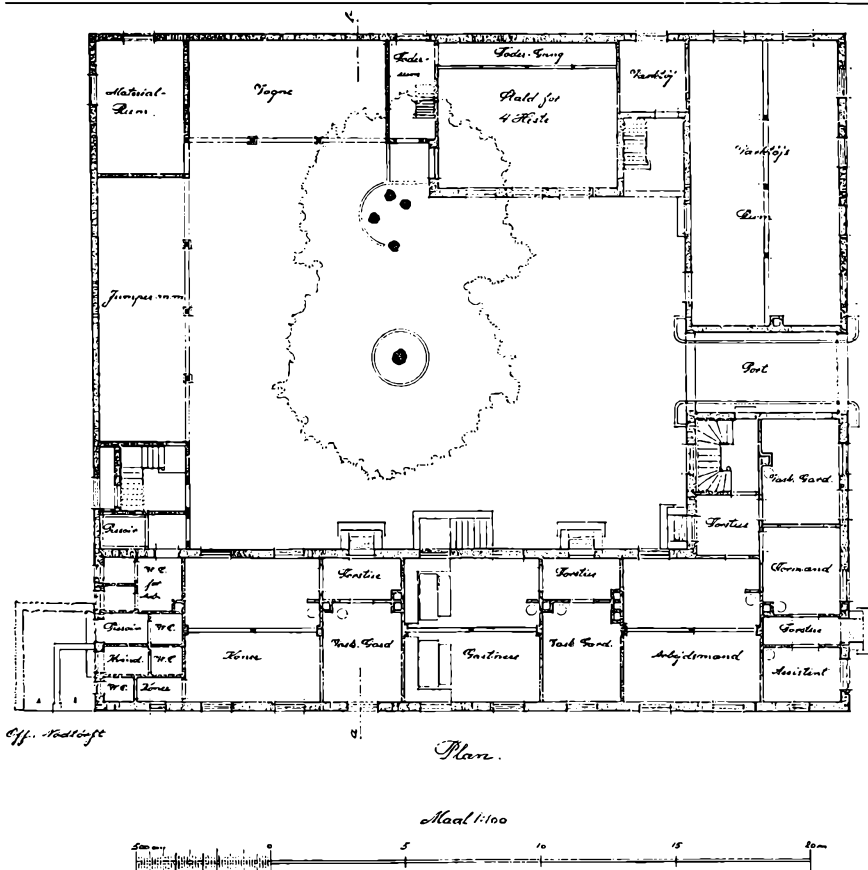
Materialgården på Solbjerg Kirkegård opført 1921, sydfløjen.
(Frederiksberg Kommunes arkitektafdelings arkiv).

arbejdsstyrken, således at kirkegården omkring år 1921 beskæftigede 16 gartnere, 14 arbejdsmænd og 12 kvindelige arbejdere, dertil en overassistent som overgartner og en gartnerformand.

Resultatet af overvejelserne blev den nuværende meget smukke materialgård, der blev opført 1921 for en samlet sum af kr. 129.483,92. Den har karakter af en firlænget bondegård, gulkalket med hvide lisenere og med rødt tegltag harmonisk indpasset i kirkegårdsbilledet. Gården indeholder i stueetagen opholds- og spiserum med vedliggende vaske- og garderoberum, foruden overgartner- og formandskontorer, alle beliggende mod syd og øst. Til fløjen hører kælder med rum til tøjtørring og bad samt løg- og redskabsrum m. m.

En portgennemkørsel i østfløjen fører til en rummelig gårdsplads, hvorudimod vender rum med nummererede værktøjsskabe for hver enkelt ansat samt plads til det fælles værktøj. Mod nord hvor oprindelig hestestalden lå, indrettedes i 1952 garager til bil og traktor. Gårdspladsen afsluttes mod nord og vest af åbne loggiaer til mindre køretøjer m. v. I en del af tagetagen var oprindelig indrettet en mindre lejlighed (til hestepasseren), denne blev i 1946 nedlagt til fordel for flere spisestuer og plads til magasiner.

Belysningen overalt på gården var petroleum, der i 1924 blev udskiftet med elektricitet; der var kakkellovnsfyring, indtil man i 1935

Grundriss af materialgården på Solbjerg Kirkegård.
(Frederiksberg Kommunes arkitektafdelings arkiv).

indlagde centralfyr med varmt vand, der atter igen i 1957 blev til selvregulerende oliefyr.

Der blev ved bygningen af materialgården taget hensyn til de på grunden stående store piletræer, der så smukt hvælvede sig over pladsen og ud over de røde tage; desværre ødelagdes de i 1954 af en meget stærk efterårsstorm. I deres sted plantedes et lindetræ, som allerede er ved at give den lukkede gård sin oprindelige hyggelige karakter tilbage.

Indtil 1923 afbrændtes kirkegårdens affald fra åben mark, men efterhånden som den frederiksbergske bebyggelse nærmede sig kirkegårdens område, indløb der klager over den generende røg. Følgen blev op-

førelsen af en forbrændingsovn, beliggende mod vest og forsynet med en 30 meter høj skorsten.

Af andre bygninger på kirkegården kom der i 1918 en vagthytte til kirkegårdsbetjenten ved hovedindgangen ved Fasanvej, dels til ly for dårligt vejr, dels for at han samtidig kunne se, hvem der passerede ind og ud af kirkegården.

Kapelvagten ved Søndre Kapel byggedes i 1937 og venterummet ved Nordre Kapel 1935.

Endelig bør ikke forbigås, at det lille gartneri på kirkegården i disse år oprettedes med 2 drivhuse og med mistbænke, hvor de fleste af kirkegårdenes udplantningsplanter produceres.

Som venteligt måtte ligbrændingens enorme stigning i Danmark efter 1ste verdenskrig, også gøre et krematorium for de frederiksbergske kirkegårde aktuelt. Dansk Ligbrændingsforening rettede da også i 1924 en henvendelse til kommunalbestyrelsen om muligheden for at oprette et krematorium på Frederiksberg. Frederiksberg Begravelsesvæsen var lydhør for tanken, og under overvejelserne om krematoriets beliggenhed indhentede man oplysninger fra Teknisk Forvaltning på Frederiksberg om følgende 3 muligheder: 1) Opførelse af et krematorium med kapel og dertil hørende birum på den nye kirkegård (Søndermark), 2) de samme opførelser på Solbjerg Kirkegård udfor den nordre indkørsel fra Fasanvej og endelig 3) Tilbygning af et forbrændingsanlæg til Søndre Kapel og de fornødne ombygningsarbejder ved dette.

I sit svar peger Teknisk Forvaltning på det mest hensigtsmæssige i at opføre et krematorium på Søndermark Kirkegård. På Solbjerg Kirkegård ville et nyt krematorium ikke kunne få tilstrækkeligt gode tilkørselsforhold, og der var ikke areal stort nok til rådighed for nyanlæg. Ad punkt 3 erklæres det at være den i alle måder ringeste og dertil dyreste løsning. Der redegøres her for talrige i så fald nødvendige ombygninger såsom underjordisk tunnelforbindelse med elevatoranlæg og andre ombygninger i nyere og ældre murværk m. m. m., alt i alt en både langsom og dyr metode. Skrivelsen fra Teknisk Forvaltning slutter: »Set fra et æstetisk Synspunkt kan man heller ikke finde Kapelbygningen værdig til at ofre saa store Summer paa, især da en Udvidelse næppe kan komme til at bøde paa dens Ydre, men snarere forringe den uheldige Virkning«.

Planteskoleejer D.T. POULSEN rettede i 1895 en meget kraftig kritik mod Fasankirkegården (det er vist første gang dette navn bruges officielt), dens mangel på planlægning og vedligeholdelse: »Store Partier af den henligger bevoxede med alskens Ukrudt, her trænger meget til Plantning og Bænke«, og han stillede forslag om udarbejdelse af en plan til beplantning af kirkegården.

Landskabsgartner EDV. GLÆSEL, der var tidens store havearkitekt, fik overdraget hvervet med at udarbejde et forslag til en gennemgribende regulering af kirkegården. Det var en meget smuk og gennemarbejdet plan, som her kom til at foreligge fra Edv. Glæsels hånd, men som desværre ikke blev bragt i anvendelse, fordi kirkeudvalget fandt den for dyr både i udførelse og vedligeholdelse; samtidig hævdedes det, at den tog for lidt hensyn til allerede belagte gravsteder, og at den ville forhindre salg af »gode« gravsteder. Desuden mente kirkeudvalgets formand, »at man ikke skulde plante for meget paa en Kirkegaard, men overlade dette til Gravstedsejerne«, og endelig ville Edv. Glæsel ikke gå ind på de af kirkeudvalget foreslåede ændringer i planen, som han ønskede udført i sin helhed.

Vi kan i dag kun beklage, at denne meget smukke plan ikke kom til udførelse, som ville have givet et godt grundlag at arbejde videre på i pagt med skiftende tiders strømninger og den udvikling, der til stadighed sker indenfor kirkegårdskulturen.

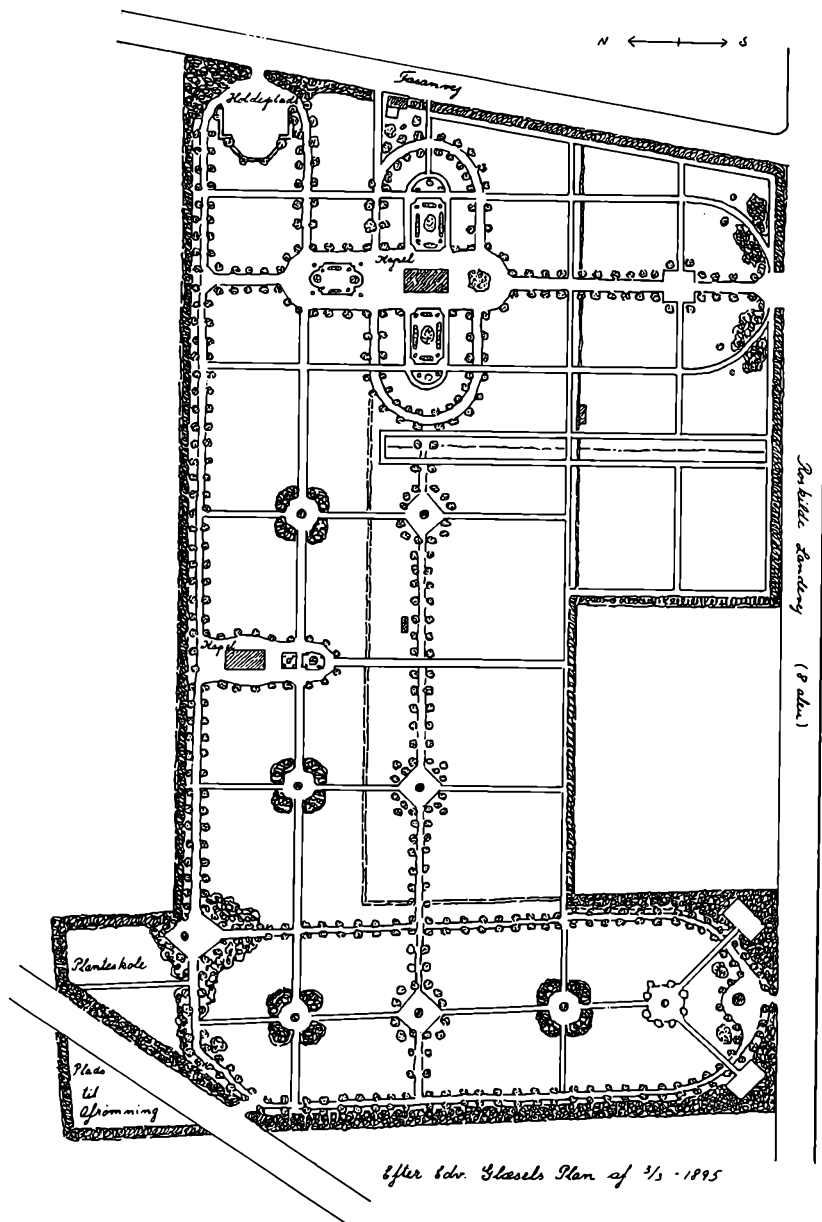
Som ovenfor nævnt er planteskoleejer D.T. Poulsen sikkert den første, der offentligt brugte navnet Fasankirkegården. Dens officielle navn indtil 1.1. 1926 var Frederiksberg Assistents Kirkegaard, men kun få kendte den vist under dette navn, fordi den i folkemunde altid hed Fasankirkegaarden, vel i forbindelse med dens beliggenhed ved Fasanvejen og med indgang næsten overfor Fasangården i Frederiksberg Have. Bestyrelsen for Begravelsesvæsenet ønskede dette navn ændret »for at komme bort fra det grimme og misvisende Navn Fasan-kirkegaarden, der uvilkaarligt henleder Tanken paa en Kirkegaard for Dyr, og for iøvrigt at skaffe Kirkegaarden et smukt og let huskeligt Navn, der ikke kan give Anledning til Forveksling, har Bestyrelsen for Begravelsesvæsenet vedtaget, fra 1. januar 1926 at regne, at benævne Kirkegaarden Solbjerg Kirkegaard«. Det er et gammelt frederiksbergsk

stednavn, for her omtrent mener man, at den gamle Solbjerg Torp, hvorfra bl.a. 12 bønder var domsmænd i Torben Oxe-sagen under Christian II, har ligget.

Solbjerg Kirkegård er vokset fra en lille begyndelse på 3 tdr. land i 1865, til den størrelse den har i dag, 31,5 tdr. land, uden at der fra begyndelsen har været en samlet planlægning. En passende randbeplantning omkring kirkegården var ikke påtænkt, kun mod vest og nord findes beplantninger, resten er hegnet med mure der påbegyndtes 1891, da det var slut med det interimistiske stakit, som ministeriet lod opføre i 1867. Påbegyndelsen af muren langs Roskildevej affødte visse bemærkninger til kirkeudvalget fra kommunalbestyrelsens side, idet kirkeudvalget havde sat arbejdet igang uden at give kommunalbestyrelsen besked. Samtidig udtalte V.F.ASMUSSEN: »At det skulde være nødvendigt at hegne Kirkegaarden med Mur, havde han ikke set hævdet fra nogen Side. Han havde f.ex. set Udtalelser fra Kirkeministeriet om, at en Jordvold med Hvidtjørn var tilfredsstillende. En Mur kunde være meget hensigtsmæssig, set fra Kirkegaardens Standpunkt, men var mindre tiltalende, set udefra«. Til dette svarede kirkeudvalgets formand, oberst RAMM: »Muren var valgt for at skaffe Fred paa Kirkegaarden«, samtidig oplyste han, at muren ville koste ca. 12.000 kr. i hele sin længde, og når muren ved Roskildevej var færdig, ville man fortsætte ved Fasanvej indtil graverens have. Det er her virkelig interessant at se »Jordvold med Hvidtjørn« blive foreslået så tidligt som i 1891, for just i dag indgår dette element ofte ved anlæg af nye kirkegårde, enten som hegn eller som adskillelse mellem afdelinger, for at skabe et levende og dog tæt hegn.

Det nuværende busket mod nord er først anlagt 1935 efter opstilling af et plankeværk mod den derværende bebyggelse. De store gamle træer langs nordskellet har til stadighed givet anledning til kritik fra beboere langs Frederiksvej, så kraftig en kritik, at Bestyrelsen for Begravelsesvæsenet i 1945 bl.a. anmodede Danmarks Naturfredningsforening om en udtalelse. I sit svar skriver foreningen bl.a.: »Træerne, der er temmelig høje, men ikke særlig tætte, danner den synsmæssige Afgrænsning mod Nord, en smuk naturlig Begrænsning, som man meget nødig vil undvære, saa meget des mere, som de bagved liggende Huses Bagfacader er af overordentlig ringe æstetisk Beskaffenhed. Hvis

Frederiksborg Amtens Kirkegaard

Havearkitekt Edv. Glæsel's ikke realiserede forslag til regulering af kirkegården 1895
(efter tegning i Solbjerg Kirkegårds arkiv).

disse Træer fældes, vil Kirkegaardens nuværende æstetiske Karakter ganske gaa tabt ...»

Tabel III: Kirkegårdens areal

Heraf udgør gravstedsarealet	83.805,93 m ²	48,15 %
Arealer til veje, gange, parkeringspladser	70.480,07 -	40,50 %
Plantninger og læbælter	8.317,00 -	4,78 %
Bygninger	5.017,00 -	2,88 %
Gartneri og planteskole	6.430,00 -	3,69 %
Total	174.050,00 m ²	100,00 %

Som det fremgår af tabel III har kirkegården en meget stærk belægning, med kun lidt adskillende beplantning til at modvirke gravstedernes dominerende indflydelse på helheden. Den stadige pålápning af udvidelser har hindret et hensigtsmæssigt anlæg af vejssystemet med en klar opdeling i hoved- og biveje, hvilket bl. a. afstedkommer vanskelig orientering på kirkegården.

Denne mangel på planlægning må vel i første række skyldes den lederform, man gav kirkegården fra starten, hvilket dog ingenlunde var noget usædvanligt for tiden. I begyndelsen blev den ledet i fællesskab med Frederiksberg ældre Kirkegaard af førstelæreren ved Frederiksberg sogns skole, der samtidig fungerede som graver og havde de deraf flydende indtægter som en del af sin løn.

I 1874 fandt en omordning sted, og der blev oprettet to graverstillinger; på Frederiksberg Assistents Kirkegård udnævntes malermester I. P. JOHANSEN (f. 1828 d. 1902) som fungerede til 31. 3. 1890, hvorefter teglværksejer RUDOLPH KOCH (f. 1840 d. 1917) blev graver; under ham ændredes i år 1900 stillingsbetegnelsen til inspektør.

Kirkegården havde fra sin start været drevet på entreprenørbasis. Graveren skulle afholde både indtægter og udgifter, dog fik han ekstra honorar for at holde gange og busketter vedlige.

Gravervirksomheden hvilede på en overenskomst mellem kirkeværgen og graveren. I april 1890 havde den følgende ordlyd:

1. Post

Jeg Graver R. Koch overtager herved Udførelsen af efternævnte Arbejder paa Frederiksberg Assistentskirkegaard ved Fasanvejen fra 1. April 1890 at regne, nemlig:

- a. Vedligeholdelsen med Skufning, Lugning og Planering m. v. af samtlige Veje, Gange og Gangstier paa Kirkegaardene, saaledes at disse til enhver Tid ere i god og forsvarlig renligholdt Tilstand. Ligeledes paatager jeg mig at besørge Snekastning paa samtlige Hovedveje og større Gange, saaledes at disse om Vinteren altid er farbare, derunder Snekastning til de Steder, hvor Lig ned-sættes. Den Grus eller andet Materiale, som leveres mig til Vedligeholdelsen, forpligter jeg mig derfor til at lade udføre og planere paa Vejene og Gangstierne, og i det hele at udføre de nævnte Arbejder paa den Maade, som af Kirkeværgen agtes fornødent og af ham anvises mig.
Det bemærkes, at ved en foreløbig Opmaalning udgøre Veje og Gangstier paa Kirkegaardene for Tiden c. 8000 løbende Alen.
- b. Beskæring eller Beklipning af samtlige for Tiden værende eller herefter anbragte Hegnsplantninger mindst 2 Gange aarlig, og efter den Anvisning som af Kirkeværgen gives. Det bemærkes, at den for Tiden værende Plantning af nævnte Art udgør c. 3500 løbende Alen.
- c. Gravning mindst 2 Gange aarlig, Foraar og Efteraar, af samtlige Læbælter paa Kirkegaardene for Tiden c. 4000 Kv. Alen, samt Gravning ligeledes 2 Gange aarlig til samme Tider af samtlige Hjørnerabatter, som derfor stedse skulle holdes tilbørlig rene.
- d. Den behørig Opbinding af Espalier, tilhørende Kirkegaardene, til passende Tider, og navnlig Besørgelsen af, at den vilde Vin, der vokser ved Verandaen omkring Kapellet, opbindes og beskæres.
- e. Bortførsel af Afrømning og alt andet Affald fra Kirkegaardene til det Sted paa Kirkegården, hvor Afbrændingen kan finde Sted.

2. Post

Jeg O. Andersen, som Kirkens Værge, tilsiger herved Graver R. Koch for den behørig Udførelse af de i forrige Post ommeldte Arbejder et aarligt Vederlag af 500 Kr. skriver Fem Hundrede Kroner, der kunne hæves med Halvdelen hver 1. September og 1. Marts efter min Anvisning paa Frederiksberg Klokke- og Begravelseskontor.

Nærværende Overenskomst kan fra begge Sider opsiges med 3 Maaneders forudgaaet Varsel til Ophævelse den paafølgende 1. April, men dersom jeg, R. Koch, ej nøjagtig opfylder mine foran overtagne Forpligtelser, kan Kirkeværgen lade Arbejdet udføre for min Regning og indeholde Betalingen derfor i det mig foran tilsagte Vederlag.

Frederiksberg April 1890.

O. ANDERSEN (sign.)

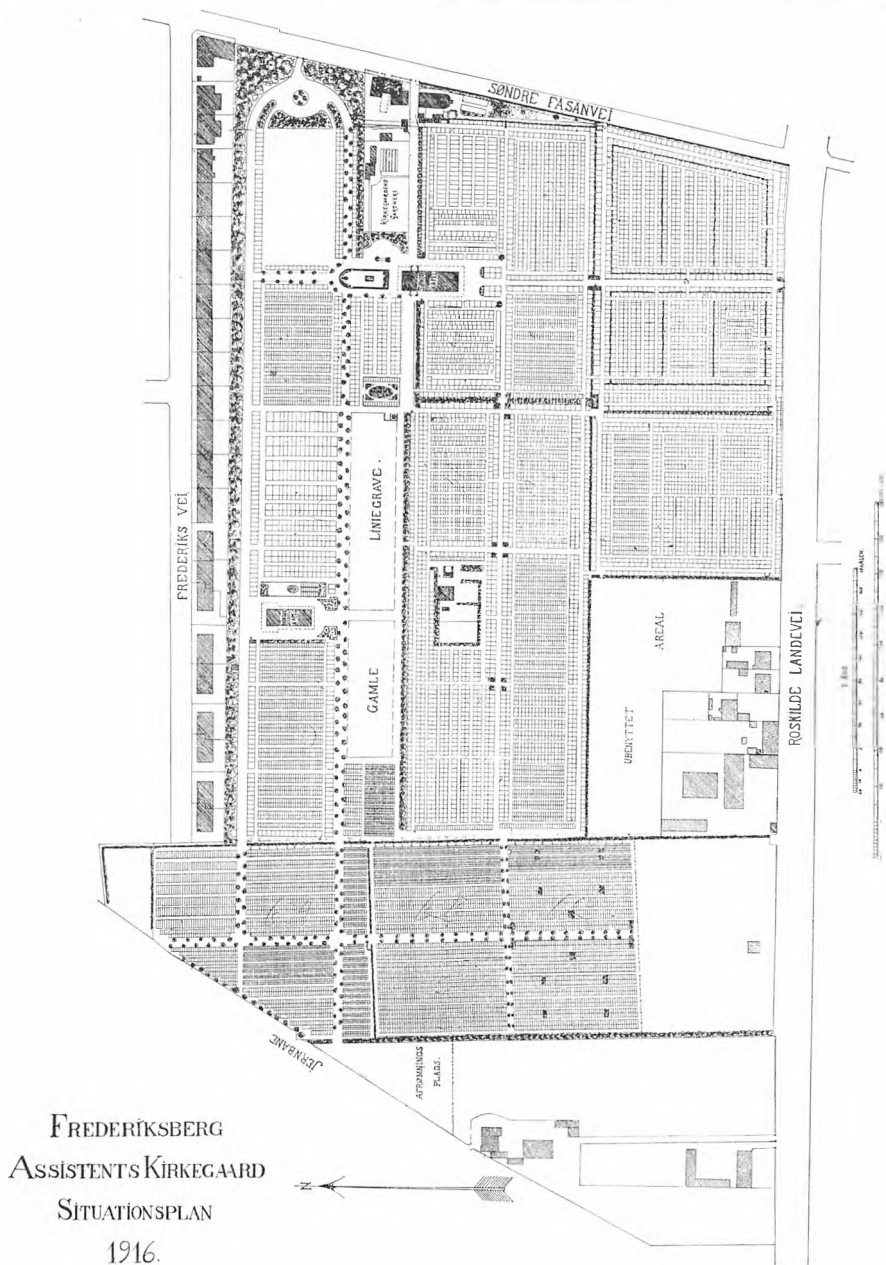
RUDOLPH KOCH (sign.)

Hertil kom yderligere visse faste indtægter for graveren for udringing fra kirkegården, når den lukker, for renholdelse af kapellerne, for tjeneste i kapellerne m.m., endydermere indtægter ved gravkastning, pyntning af kapellerne med træer og blomster, kistepyntninger, anlæg og vedligeholdelse af gravsteder, kort sagt – en meget lukrativ tjeneste. En graver uden faglig uddannelse og med sin økonomi afhængig af kirkegårdens indtjeningsmuligheder må vel i de fleste tilfælde være mest interesseret i begravelser og anlæg af gravsteder og i det hele taget kun i at drive kirkegården så fordelagtigt for ham selv som muligt og må derved let tabe helheden af syne.

Man var dog fra kommunalbestyrelsens side tidlig klar over det uheldige i denne ordning, for allerede i 1898 bliver sagen drøftet. Man fandt det uheldigt, at graveren ikke havde fast løn, og at hans arbejdere havde betydelig mindre løn end kommunens egne arbejdere og dertil længere arbejdstid. Et medlem udtalte, at: »det var uheldigt at henvise Embedsmænd til at spekulere i Sportler og private Forretninger, og det var uheldigt at gøre Graveren eneraadende paa Kirkegaarden. Disse ulemper ville bortfalde ved at gøre ham til Tjenestemand«.

Da graver R. Koch ikke ønskede at komme på fast løn, ville man dog ikke ændre kurs før en nybesættelse af stillingen skulle finde sted. Da den nye kirkegårdsinspektør blev ansat i 1913, blev sagen taget op påny, idet man ønskede at der nu skulle føres behørigt regnskab over inspektørens indtægter og udgifter, da det hidtil førte havde været temmelig mangelfuldt, hvorefter kommunalbestyrelsen ville tage enkelig stilling til spørgsmålet om, hvorvidt graveren skulle forblive privat entreprenør eller tjenestemand.

Det ser imidlertid ud til at have trukket ud med overvejelserne, for først i 1918 bliver sagen genoptaget i kommunalbestyrelsen, hvor der atter ankes kraftigt fra et af medlemmerne (som flere gange i de foreløbne 5 år) over det urimelige i, at man ved denne institution bl.a. lønnede en mand med op imod det dobbelte af den løn, der gaves kommunens øverste funktionærer. Han påpegede tillige det meget uheldige i at have en mand som privat entreprenør, da der ikke var noget egentligt tilsyn med ham. Således kunne han kun glæde sig med befolkningen over den nu berammede faste ordning. Stillingen overgik altså nu til en tjenestemand, og den endelige udformning af kirke-

Plan fra 1916, der tydeligt viser den intensive belægning af arealet.
(Solbjerg Kirkegårds arkiv).

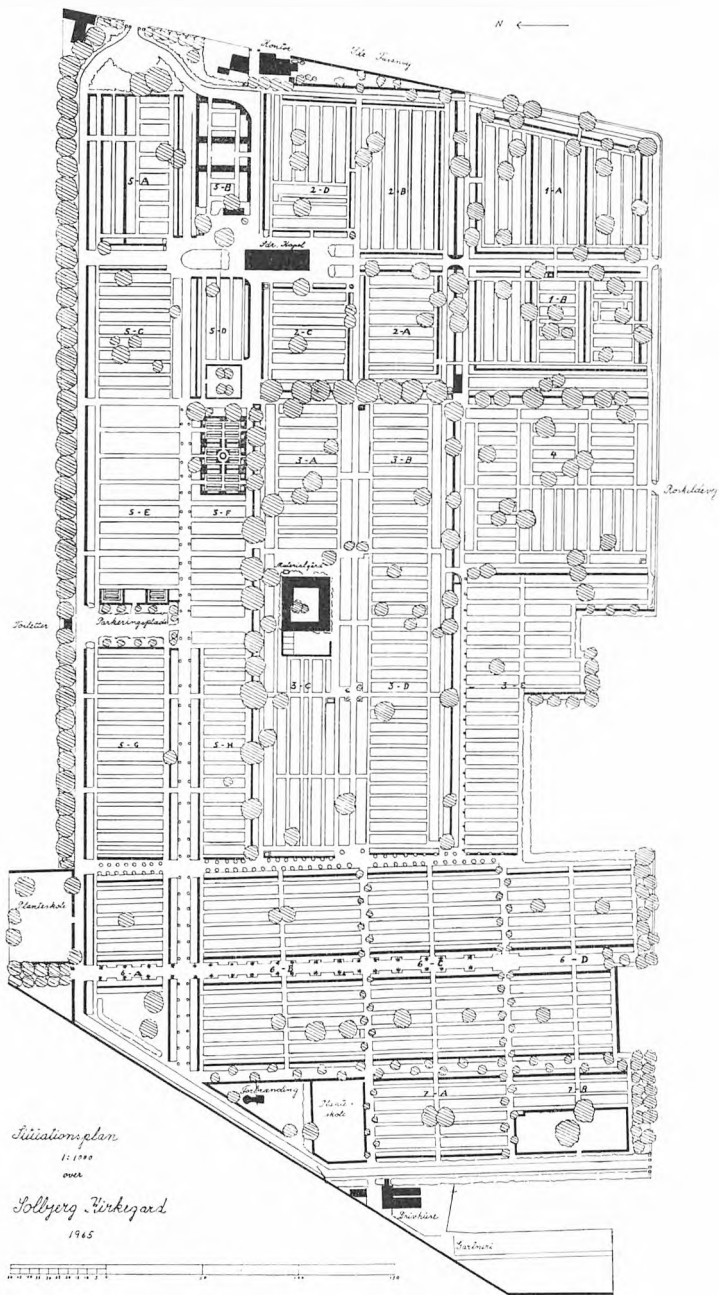
gården kunne begynde, da der ikke nu skulle tages hensyn til en enkelt mands økonomiske interesser.

Med kirkegårdsinspektør C.E.ELERS-NIELSEN fik kirkegården en meget dygtig faglig leder. Han var født 24. 11. 1882, uddannet gartner og havebrugskandidat 1904, hvorefter han ansattes i Botanisk Have til 1907 og derefter ved Københavns Begravelsesvæsen, indtil han i 1910 blev kommunegartner på Frederiksberg, således at han, gennem denne sin fagmæssige uddannelse, var fortrolig med de opgaver, der forestod ham. I hans tid fik kirkegården i store træk det udseende den har i dag. Han foretog, indtil sin død i 1950, i samarbejde med en lydhor bestyrelse de reguleringer, der var så stærkt påkrævede, såsom plantning af skelhække og busketter, etablering af veje og udformning af de enkelte afdelinger.

Ved hans død i 1950 blev stillingen som inspektør nedlagt, og i stedet oprettedes to sidestillede fuldmægtigstillinger. På kontoret udnævntes gartner H.M. JELLEV, der var ansat på kirkegården i 1918, og som udvendig arbejdsleder fungerede overassistent, havebrugskandidat ARNE HILSØE (f. 1903 – d. 1964), ansat ved begravelsesvæsenet i 1928.

Denne ordning ændredes i 1954, da den hidtidige bestyrer af Søndermark Kirkegård, JENS CHRISTENSEN, fratrådte på grund af alder, og en omplacering fandt sted. Ved denne blev lederen af Frederiksberg ældre Kirkegård, havebrugskandidat JØRGEN JØRGENSEN, inspektør på Solbjerg Kirkegård, fuldmægtig A.HILSØE ansattes på Søndermark Kirkegård som inspektør, og fuldmægtig JELLEV på samme vis på Frederiksberg ældre Kirkegård.

Solbjerg Kirkegårds personale har i dag følgende sammensætning: 1 kirkegårdsinspektør, der samtidig er leder af Søndermark Kirkegård; på kontoret 3 gartnere, der er henholdsvis overassistent, teknisk assistent og assistent, samt 2 kontorassistenter og 1 halvdagsbeskæftiget kontorassistent af 1. grad; på kirkegården 1 overgartner, 1 gartnerformand, 20 gartnere, 10 arbejdsmænd samt 2 kvindelige arbejdere, heraf er 6 gartnere, 8 arbejdsmænd og de to kvindelige arbejdere helårsbeskæftigede.

Sidste opmåling af kirkegården foretaget 1965 med fremhævelse af den væsentligste del af beplantningen.

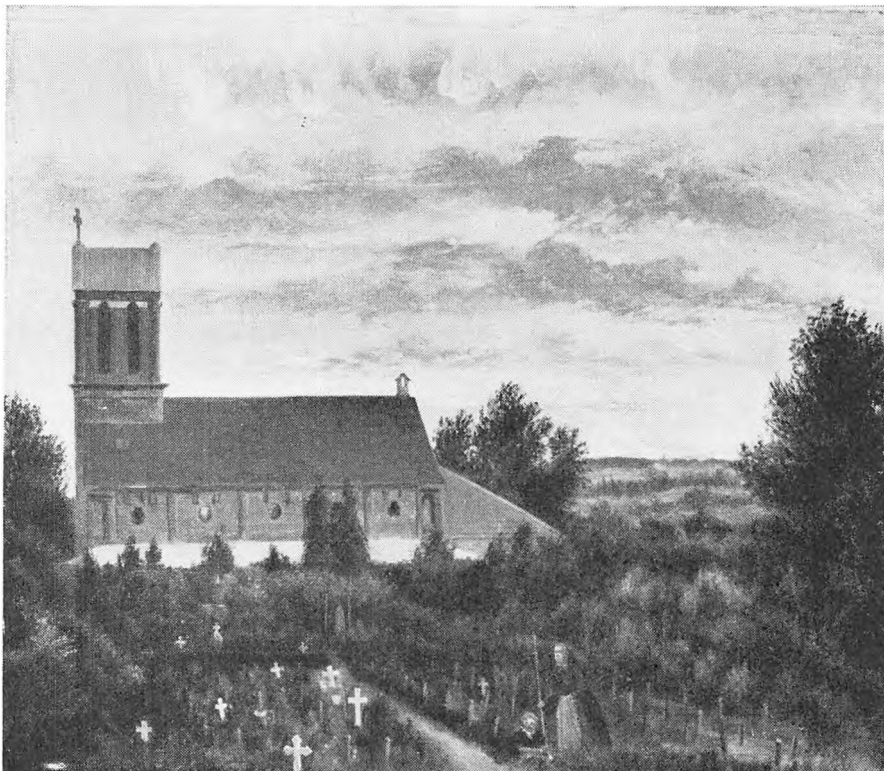
Solbjerg Kirkegård er i dag vel ikke det, man forstår ved en nutidig kirkegård, men den virker rolig og står med sine velpassede gravsteder som symbol på en tid, hvor det var gravstederne, der skulle beherske kirkegården, og giver derved billedet af en levende kirkegård, hvilket vel må være det centrale, og ikke af en park, hvor gravstederne fortoner sig i grønne plantninger.

Visit hos en Hundredaarig

En Vandring paa Solbjerg Kirkegaard

Af SVEN HOUMØLLER

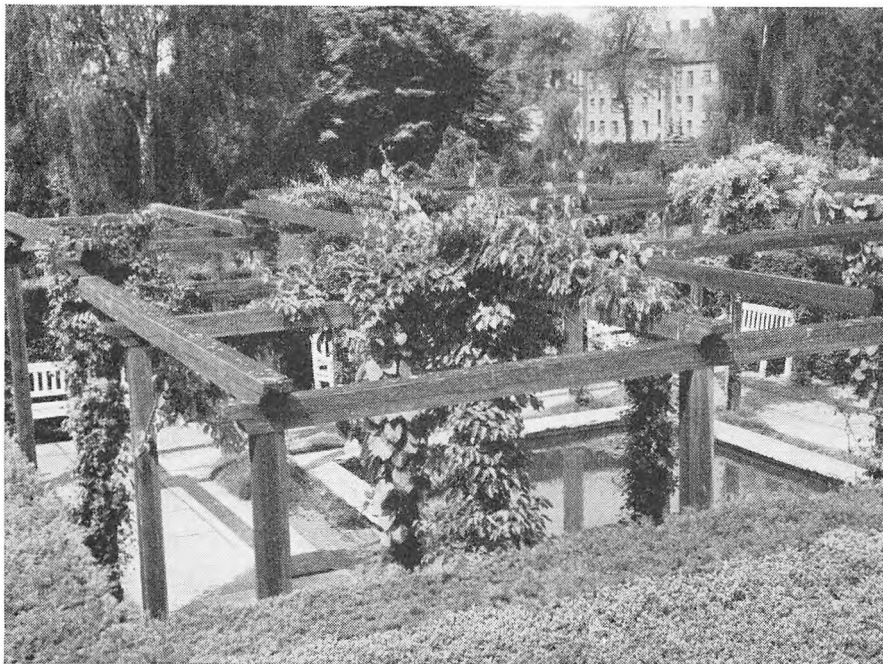
I MIDTEN af forrige Aarhundrede havde Frederiksberg en Befolkningsstiltvækst, hvis eksplosionsagtige Karakter minder stærkt om den Udvikling, man i disse Aar er Vidne til i de storkøbenhavnske Omegnskommuner. Folketallet var i 1845: 2513, i 1855: 4342, i 1860: 8164, i 1870: 16878 og i 1880: 26510. Under saadanne Forhold er det vanskeligt for ikke at sige umuligt for de kommunale Myndigheder at holde Trit med Udviklingen paa alle Punkter, og hvor ubehageligt det end kan være, maa Løsningen af visse Opgaver udskydes. Men een Ting taaler ikke Opsættelse: at skaffe Kommunens Indbyggere et sidste Hvilested. Den stille Have omkring den ottekantede Kirke ved Runddelen var anlagt – eller det er maaske rigtigere at sige: var taget i Brug – samtidig med Kirkens Indvielse i 1734, og som Frederiksbergs eneste Kirkegaard havde man flere Gange maattet udvide den (1784, 1824 og 1838), inden man i 1854 besluttede sig til at fordoble Arealet ved fuldt ud at benytte sig af de eksisterende Udvidelsesmuligheder. I Begyndelsen af 1860'erne var Kirkegaarden imidlertid atter næsten fuldt belagt, og man maatte derfor se sig om efter Jord andetsteds. Placeringen af den nye Kirkegaard voldte en Del Vanskeligheder. Man havde Valget imellem en Grund paa Hjørnet af Fasanvej og Roskilde Landevej og en paa Hjørnet af Fasanvej og Klammerivej (nuværende Peter Bangs Vej). Kirkeværgen, Kammerassessor J. P. HANSEN foretrak den første, som laa i et bakket og ikke saa vandholdigt Terræn, medens Sognepræsten, Provst P. E. HALL, en Broder til Konseilspræsidenten, var mest stemt for den anden, først og fremmest af trafikale Hensyn. Beliggenheden ved Roskilde Landevej vilde efter hans Mening medføre, at Beboerne nærmest Grænsen til København vilde faa ca. $\frac{1}{2}$ Mil derud, og denne Afstand vilde endog en Del af Aaret blive

Søndre Kapel. Maleri 1886 af J. P. Jensen.
(Historisk-topografisk Selskab for Frederiksberg).

yderligere forlænget ved, at man om Vinteren vanskeligt kunde passere Frederiksberg Bakke paa Grund af Is og Sne og derfor maatte lægge Vejen om ad Frederiksberg By og Fasanvej. Imidlertid var den af Provsten foretrukne Grund for lille og Jorden ikke egnet, saa Kirkeværgen fik sin Vilje, og 22. Juni 1865 Kl. 12 $\frac{1}{2}$ indviede Provst Hall den nye Kirkegaard. Umiddelbart efter Indvielsen foretoges den første Begravelse, en 3 Uger gammel udøbt Søn af Fuldmægtig ved Amager Birk O. T. N. KRARUP. Dette Kirkegaardens ældste Gravsted er stadig i Familiens Eje (1 A 53).

Kirkegaardens officielle Navn var »Frederiksberg Assistens Kirkegaard«, men blev dog hurtigt i daglig Tale til »Fasankirkegården«, en uheldig Benævnelse, som let bringer Tanken hen paa Hundekirke-

Pergola. (5. Afd. Litra B).

gaarde o.l., og fra 1926 blev Navnet derfor ændret til det langt smukkere »Solbjerg Kirkegaard«.

Naar man passerer ind gennem Hovedindgangen fra Søndre Fasanvej, bliver man straks slaet af den store Forskel, der er mellem denne nye og Frederiksberg ældre Kirkegaard, en Forskel, som Størrelsesforholdene ganske naturligt maa medføre. Solbjerg Kirkegaards Udstrækning gør det nødvendigt at anlægge Kørebaner og sørge for Parkeringsmuligheder, men gør det samtidig ogsaa muligt at anvende Plads til Plantning af smukke Buske og Træer, og mellem Hovedindgangen og Kapellet har man omkring et Vandbassin opført en Pergola med Slyngrøser og Clematis. Der er ikke udelt Tilfredshed med dette havearkitektoniske Islæt, men uomtvisteligt er det, at det er et yndet Opholdssted for Kirkegaardens Besøgende.

Det vil være naturligt at begynde en Rundtur paa Kirkegaardens ældste Afdeling (1 A), som ligger paa Hjørnet af Søndre Fasanvej og

Billedhuggerinden HELEN DOHLMANN og Overretssagfører H. C. PLOCKROSS.
(2. Afd. Litra D Nr. 2-3).

Roskildevej. Paa Vejen derhen passerer man Billedhuggerinden HELEN DOHLMANN'S Grav (2 D 3) med hendes egen Marmorsarkofag »Sorg«. I det tilstødende Gravsted (2 D 2) hviler Overretssagfører H. C. PLOCKROSS, som i Aarene 1863-71 var Kommunalrepræsentationens Næstformand. Han var Medstifter af Københavns Valgmenighed af 1890, som paa en Del af hans Grunde i Kvarteret ved Forhaabningsholms Alle opførte Immanuelskirken. Paa den anden Side af Gangen ligger Malerinden GERDA WEGENER (2 B 102) med sine Forældre, Sognepræst Gottliebs. Gerda Wegener havde stor Succes i Midten af Tyverne, hvor hun med sin sikre Streg og lidt dekadente Malemaade skabte sig et godt Navn i Paris. Man tænker ogsaa paa hendes tragiske Ægteskab med Maleren Einar Wegener, som efter Ægteskabets Ophævelse antog Navnet Lili Elbe.

Gehejmekonferensraad EMIL ROSENØRN (1 A 51) kom kun i en kort

Det ROSENØRN'SKE Gravsted.
(1. Afd. Litra A Nr. 51)

Aarrække til at virke paa Frederiksberg, men hans Navn er dog uløseligt knyttet hertil, idet han var primus motor i Spørgsmaalet om Kommunens Selvstændighed. Endskønt han var Medejer af Voergaard i Vendsyssel, flyttede han 1846 til Frederiksberg, og i 1856 blev han indvalgt i og Formand for Sogneforstanderskabet. Da Justitsministeriet og Indenrigsministeriet i 1857 paatænkte at indlemme Frederiksberg i København – forøvrigt uden at spørge om Frederiksbergernes Mening – indkaldte Sogneforstanderskabet paa daværende Kammerjunker Rosenørns Foranledning til et Sognemøde i Koncertpavillonen Odeon, hvor nu Alléscenen ligger. Man vedtog her en Resolution om, at man ikke ønskede at indlemmes i København, men derimod at skilles fra Hvidovre og danne en selvstændig Kommune. Sammen med Birkedommer C.N.PETERSEN og Overretsassessor OTTO MÜLLER ud-

arbejdede Rosenørn et Forslag til et »Regulativ for Frederiksberg Sogns oekonomiske Bestyrelse«, som de fremsatte som Lovforslag i Folketinget, hvor det – ikke uden Sværdslag – blev vedtaget og Loven underskrevet af Kongen 29. December 1857. Ganske rimeligt blev Rosenørn Formand for den nyoprettede Kommunalrepræsentation efter Valget 7. Juni 1858, men allerede i 1861 nedlagde han sit Hverv og udtraadte af Kommunalrepræsentationen. Om Grunden hertil kan man kun gisne, men det er i hvert Fald givet, at hans Udtræden ikke var ensbetydende med Lediggang. Han havde fra 1855 været Medlem af Folketinget, og i 2 Perioder var han Direktør for Landbohøjskolen. 1869 blev han Kultusminister i Ministeriet Frijs, og da dette traadte tilbage, blev han opfordret til at danne Regering, men afslog. Hans øvrige Embeder og Tillidshverv ufortalt var han 1870-83 Overpræsident i København – formentlig den eneste frederiksbergske Kommunalpolitiker, der har beklædt denne Post.

Rosenørn købte Gravsted paa Solbjerg Kirkegaard som en af de første. Hans Svigerfar, Departementschef L. C. BRINCK-SEIDELIN, døde knapt en Maaned efter Kirkegaardens Indvielse og blev begravet i Gravsted Nr. 2 (nuværende 1 A 52), og samtidig købte Rosenørn det tilstødende Gravsted Nr. 3 (nuværende 1 A 51). Gravstedet blev dog først taget i Brug i 1872, da hans Søster, Fru CECILIE POULINE HEDEMANN, blev begravet der som første af Slægten.

I Hjørnet overfor ligger N. J. FJORD (1 A 148), der vel i Dag først og fremmest mindes som Forsøgsleder ved Landbohøjskolen, hvorved han skabte sig et internationalt Ry. Hans Virksomhed som Pædagog fortjener dog ogsaa at huskes. Han var oprindelig Lærer, men da man blev klar over hans usædvanlige Evner, blev han opfordret til at søge yderligere Uddannelse ved Polyteknisk Lærestanstalt, hvor han studerede Matematik og Fysik, hvorefter han fik tilbudt et Docentur ved Landbohøjskolen. Han bevarede dog sin Interesse for Folkeskolen, og som Medlem af Frederiksbergs Skolekommission lykkedes det ham at indføre store Reforme i Kommunens Skolevæsen, for hvilket han var tilsynsførende. Af stor Betydning var det ogsaa, at han knyttede en dygtig ung Mand til sig som Sekretær, JOAKIM LARSEN, som senere vil blive Genstand for Omtale.

Kgl. Kammersanger NIELS JUEL SIMONSEN (1 A 150) – af Vennerne

Docent N. J. FJORD.
 (1. Afd. Litra A
 Nr. 148).

kaldet Niels Juel – var i sin Form sin store Navne værdig. Ingen kunde som han smelde de nationale Sange ud, og han gjorde det ofte og gerne, ogsaa uden for Teatret. Hans Popularitet var enorm, og det blev betragtet som ungdommelig Respektløshed, naar nogen vovede at kritisere hans besynderlige Tekstudsættelse, som naar han f. Eks. sang »Fliv, Fugl, fliv«.

Forbipasserende paa Søndre Fasanvej kan ikke undgaa at lægge Mærke til den Buste, som rager op over den røde Kirkegaardsmur. Den er et Led i det pompøse Monument, som Soldaterforeningerne lod H. P. Pedersen dan udføre for General J. J. BAHNSON (I A 72). Bahnsøn var en ivrig Talsmand for Forsvarssagen, og med ukuelig Energi fik han sat en omfattende Agitation i Gang herfor. Københavns Befæstning var et vigtigt Led i hans Planer for Landets Forsvar, og

General J. J. BAHNSON.
(1. Afd. Litra A
Nr. 72).

som Krigsminister i Ministeriet Estrup lykkedes det ham at faa gennemført en Del af sine Forslag, heriblandt den bekendte Vest-Enceinte. At Arbejderne efter Ministeriets Skik, men ikke efter Bahnsons Ønske, blev udført paa provisoriske Bevillingslove, forøgede ikke Bahnsons Popularitet hos Modstanderne, men hans Indsats er udmærket karakteriseret ved Inskriptionen paa Monumentets Sokkel: Fast i Forsæt han risted paa Skjold Runerne voxte til Axelstads Vold.

I det tilstødende Gravsted ligger Tekstilfabrikant C. F. GEISMAR (I A 73), som skabte den solide og anerkendte Fabrik for Hvidevarer og Sengeudstyr paa Peter Bangs Vej, nu A/S Geismars Væverier.

En af de Mænd, som har gjort Danmarks Navn kendt ude i Verden før Massemediernes Tid, hviler i Hjørnegravstedet ved Roskildevej (I A 120). Professor VILHELM THOMSEN opnaede ved sine Studier

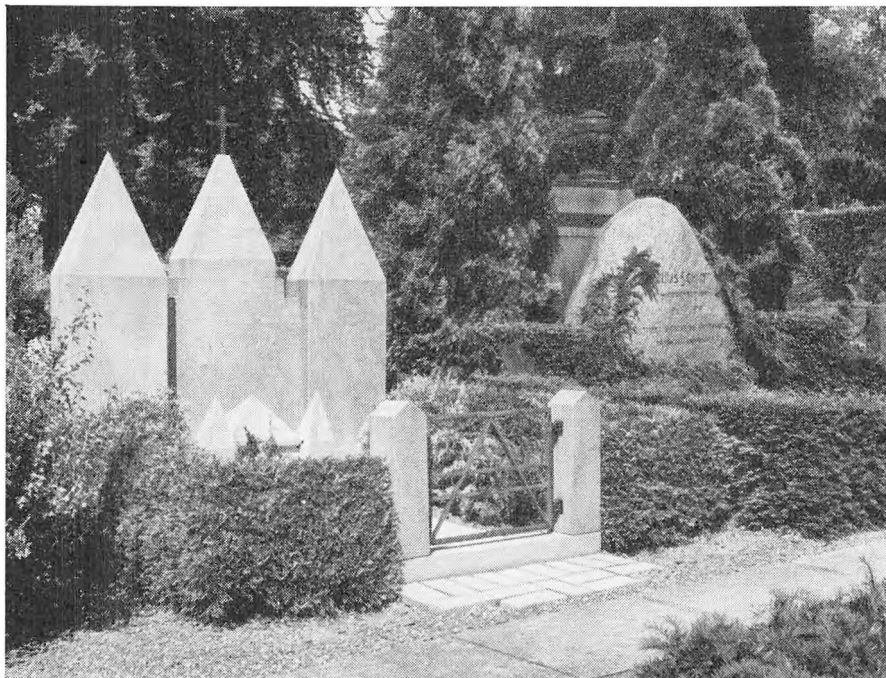
Historikeren C. F. ALLEN
og Sprogforskeren
VILHELM THOMSEN.
(I. Afd. Litra A Nr. 120).

af Finsk, Tyrkisk og Etruskisk Verdensberømmelse, og hans Arbejder blev grundlæggende for al moderne Sprogforskning. Hans Ry voksede yderligere, da han i 1893 offentliggjorde den epokegørende Tydning af Orkhon-Indskrifterne fra Mongoliet. Dette havde hidtil været umuligt, men han paaviste, at Indskrifterne stammede fra Tyrkisk. Som Tak for sine Fortjenester opnaede han 1912 den enestaaende Hæder at blive Ridder af Elefanten, hvilket dog ikke maa faa os til at overse hans Svigerfar, den flittige Historiker C.F. ALLEN, som ligger i samme Gravsted.

Vi passerer langs Muren mod Roskildevej Enevældens Historiker, Professor EDVARD HOLM (I A 88) og drejer til højre ind i det indre.

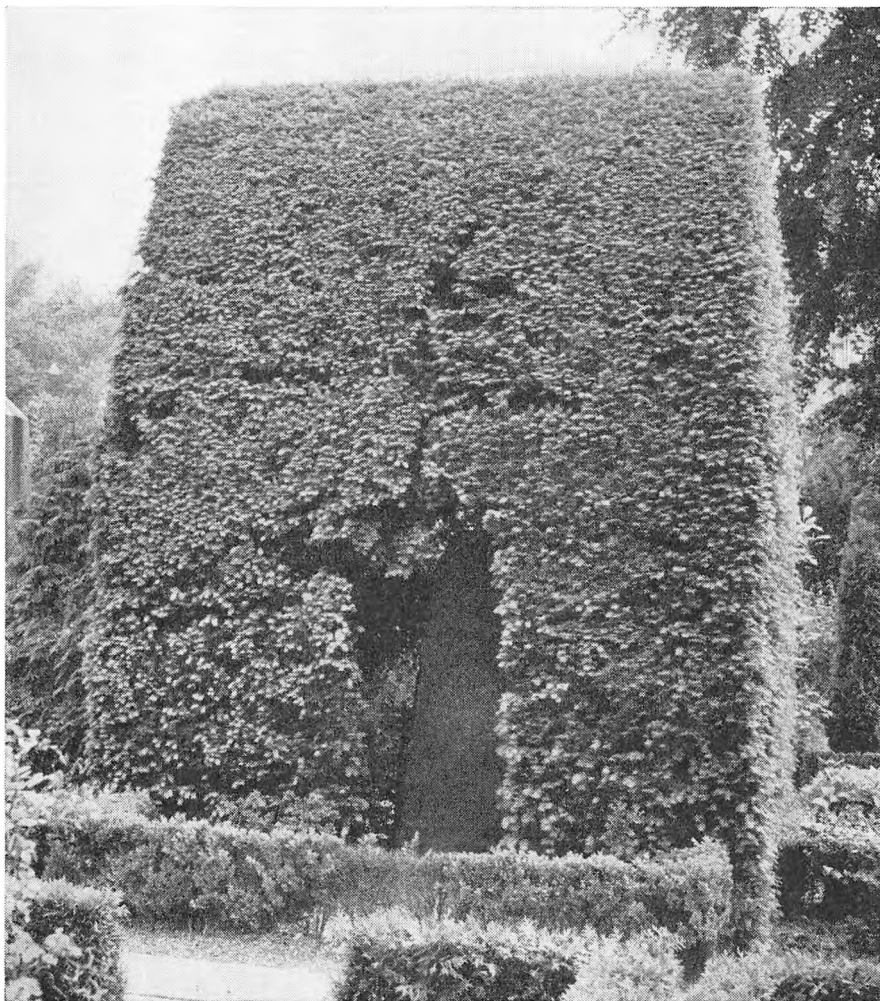
JULIUS SCHIØTT (I A 725) udgav og redigerede en Række populærvidenskabelige og litterære Værker og Tidsskrifter, heriblandt først og

Til højre Direktør JULIUS SCHIÖTT. (1. Afd. Litra A Nr. 725).

fremmest den storartede Serie »Frem« og Ugebladet »Nordstjernen«. I 1899 blev han Direktør for Zoologisk Have, og ved en dygtig Anvendelse af Reklame lykkedes det ham at vække Publikums Interesse for Haven, saaledes at han fik rettet dens meget vakkende Økonomi op og reddede den fra den Lukning, som ellers truede.

Man passerer Handelsgartner C.H.KOCH (1 A 642-43), hvis udstrakte Grunde ved Roskildevvej nu er købt af Kommunen med Bebyggelse for Øje; endvidere Generalmajor EILER RASMUSSENS Grav (1 A 514), som helt dækkes af en Takshvælving, Helten fra Sankelmark, General MAX MÜLLER (1 A 431), og naar saa frem til JULIUS SCHÖVELINS Grav (1 A 386). Efter at have taget statsvidenskabelig Eksamen var han i en Aarrække knyttet til Grosserersocietetet som Sekretær, blev senere Direktør for Dansk Hypotekforsikrings Bank og Børskommissær. Disse Hverv førte ham ind paa et omfattende handelshistorisk og økonomisk Forfatterskab, ofte knyttet til Skildringen af Handelens

Generalmajor EILER RASMUSSEN. (1. Afd. Litra A Nr. 514).

store Mænd som Schimmelmann og Tietgen. Han var desuden en saare produktiv Journalist, som tog levende Del i Tidens Spørgsmaal, ikke sjældent i en overordentlig skarp Form. Saaledes efterfulgtes hans Udgivelse af »Inkquisitionens sidste Offer«, som indeholdt et heftigt Angreb paa senere Højesteretsdommer V.Thorup, af en Injurieproces, der resulterede i, at han idømtes 4 Maaneders simpelt Fængsel. Til

Schovelins Fortjenester skal regnes, at han tog Initiativet til Udgivelsen af Grosserersocietetets 2 aarlige Publikationer »Handelsberetning« og »Verdensmarkedet og Danmark«.

AXEL REVENTLOW (I A 366) interesserede sig fra Barn levende for Dyr, men dengang tænkte man jo ikke paa, at det var noget, man kunde leve af. Han blev handelsuddannet og etablerede sig som Købmand i Odense, men plejede tillige sin Interesse. Han skabte sig en sjælden og fin Fuglesamling, som vakte stor Opmærksomhed, og da Direktør Alving tilbød ham den nyoprettede Stilling som Inspektør ved Zoologisk Have, afhændede han sin Forretning og gik ind til den Gerning, som blev hans Liv. Med stor Dygtighed indførte han først som Inspektør, senere som Direktør, en lang Række Forbedringer i Haven, saaledes at den blev et Mønster for Udlandet. Han var Ven med hvert eneste af sine Dyr og havde en sjælden Evne til at omgaas dem. Han gav dem Omgivelser, som de trivedes vel i, og opnaaede derved gentagne Gange at faa sjældne Dyr til at yngle i Fangenskab, hvilket ikke før var set. I hans Direktørtid forøgedes Dyrebestanden med mange Arter, som hidtil havde været ukendt under vore Himmelstrøg, og hans Besætning af Giraffer og Kolibrier opnaaede almindelig Beundring og Berømmelse hos hans udenlandske Kolleger. I de vanskelige Krigsaar skaffede han Foder til en Del af de store Dyr ved at faa Firmaer til at tegne Fadderskab for det Dyr, som indgik i deres Varemærke, og Efterkrigstidens Valutavanskeligheder overvandt han delvis ved Byttehandeler med andre zoologiske Haver. I endnu højere Grad end Julius Schiøtt havde han Evnen til at skaffe Haven publicity i Ordets bedste Forstand; Besøgstallet fordobledes, og at det ikke blot er for Hovedstadens Beboere, Haven er blevet et yndet Udflugtssted, fremgaar tydeligt af Linie 41, som til Stadighed er fyldt med Besøgende fra Malmöbaaden.

I Nærheden ses Rikard Magnussens sokratisk udseende Stele over Zoologen WILLIAM SØRENSEN (I A 305), og ind imod den tilstødende Afdeling ligger CARL MUUSMANN (I A 179), som gennem et langt Liv var tilknyttet den konservative Hovedstadspressen. Han var desuden en særdeles produktiv Forfatter af Romaner fra Cirkusverdenen, men hans Navn vil dog især huskes gennem hans populære og underholdende Erindringsbøger om København i Firserne og Halvfemserne,

Zoologen
 WILIAM SØRENSEN.
 (1. Afd. Litra A
 Nr. 305).

som giver et udmærket Tidsbillede af den trods alt saa provinsielle Hovedstad.

Allerede medens N.P. ARBOE RASMUSSEN (2 B 416) var Præst i Gjøl i Jylland, var der Røre om hans Navn, fordi han baade i Skrift og i Tale fremkom med Udtalelser og Meninger, som ikke var god Latin. Det vakte Uro og Forargelse, men saavel Provst som Biskop gik ind for ham og fandt, at der burde være Plads for en Personlighed som ham i den danske Folkekirke. Striden blussede heftigt op, da han i 1913 søgte og af Menighedsraadet blev indstillet til det ledige Embede som Sognepræst til Vaalse paa Falster, og Biskoppen, C.F. Wegener, paa Trods af Menighedsraadets enstemmige Indstilling erklærede, at han vilde nægte at give Arboe Rasmussen Kollats, saafremt han blev udnævnt. For at faa Klarhed over Sagen besluttede Landets Bisper da at

anlægge Sag mod Arboe Rasmussen. Ved Provsteretten blev han fri-fundet, hvorefter Sagen kom for Landemødet, der fradømte ham Kjole og Krave, og endelig for Højesteret, som stadfæstede Provsterettens Frifindelse. Da Biskop Wegener til Trods herfor fastholdt sin Vægring mod at give Kollats, skar Kirkeminister Povlsen igennem og indsatte Arboe Rasmussen, som samtidig blev stillet direkte under Kirkeministeriets Tilsyn. Hans Virksomhed i Vaalse blev dog ikke af lang Varighed; træt af de mange Stridigheder søgte han efter faa Aars Forløb sin Afsked og blev ansat paa Det kongelige Bibliotek, hvor han tidligere havde gjort Tjeneste.

Øst for Søndre Kapel ses det Koch'ske Gravsted (2 D 41). RUDOLF KOCH ejede Teglværket ved Søndre Fasanvej, men blev senere Inspektør ved Frederiksberg Assistens Kirkegaard, som det dengang hed. Her hviler ogsaa hans tre kendte Sønner: Torvedirektør HENNING KOCH, Civilingeniør K. V. KOCH, der var Medstifter af Firmaet Tutein & Koch, og Forfatteren SIMON KOCH. Det er dog ikke saa meget som Forfatter, sidstnævnte blev kendt, som paa Grund af den Opsigt, det vakte, da Borgmester Hedebo i 1929 med 3 Maaneders Varsel afskedigede ham fra Embedet som Direktør for Staden Københavns faste Ejendomme. Det er aldrig lykkedes at faa fuld Klarhed over de nærmere Omstændigheder, som førte til dette drastiske Skridt, men Kochs Hustru, Forfatterinden Agnes Henningsen, har ført et varmt Forsvar for ham saavel i sine Erindringer som i Romanen »Det rigtige Menneske«.

Lidt vest for Kapellet ligger BIRGITTE BERG NIELSEN (2 C 135), som med stor Dygtighed og Iver arbejdede for Undervisning i Husgerning. Som Lærerinde i Københavns Kommune fik hun indført Skolekøkkenundervisning, og gennem sit Arbejde inden for Dansk Kvindesamfund fik hun oprettet Vandrekurser i Syning og Madlavning. Det var hendes Maal at faa Husarbejdet anerkendt paa Linje med ethvert andet Erhverv, og for at skaffe Muligheder for en systematisk Undervisning af Voksne oprettede hun en Husholdningsskole i Forhaabningsholms Alle, nu Birgitte Berg Nielsens Husholdningsseminarium.

Foran Søndre Kapel, hvis Udseende ikke er blevet forskønnet ved Paaklstringen af det silolignende Betontaarn, møder man ELISABETH DONS' Navn (2 C 308), der i Dag forekommer næsten ligesaa fjernt

Del af Diakonissestiftelsens Gravsted. (2. Afd. Litra C Nr. 81-90).

som Fru Heibergs, og dog er det kun en Snes Aar siden, hun døde. Hun var en af vore største Sangerinder, havde en Stemme, der spændte over 3 Oktaver og var derfor i Stand til at synge praktisk talt alle de store Operapartier. Paa Johan Svendsens Opfordring aflagde hun Prøve paa Det kgl. Teater, blev straks antaget og var i de følgende 20 Aar, til sin Afgang i 1906, en af vore mest benyttede Sangerinder under Johan Svendsens Taktstok. Store Successer fejrede hun bl. a. i Verdis Operaer, som man i Begyndelsen regnede med, hendes særprægede Ydre egnede sig bedst til, men det viste sig, at hun ogsaa mestrede Fortolkningen af dansk Musik. Der gaar endnu Frasagn om hendes Fremstilling af Fru Ingeborg i »Drot og Marsk«, og det maa heller ikke glemmes, at hun havde sin store Andel i den Succes, August Enna opnaede med sine Operaer »Heksen« og »Cleopatra«. Skønt Sangerinde var hun kgl. Skuespillerinde – man skelnede dengang ikke mellem Kunstarterne – og hun var den sidste, der bar denne Titel.

Den brede Gang, som skiller Afdelingerne 2 A og 1 B beherskes ganske af Diakonissestiftelsens udstrakte Gravsted (2 C 81-90). De lange Rækker af ens, hvide Marmortavler understreger, at som de i Livet var Søstre, er de ogsaa lige i Døden, den samme Tanke, som giver den herrnhutiske »Gudsager« i Christiansfeld sit Særpræg. Diakonisserne har dog ikke gennemført den med samme Strenghed, dels virker de lyse Tavler venligere, og dels har man fraveget Lighedsprincippet ved, at de ledende Diakonisser er begravet under de to prægtige Elmetræer midt i Gravstedet under 3 store Natursten. Midterstenens øverste Navn er LOUISE CONRING, der som ung kom ind i det Velgørehedsarbejde, som udførtes af en Kreds omkring Enkedronning Caroline Amalie, og dette førte til, at hun i 1855 blev ansat som Inspektrice ved den kgl. Fødselstiftelse. Det var derfor naturligt at henvende sig til hende, da Prinsesse Louise (Christian IX's Dronning) begyndte at arbejde med Tanken om at oprette et Diakonissehus her i Landet. Frk. Conring følte sig tiltrukket af Opgaven og drog til Udlandet for at uddannes til Sygeplejerske og Diakonisse. 1863 blev hun som den første danske indviet som Diakonisse i Tyskland, og kort efter aabnedes den beskedne Begyndelse til den nu saa omfattende Diakonissestiftelse i Teglgården paa Hjørnet af Smallegade og Virginiavej med hende som Leder. 1876 indviedes det nye Moderhus paa Hjørnet af Peter Bangs Vej og Søndre Fasanvej.

Med stor Dygtighed ledede Frk. Conring den stadig voksende Stiftelse, men det var selvfølgelig uundgaeligt, at et Menneske i den Stilling blev udsat for mere eller mindre berettigede Angreb. Den haardeste Kritik blev rettet mod hende, da hun vægrede sig ved at lade Søstre medvirke ved Behandling af mandlige Patienter, naar deres Blufærdighed derved kunde krænkes. Dette medførte et Brud med Bestyrelsens meget dygtige og energiske Formand, Pastor Stein, som nedlagde sit Hverv. I vor pornografiske Tidsalder kan det synes taabeligt, at der overhovedet kunde komme en Sag ud af Spørgsmaalet, og Frk. Conrings Vægtring kan forekomme bornert og urimelig, men her har man atter et Bevis paa, at man ikke maa bedømme Fortids Opfattelse med Nutids Øjne. Frk. Conring stod ikke ene med sit Standpunkt, som altsaa ogsaa sejrede i første Omgang – det var derimod Pastor Stein og hans Tilhængere, som var forud for deres Tid. Angrebene gik

Frk. Conring til Hjerte, og den store Ydmyghed, hun nærede over for sit Kald, fik i Forbindelse med hendes ikke særlige stærke Konstitution hende til at udtrykke Ønsket om at trække sig tilbage, men paa Dronningens indtrængende Opfordring indvilligede hun i at blive. Det mangeaarige snævre Samarbejde mellem hende og Dronningen udviklede sig til et varmt Venskab, og ved hendes Begravelse fra Emmauskirken i 1891 sad Dronningen sørgeklædt ved Kisten.

Frk. Conrings Efterfølger blev den milde, men dog saa myndige SOPHIE ZAHRTMANN, som i endnu højerere Grad end sin Forgænger vandt Søstrenes Hengivenhed. Efter hende har man opkaldt Stiftelsens nye, statelige Bygning mod Søndre Fasanvej »Søster Sophies Minde«.

Ved Oprettelsen af Frederiksberg Kommunes Børnebiblioteker i 1937 blev GUDRUN FRANCK (2 A 145) naturligt ledende Børnebibliotekar, en Stilling, hun gennem flere Aar havde kvalificeret sig til, og hun har sin meget store Del af Æren for Gennemførelsen af det nære Samarbejde mellem Skole og Bibliotek, den saakaldte »Frederiksbergordning«, som har været Mønster adskillige Steder i Landet.

Den aristokratiske og elegante Skuespiller ANGELO BRUUN (2 A 142) indtog en fremtrædende Plads paa de københavnske Privatteatre, især Dagmarteatret og efter dettes Lukning Folketeatret. Blandt hans mange forskelligartede Successer kan nævnes Armand i »Kameliadamen« og hans Karakterroller i Soyas Skuespil »Brudstykker af et Mønster«, »30 Aars Henstand« og »Efter«.

Oberstløjtnant J. C. W. HIRSCH (1 B 43) blev efter sin Afsked som Linieofficer tilknyttet Rigsarkivet, hvor han specialiserede sig i militærhistoriske Emner. Hans Hovedværk »Danske og norske Officerer 1648-1814« er en uvurderlig Kilde for Personalhistorikere. Desværre har der aldrig været økonomisk Mulighed for at faa det omfattende Arbejde trykt, men de 12 haandskrevne Foliobind findes paa Det kgl. Bibliotek, medens Rigsarkivet har et fotokopieret Eksemplar.

Professor AAGE FRIIS' (1 B 328) store videnskabelige Produktion omhandler næsten udelukkende dansk-tyske Forhold, paa hvilket Omraade han med megen Sporsans har faaet fremdraget overordentlig værdifuldt Kildestof. Her skal først og fremmest nævnes hans Arbejder om Bernstoff'erne og deres Kreds. I Begyndelsen af Aarhundredet blev han tilknyttet Udenrigsministeriet som Raadgiver i nordsles-

vigske Spørgsmaal, hvilket medførte et nært Samarbejde med H. P. Hanssen og de andre ledende sønderjyske Politikere. Det var derfor kun rimeligt, at dette ogsaa satte sig Spor i hans Produktion, saa han efter Genforeningen udsendte »Den danske Regering og Nordslesvigs Genforening med Danmark« og de 2 Samlinger Aktstykker »Det nordslesvigske Spørgsmaal 1864-1879« samt »Europa, Danmark og Nordslesvig 1864-1879«. Endvidere redigerede han en lang Række større Værker som »Det danske Folks Historie«, »Det nittende Aarhundrede« og »Verdenskulturen«. Belært af sine Erfaringer om Privatarkivernes rige Muligheder tog han Initiativet til, at Videnskabernes Selskab nedsatte en Kommission til Registrering af Kilder til dansk Historie i Privateje. Med ham som Kommissionens energiske Formand er der ikke blot blevet foretaget omfattende Registreringsarbejder, men tillige sørget for, at adskilligt Materiale fra Gods- og Familiearkiver er blevet anbragt under betryggende Former, f. Eks. ved Deponering i de offentlige Arkiver.

C. M. NORMAN-HANSEN (I B 252) var Læge, men huskes i højere Grad som Forfatter, idet han har nedfældet de Indtryk, han fik paa sine mange Rejser blandt primitive Folk. Et Ophold paa Grønland resulterede saaledes i Bogen »De glade Smils Boplads« og Skuespillet »Kaddara«, hvortil Hakon Børresen satte Musik. Inden for sit Fag interesserede han sig især for Øjensygdomme, og det er saaledes ikke tilfældigt, at et af Bindene af hans Erindringer bærer Titlen »Stærstikkens Ungdom«.

Paa samme Afdeling ligger ogsaa Cikoriefabrikant C. F. RICH – »det er Rich's, der driks« – (I B 15), og CAMILLUS NYROP (I B 26), som indlagde sig store Fortjenester som Haandværks- og Industrihistoriker, et Omraade, der før hans Tid havde været uopdyrket. Hans Broder KRISTOFFER NYROP (I B 442) var Professor i romansk Filologi, men fik foruden en Række meget værdsatte Arbejder paa dette Omraade ogsaa Tid til at beskæftige sig med kulturhistoriske Emner, heriblandt »Kysset og dets historie«.

LAURIDS BRUUN (I B 113) var engang en af Landets mest læste Forfattere. Af hans enorme Produktion – oftest spændende og fantastiske Romaner – opnaaede van Zanten-Bøgerne stor Yndest, saavel her som i Tyskland.

Professor AAGE FRIIS (1. Afd. Litra B Nr. 328).

Vi er nu atter ude ved Muren til Roskildevej, og her hviler Skuespillerinden MATHILDE NIELSEN (I B 761), som tilhørte Teatret i mere end 60 Aar. Det er jo ikke almindeligt, men endnu mere ualmindeligt er det, at hun gennem alle disse Aar forblev i samme Rollefag. Fra hun i 1884 debuterede paa Casino til hun i sin høje Alderdom medvirkede i Film og Radio, spillede hun altid ældre Roller med drøje og hvasse Replikker, som kaldte paa Publikums Smil. Hendes Søn POUL NIELSEN, som var Scenemester ved Det kgl. Teater, ligger i samme Gravsted.

Et af Kirkegaardens smukkeste og enkleste Gravmæler er sat over Maleren HOLGER GRØNVOLD (4 107). Han var Elev af Vilhelm Kyhn og modtog senere i Paris mange Impulser fra Ingres. Sygdom og en stærkt udtalt Selvkritik gjorde, at hans Produktion kun blev sparsom;

Maleren
HOLGER GRØNVOLD.
(4. Afd. Nr. 107).

i Stedet helligede han sig Tegneundervisning, hvor hans rige pædagogiske Anlæg kombineret med hans kunstneriske Evner gjorde ham til en skattet Lærer for mange af vore fremtrædende Kunstnere.

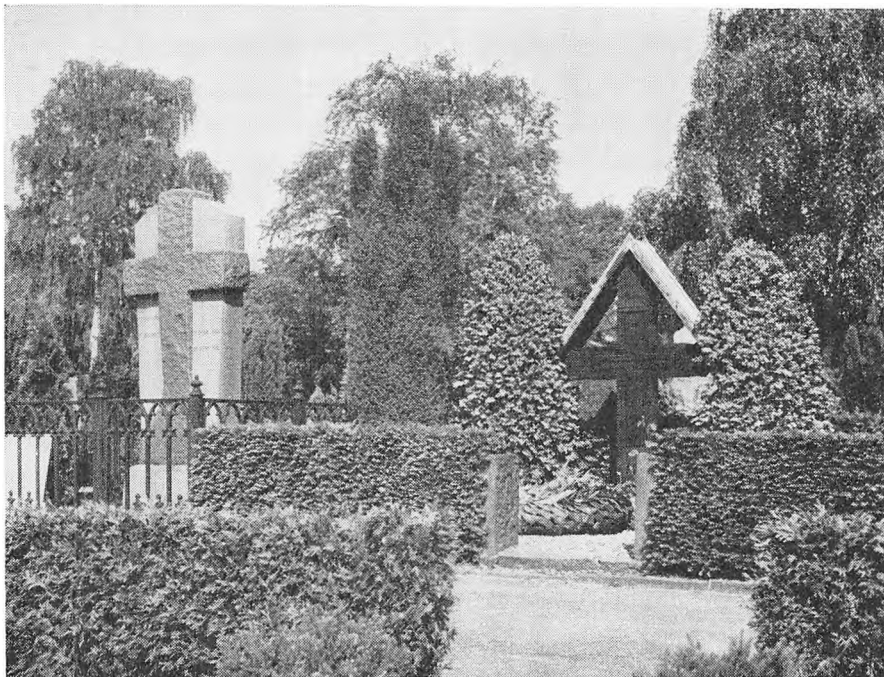
Professor CARSTEN HØEG (4 1031) var ikke blot en af vore fineste Humanister, men ogsaa – eller maaske netop derfor – særdeles aktiv inden for Modstandsbevægelsen. Som Professor i klassisk Filologi var han Arvtager efter Madvig og J.L.Heiberg, hvilket Ansvar han var sig fuldt bevidst. Han nærrede ikke kun en dyb Ærbødighed over for den antikke Kultur, men var tillige fuldt overbevist om, at den havde noget at sige Nutidsmennesket. Uden for sit egentlige Felt beskæftigede han sig med byzantinsk Musik, hvilket resulterede i Udgivelsen af den imponerende internationale Serie »Monumenta Musicae Byzantinae«. Under Besættelsen blev han Leder af Frihedsraadets Arrestati-

BARCLAY OG
INGEBORG RAUNKIÆR.
(4. Afd. Nr. 621).

onsudvalg, et Arbejde han ligesom sine øvrige Gøremaal varetog med største Omhu og Akkuratesse.

Den unge BARCLAY RAUNKIÆR (4 621) ledsagede i 1909 sin Fader, Botanikeren C. Raunkiær, til Middelhavslandene, som vakte hans Interesse. Han studerede derefter Geografi, og da Det kgl. danske geografiske Selskab et Par Aar senere paatænkte en Undersøgelse af Arabien, kom han til at lede Ekspeditionen, som blev stærkt generet af Arabernes Aversion mod Europæerne, men som dog trods alt resulterede i Bogen »Gennem Wahhabiternes Land paa Kamelryg«. Raunkiærs Helbred havde imidlertid ikke kunnet taale de store Strabadser, og 1915 døde han, kun 25 Aar gammel. Hans Moder, Forfatterinden INGBORG RAUNKIÆR, som især huskes for »Lægen Iserts Breve fra Dansk Guinea« og »Tropeskildringer fra Dansk Vestindien«, hviler i samme Gravsted.

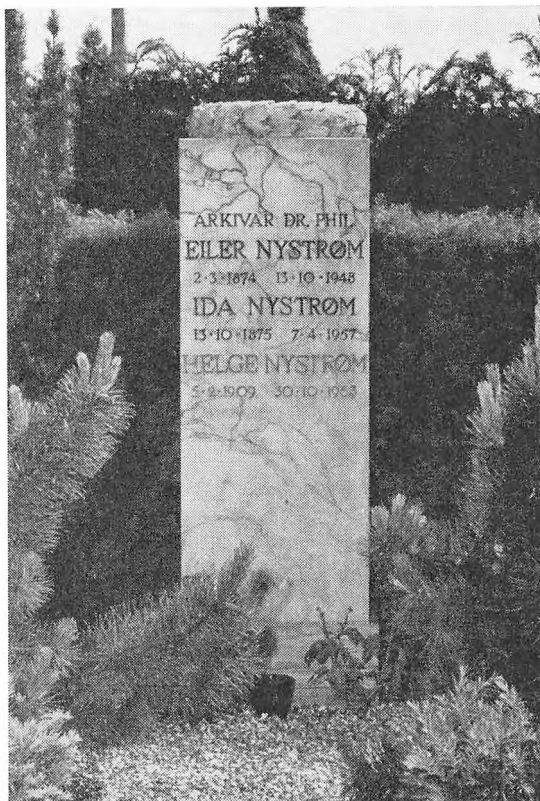

Professor FRANTZ HOWITZ og Ingeniør EMIL RIISAGER. (4. Afd. Nr. 192-93).

I den brede Tværgang mod Afdeling 3E ligger Maleren HANS SMIDTH (4 200-201), hvis Billeder Samtiden ikke værdsatte, men som nu er i høj Kurs. I samme Gravsted hviler hans Broder Verner Frederik Læssøe Smidth, men hvor mange tænker mon paa, at der bag dette Navn gemmer sig en af vore største Industrimænd, Cementfabrikanten F. L. SMIDTH, hvis Firma blev et verdensomspændende Foretagende? Faa Skridt derfra ligger hans nære Medarbejder, Ingeniør EMIL RIISAGER (4 193), som paa Grund af sine forskellige betydningsfulde Projekter og Konstruktioner opnaaede den sjældne Hæder at blive Medlem af Ingeniørforeningen uden at være polyteknisk Kandidat.

Professor FRANTZ HOWITZ (4 192) var en af vore kendteste Læger i det 19. Aarhundredes anden Halvdel. Han specialiserede sig i Kvinde sygdomme og er blevet kaldt Nordens første Gynækolog. Efter at være blevet vraget til det Professorat, han havde været selvskrevet til, blev han knyttet til Frederiksberg Hospital, og blandt hans mange

Arkivar EILER NYSTRØM.
(3. Afd. Litra B Nr. 526).

Fortjenester skal nævnes Oprettelsen af Frantz Howitz' Fødehjem for ubemidlede. Bygningen paa Lampevej, som senere opkaldtes efter ham, benyttes nu til Politikontorer.

Et andet af Kirkegaardens bemærkelsesværdige Monumenter ses i Alleen mellem Afdelingerne 3 B og 4. Det er sat over Arkivar, Dr. EILER NYSTRØM (3 B 526), som her i første Række maa mindes som Frederiksbergs Historiker. Han naaede ikke at se sit Værk færdigt, kun 2 Bind udkom inden hans Død, men heldigvis havde han tilrettelagt 3. Bind, saaledes at det kunde udgives af andre. Blandt hans øvrige Arbejder skal nævnes hans Doktordisputats »Den danske Komedies Oprindelse«, hans Bøger om de offentlige Forlystelser paa Frederik VI's Tid og hans Beskrivelser af Sognene nord for København: »Fra Nordsjællands Øresundskyst«.

Vi passerer UFFE BIRKEDAL (3 B 133), Vilhelm Birkedals Søn, som paa Grund af sin svigtende Hørelse maatte opgive Præstegerningen og derefter gendigtede Tennyson, Carlyle og Milton paa Dansk, og vi kommer saa frem til Kunstnerægtesparret JERICHAUS Grav (3 B 52).

Det er vanskeligt at finde større Modsætninger end den tungsin-dige Billedhugger J. A. JERICHAU og hans livlige Hustru, den polskfødte Malerinde Lisinska Baumann, som efter sit Ægteskab kaldte sig ELISABETH JERICHAU BAUMANN. Det vilde da ogsaa være letsindig Omgang med Sandheden at paastaa, at Ægteskabet blev harmonisk, og det har saaledes ikke været uden Grund, naar Jerichaus Ven, Professor H. N. Clausen, ifølge Nicolai Bøgh »maaske noget forbeholdent« udbragte Ægtesparrets Skaal ved deres Sølvbryllup.

Jerichau var Elev af Freund, men rejste saa til Rom, hvor han som saa mange andre nordiske Kunstnere arbejdede i nogle Aar. Her skabte han de Værker, som med eet Slag gjorde hans Navn kendt, »Herkules og Hebe« samt »Panterjægeren«, og som skaffede ham mange Bestillingsarbejder. 1849 vendte han tilbage til Danmark for at overtage et Professorat ved Kunstakademiet. Af hans omfattende Produktion indgaar Statuen »David« foran Frue Kirke og H. C. Ørstedsmonumentet i det københavnske Gadebillede.

Fru Jerichau malede foruden Portrætter fortrinsvis Folkelivs- og Genrebilleder. Hendes sentimentale Stil var meget yndet i vide Kredse, medens Nutiden nok er mere tilbøjelig til at give hendes Modstandere Ret, naar de kaldte den forloren. Som det saa ofte gaar Folk, der skifter Nationalitet, var hun mere national dansk end nogen indfødt og valgte derfor ofte nationale Motiver. Bedst kendt er hendes »Danmark« – en ung Kvinde med blodrøden Dannebrog over Skulderen foran en bølgende, gul Kornmark. Medvirkende til dette Billedes Berømmelse har utvivlsomt ogsaa været, at Motivet er blevet Varemærke for saavel et Chokoladefirma som for et Forsikringsselskab, og at Alfred Schmidt har benyttet det som Forlæg til en Tegning af Nina Bang, »Danmarks Moder«, i Blæksprutten 1926.

Fru Jerichau var en meget foretagsom, for ikke at sige geskæftig Dame. Hun havde en utrolig Evne til at skaffe sig gode Forbindelser, og i det omfattende Jerichau-Arkiv i Bakkehusets Manuskriptsamling vimler det med Breve fra hendes talrige kongelige, fyrstelige og ade-

ELISABETH og J. A. JERICHAU. (3. Afd. Litra B Nr. 52).

lige Bekendte i Ind- og Udland. Ustandselig var hun paa Farten, dels for at Børnene kunde faa en kosmopolitisk Opdragelse, dels for at hjælpe paa Familiens vaklende Økonomi ved at skaffe Bestillinger til sig selv og Manden. Naar hun var hjemme, fyldte hun Huset med Gæster, hvad Jerichau ikke kunde udstaa. Historierne om hendes excentriske Opførsel er legio. Bl.a. fortælles der, at hun ved en af de mange Lejligheder, hvor hun havde glemt, at hun havde inviteret Gæster til Middag, bad de saaledes uventede Gæster gaa til Bords, hvorpaa hun resolut anbragte sin lille Datter midt paa Bordet, saa Gæsterne kunde nyde Synet af det yndige Barn, mens hun selv hvirvlede af Sted ud i Byen for at skaffe noget spiseligt. Takket være Fru Jerichaus venkabelige Forbindelse med Dronning Louise blev samme Datter for-

Kunstfyrværker
GAËTANO AMICI.
(3. Afd. Litra A
Nr. 575).

øvrigt i 1878 adlet for at kunne gifte sig med Stamhusbesidder Emil von Holstein-Rathlou, som i Henhold til Erektionspatentets Bestemmelser vilde miste Retten til Stamhuset Rathlousdal, saafremt han ægtede en borgerlig.

Det er forstaaeligt, at Jerichau, omend han saavist heller ikke var nogen ideel Ægtefælle, under saa urolige Forhold ikke kunde faa den Ro, han ønskede, og at han derfor til sidst tog Konsekvensen heraf og købte en Bondegaard i Nærheden af Jægerspris, hvor han tilbragte sine sidste Aar adskilt fra Familien til stor Sorg for Fru Jerichau, som stadig elskede ham. Efter hendes udtrykkelige Bestemmelse er hans Relief »Fredens Engel«, som hun havde købt af ham, anbragt paa Graven.

GAËTANO AMICIS hvide Monument (3 A 575) lyser næsten om Kap

Digteren
H.V. KAALUND.
(3. Afd. Litra D
Nr. 30).

med det Fyrværkeri, hvormed han henrykkede Københavnerne i Tivoli, da Carstensen havde indforskrevet ham fra Italien. Han ejede forøvrigt den store Villa paa Vejen, som nu bærer hans Navn. – Midt i Afdelingen ligger AKSEL AGERBY (3 A 281), den blinde Komponist, som skabte Unge Tonekunstneres Orkester og som arbejdede saa ihærdigt for at faa den nye Musik frem. Af hans egne Kompositioner er »Jeg er Havren« vel den mest kendte. Apoteker A.H. RIISE (3 A 38) oprettede 1838 det første Apotek paa Sct. Thomas, men drev desuden en omfattende Handel med vestindiske Varer paa Danmark, specielt den stadig kendte Bay-Rhum og Guavarom. Paa sine ældre Dage vendte han tilbage til Danmark og købte ved Frederiksberg Alle en Ejendom, som fik Navnet »Sct. Thomas«. Paa Grunden ligger nu det store Boligkompleks af samme Navn.

Maleren
VILHELM KYHN.
(3. Afd. Litra D
Nr. 1247).

Vi gaar nu videre ad Alleen mod vest, passerer Kvindesagskvinden PAULINE WORM (3 B 400), Digteren H.V. KAALUND (3 D 30), Maleren VILHELM KYHN (3 D 1247), hvis Grav om Sommeren næsten skjules af en mægtig Hængebirk, Museumsinspektør ELNA MYGDAL (3 D 1239), hvem Nationalmuseet kan takke for, at dets Samlinger af Haandarbejder og Folkedragter er saa omfattende, som Tilfældet er, og naar saa ud til Kirkegaardens vestligste Del. Her ligger Maleren NIELS LARSEN STEVNS (6 C 243), som gennem Højskolen fik Interessen for saavel det religiøse som det historiske, og begge Dele gaar da ogsaa igen i hans talrige Arbejder. Han var Elev af Joakim Skovgaard og Zahrtmann, som hver paa sin Vis kom til at præge ham. Adskillige Kirker rundt om i Landet leverede han Altertavler til, og de historiske Motiver gengav han i Fresco ved Dekorationen af bl. a. Centralbiblioteket

Maleren
 NIELS LARSEN STEVNS
 (6. Afd. Litra C
 Nr. 243).

i Hjørring og H.C.Andersen Mindehallen i Odense. Endvidere er H.C.Andersens Eventyr udsendt baade paa Dansk og Engelsk med hans Illustrationer i Akvarel.

Helt ude mod den gamle Jernbanelinje ligger den trivelige og fornøjelige Skuespiller OSKAR STRIBOLT (7 A 44), som gennem mange Aar var Københavnerens Yndling. En statelig Liggesten, som i Omfang er ham værdig, dækker Graven, der iøvrigt synes glemt.

OLGA SVENDSEN (6 B 375) var heller ikke til at overse – eller overhøre. Igennem et langt Liv optraadte hun paa de fleste af Hovedstadens Revyteatre, ligesom hun medvirkede i en lang Række Film. Vel var det ikke stor Kunst, naar hun med Fynd og Klem og gjaldende Røst sang sine Viser, men hendes Frodighed og gode Humør tog det brede Publikum med Storm, man hyggede sig simpelthen med hende i Lar-

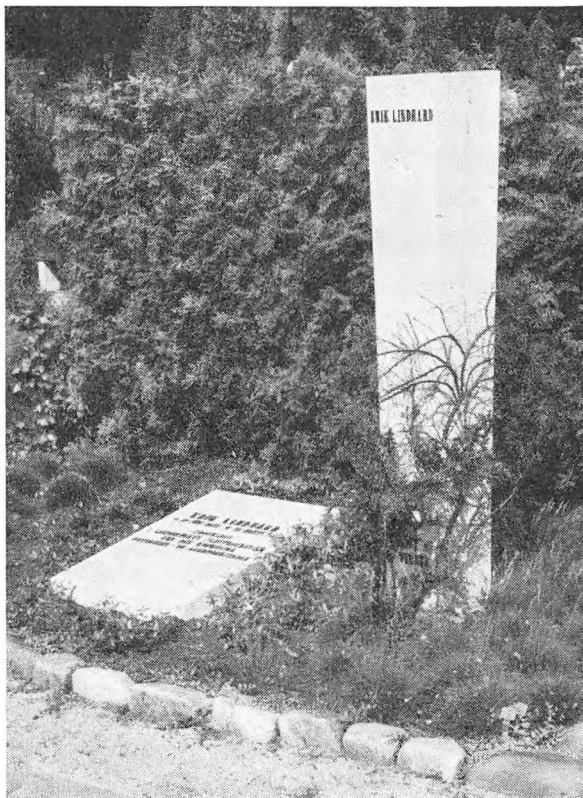

Skuespilleren
OSCAR STRIBOLT.
(7. Afd. Litra A
Nr. 44).

men. Blandt hendes populæreste Numre var »Nyboders Pris«, »Paa min lysegrønne Ø« og »København«, som Datteren Elga Olga nu har paa sit Repertoire. Hendes uomtvistelige Folkeyndest staar i et skarpt Misforhold til den fuldstændige Anonymitet, hun hviler i.

Vi bevæger os nu atter tilbage mod øst, forbi Folkelivsmaleren HANS BRENDKILDE (6 B 156), Plantekulturprofessor ERIK LINDHARDS smukke Gravmæle (3 C 406), og naar saa til Kemikeren, Professor JOHAN KJELDAHL (3 C 113), som de fleste nok vil passere uden at ane, at han er verdensberømt, og at hans Navn hver Dag nævnes af Kemikere over hele Kloden. Kjeldahl var Forstander for Carlsberg Laboratoriets kemiske Afdeling og udfandt en Metode til Paavisning af Kvælstof i organiske Stoffer. Kjeldahls Opdagelse var skelsættende og anvendes stadig, og hans Navn er paa Linje med Pasteurs indgaaet i Fag-

Professor
ERIK LINDHARD.
(3. Afd. Litra C
Nr. 406).

sproget. Ikke blot paa Dansk, hvor man taler om »at gøre en Kjeldahl«, men ogsaa paa Engelsk »to kjeldahle«, ligesom lignende Udtryk findes paa adskillige andre Sprog.

Kammerherre EDVARD FALLESEN (3 C 119-20) deltog i saavel Trearskrigen som Krigen 1864, men traadte ud af aktiv Tjeneste ved Hærreduktionen efter Krigen og blev 1866 Kommandant paa Bornholm. Fra denne Stilling udnævntes han 1876, næsten 60 Aar gammel, til et af de mest udsatte og krævende Embeder i Landet: Chef for Det kgl. Teater, hvilken Stilling han beklædte gennem 18 Aar. Fallesens Udnævnelse kom som en stor Overraskelse, men han viste sig snart at være i Stand til at faa Tingene til at glide, ikke blot paa det administrative Omraade, men ogsaa paa det kunstneriske, hvor hans Teaterinteresse bl. a. havde givet sig Udslag i Anmeldervirksomhed i »Fæd-

Tujaalle (6. Afd.).

relandet«. Hvor Modsætninger brødes, balancerede han elegant mellem Parterne, og Kritik prellede ganske af paa den gamle Officer, som sarkastisk afviste Pressens Krav om hans Afgang med: »Jeg gaar ikke før jeg dør – og jeg dør aldrig!« Christian IX satte stor Pris paa den belevne og vittige Hofmand og indbød ham ofte. En Sommer spillede Kongen næsten daglig Whist med ham under et Ophold i Wiesbaden, som Københavnerviddet derfor naturligvis døbte om til Whistbaden. Personalet havde stor Respekt for den myndige Kammerherre, som totalt oversaa dem, der vakte hans Mishag. Elith Reumert fortæller saaledes, at Fallesen efter en Uoverensstemmelse med Fru Phister en Dag sejlede forbi hende paa en af Teatrets Gange uden at besvare hendes Hilsen, men Fru Phister lod sig ikke dupere. Med Blikket vendt mod Himlen sagde hun med høj Røst: »Jaja, saa kender Vorherre mig da i hvert Fald!«

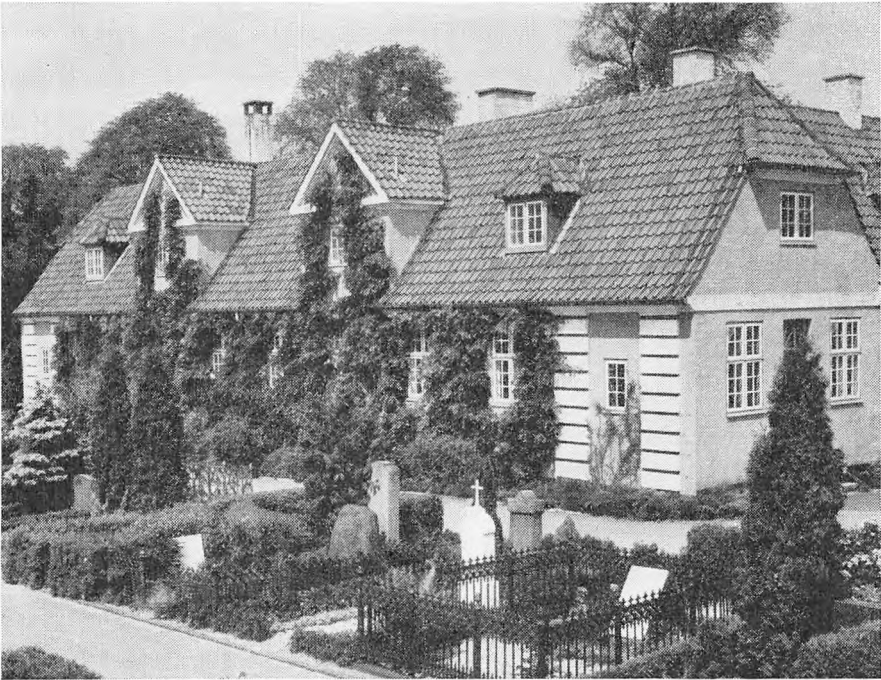
Tegneren og Maleren, Professor CARL THOMSEN (3 C 3), Broder til

Set mod vest fra 3. Afd. Litra B.

Sprogforskeren, Professor Vilhelm Thomsen, er en af vore kendteste og mest yndede Illustratorer fra Slutningen af forrige Aarhundrede. Hans kultiverede Streg pryder en lang Række af Datidens betydeligste Udgivelser, saavel Bøger som Tidsskrifter. Størst Udbredelse og Popularitet vandt hans af Foreningen for national Kunst udgivne Serie »Skikkelser fra Danmarks litterære Guldalder«. Blandt hans Malerier er det mest kendte vel nok »Rahbek ved sin Hustrus Dødsleje«, som nu hænger paa Bakkehuset.

JOAKIM LARSEN (3 C 27) blev i 1865, kun 19 Aar gammel, Lærer paa Frederiksberg. Han maa aabenbart have vist Evner ud over det sædvanlige, for som tidligere omtalt knyttede Lederen af Skolevæsenet, N.J.Fjord, ham til sig som Sekretær i 1872. Et Par Aar senere blev han Overlærer (Skoleinspektør), og ved Fjords Afgang i 1885 Inspektør for det samlede frederiksbergske Skolevæsen, fra 1898 med Titel Skoledirektør. I de 26 Aar, han bestred dette Embede, skete der en

Materialgaarden.

rivende Udvikling. Nye Skoler byggedes, Undervisningen udvidedes og forbedredes og Skolen søgte Kontakt med Hjemmene – kort sagt: en hel Del af de Fortrin, som gennem mange Aar har kendetegnet det frederiksbergske Skolevæsen, kan føres tilbage til Joakim Larsen. Foruden sine betydelige Evner som Administrator og Pædagog var han ogsaa en anerkendt Skolebogsforfatter og Skolehistoriker.

Vi gaar forbi Veterinærprofessoren BERNHARD BANG (5 H 8), bag om Arkitekt Aage Lauritzens smukke, gule Materialgaard, passerer Landets første Rigsbibliotekar, fil.dr. SVEND DAHL (5 F 615) og helt ude ved Frederiksvej Raadmand LAURITZ SØRENSEN (5 E 24), hvorefter vi møder det dystre Minde om den ungarske Opstand 1956: POVL BANG-JENSEN (5 E 286-87). Som Embedsmand under FN's Ungarnskommission, der foretog en Vidneafhøring af en Del Ungarere angaaende Begivenhederne under Opstanden, nægtede han senere at udlevere Navnene paa de paagældende af Frygt for Repressalier over for

Malerinden
BERTHA WEGMANN.
 (5. Afd. Litra F
 Nr. 573).

dem eller deres Familie. Hans fortsatte Vægning medførte hans Afskedigelse, men tillige, at Materialet af Sikkerhedsgrunde blev brændt. I Efteraaret 1959 forsvandt han pludseligt og blev nogle Dage senere fundet død i en Park uden for New York. Hans Aske førtes hertil og blev gravsat under stor Deltagelse fra saavel det officielle Danmark som fra herboende ungarske Flygtninge.

Skraas overfor ligger Malerinden **BERTHA WEGMANN** (5 F 573), og i Nærheden en Afdeling af Diakonissestiftelsens Grave, som omkranser Stiftelsens mangeaarige Førstepræst, den stiltfærdige **N. C. DALHOFF** (5 D).

A. J. ARVIN (5 D 130) blev som ung Lærer knyttet til det frederiksbjergske Skolevæsen, og han har været stærkt medvirkende til at befæste dettes gode Ry. Tidligt blev han Talsmand for nye frisindede

pædagogiske Ideer og søgte at indpasse dem i vor Skoleform. Under hans Ledelse blev Skolen paa la Cours Vej en pædagogisk »Forsøgsstation«, hvis Resultater man Landet over fulgte med megen Interesse. 1939 udnævntes han til Rektor for Danmarks Lærerhøjskole, hvorved han fik en endnu større Radius for sit Virke, og da han faldt for Aldersgrænsen, vedblev han at virke aktivt som Pædagog, idet han tog Initiativet til Oprettelsen af Bernadotteskolen og var dens første Leder.

Trafikminister J. FRIIS-SKOTTE (5 C 323-24) tjente sine politiske Sporer i Frederiksberg Kommunalbestyrelse, og ved Gennemførelsen af Loven om Købstadkommuners Styrelse 1919 valgtes han til Raadmand. I 1924 blev han Minister for offentlige Arbejder i det første Ministerium Stauning, var ogsaa Medlem af Staunings andet Ministerium, men ved Rekonstruktionen 1935 lod Stauning ham falde til Fordel for Fisker. I Friis-Skottes Ministertid skete der store Ting inden for Landets Trafikvæsen: Lillebæltsbroen aabnedes og Bygningen af Storstrømsbroen og Oddesundbroen blev vedtaget. Det er saaledes ikke uden Grund, at han er blevet kaldt Bro-Ministeren. Endvidere fik vi Lyntog, S-Tog og Statsbaneomnibusser, og Statsbanerne tog i høj Grad Reklamen i Brug – man lancerede Slagordet »Ud at se – med D. S. B.«; Kastrup Lufthavn blev bygget og Loven om Statsradiofonien gennemførtes. Endelig opfandt han »Vejmillionerne«, hvilket dog ikke gjorde ham populær blandt Bilisterne.

TAO MICHAËLIS (5 C 380) havde i sit Forfatterskab ikke meget tilfælles med sin Fader, den kølige og fornemme Stilist Sophus Michaëlis. Som saa mange andre unge debuterede han i Studenterrevyen, men gik snart over til at blive professionel Revyforfatter og -skuespiller. Hans barokke Paafund vakte Jubel i Hornbækrevyen og paa A.B.C.-Teatret, hvor han blandt andet leverede Tekster til Kjeld Petersen og Dirch Passer.

HARALD OSTENFELD (5 C 648-49) blev som ung Præst ansat ved Bedesalen paa Chr.Winthers Vej, hvor han fik en trofast og stadig voksende Menighed, saa man efter faa Aars Forløb kunde indvi den nye Sct.Lukas Kirke til Afløsning af Bedesalen. Hans stilfærdige, men særdeles vægtige Personlighed fik stor Indflydelse paa Menighedslivet paa hele Frederiksberg. I 1908 oprettedes Solbjerg Sogn med Ostensfeld, der kort forinden var blevet Provst over Frederiksberg Provsti,

I Midten
 Pastor N. C. DALHOFF.
 (5. Afd. Litra D).

som Sognepræst. Han var en saare beskeden Mand, som helst undgik Hædersbevisninger, hvilket dog ikke altid lykkedes. Under Indvielsen af Godthaabskirken i 1911 blev Biskop Peder Madsen, som ledede Højtideligheden, pludselig syg og maatte bringes ud, hvorefter Ostenfeld gik for Alteret og gennemførte Indvielsen. Kongen, som var til Stede, paaskønnede den resolute Opræden og tildelte samme Dag Ostenfeld Ridderkorset, hvad denne imidlertid ikke estimerede. Han lod derfor sin Ordensdekoration blive liggende i en Skuffe, ogsaa da han nogen Tid efter var indbudt til Hoffet, hvad der fik Kongen til at efterlyse Ridderkorset. Det var en højst ubehagelig Situation for Ostenfeld, som mumlede noget om, at han fandt det upassende at bære verdslige Prydelser paa en gejstlig Dragt, hvortil Majestæten smilende replicerede: »Men har De da ikke læst Inskriptionen? Der staar

Urnegravsteder (5. Afd. Litra F).

jo »Gud og Kongen«.« Saa overgav Ostenfeld sig og modtog senere saavel Sølvkorset som Kommandørkorset.

Efter Biskop Madsens Død blev Ostenfeld meget mod sin Vilje Sjællands Biskop. Det var ham en stor Sorg at forlade den Præstegerning, som han havde saa kær og som han fandt var hans egentlige Kald. Men ogsaa dette den danske Kirkes fornemste Embede røgtede han paa smuk og værdig Maade.

C. V. BRAMSNÆS (5 A 19) kom ind i Frederiksberg Kommunalbestyrelse Aaret efter Friis-Skotte, med hvem han i en lang Aarrække fulgtes i det politiske Liv, idet ogsaa han i 1919 blev Raadmand og i 1924 Finansminister i Ministeriet Stauning, ligeledes i dennes andet Ministerium, men traadte 1933 ud for at overtage Posten som kongevalgt Direktør for Nationalbanken. Som Finansminister gennemførte han gennemgribende Ændringer i Statens Regnskabsvæsen og oprettede de 4 Hovedrevisorater. Ogsaa paa det kulturelle Omraade gjorde

han en stor Indsats, saaledes var Oprettelsen af Arbejdernes Oplysningsforbund et Resultat af hans Indsats, og han deltog fra Starten aktivt i Foreningen Nordens Arbejde.

Vi er nu naaet til det sidste Gravsted, inden vi atter er ved Hovedindgangen. THOMAS JENSEN (5 A 259) blev kun 28 Aar gammel Dirigent for Aarhus philharmoniske Orkester, og det blev da ogsaa i Aarhus, han kom til at øve sin største Gerning, selv om baade Radio og Tivoli gjorde Brug af hans fremragende Evner. Det lykkedes ham i Aarhus at skabe et Byorkester, som blev Provinsens bedste, og hans Person kom til at præge Byens Musikliv. Det kom derfor som en Bombe, da han i 1957 sagde sin Stilling op i Protest mod de bevilgende Myndigheders manglende Forstaaelse af, hvad han fandt absolut paakrævet for at holde saa høj en Standard. Sine sidste Aar var han tilknyttet Statsradiofonien.

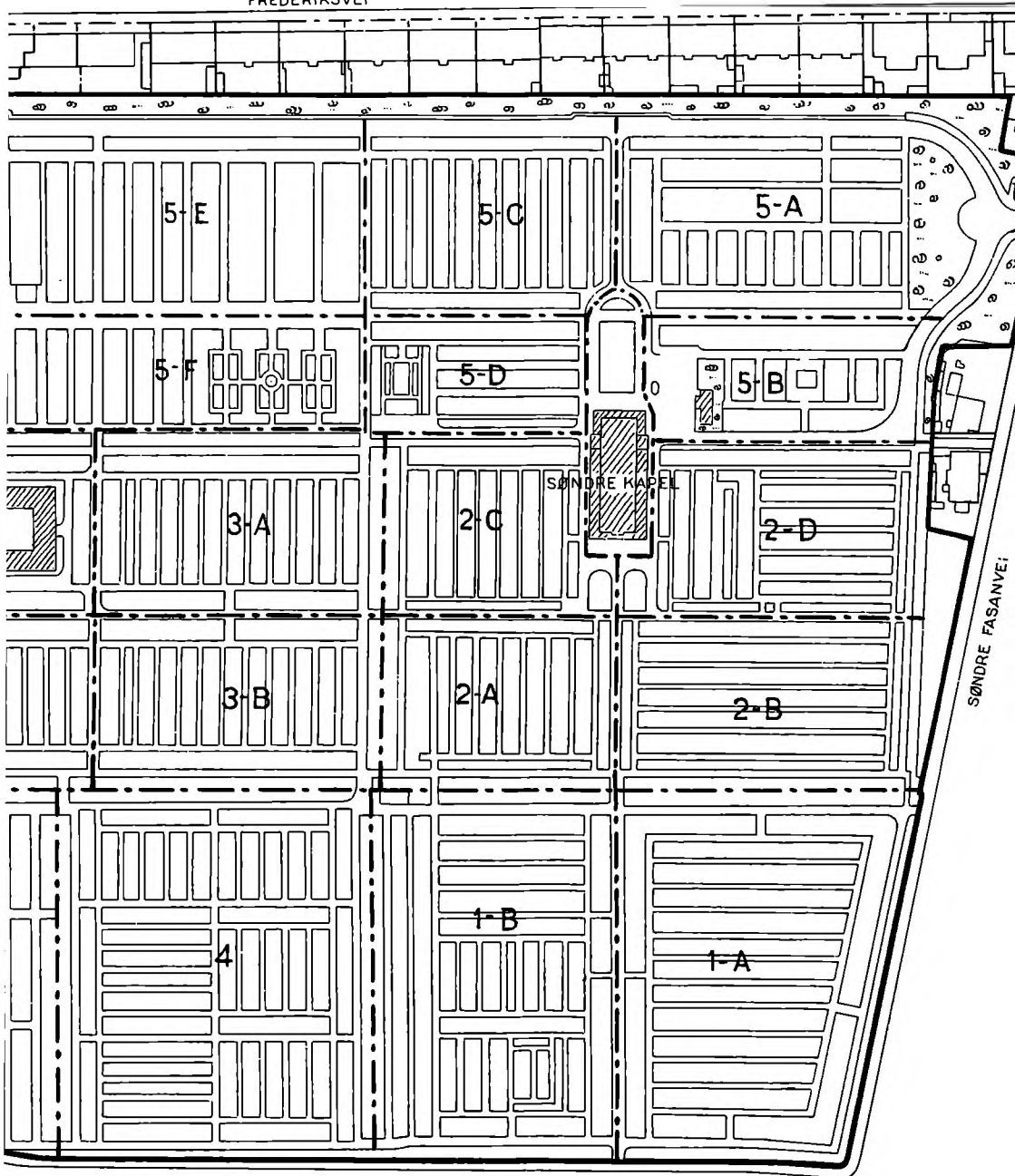
En Kirkegaard er ogsaa underkastet Modens Luner. Her skifter Stilarterne med Tiden ganske som i det levende Liv – hele Skalaen passerer Revy i en broget Blanding. Under Vandringen konstaterer man med Tilfredshed, at Støbejernsmonumenter og -gitre nu er ved at dø ud, ligesom Marmorduerne, der med Hovedet vemodigt paa Skakke læser Stenens Inskription omvendt til mange Børns Betagelse. I Dag er Stilen en anden, uden at det derfor betyder, at den er blevet bedre, omend gennemgaaende mere nøgtern. De sørgmodige Marmorduer er som sagt ved at forsvinde, men er til Gengæld blevet afløst af fede Broncespurve paa Liggesten og Fuglebadekar. Virkelig kunstneriske, individuelle Gravmæler er efterhaanden blevet sjældnere og sjældnere, hvilket ikke kan undre, eftersom det er blevet en beko-stelig Affære at komme i Jorden med Maner, selv uden Sten. Derfor er Gravstenene af i Dag i stadig stigende Grad Konfektion, i hvilket Udtryk der ikke skal ligge noget nedsættende, hverken hvad Tøj eller Gravsten angaar, blot der er Tale om *god* Konfektion. Grænsen for det tilladelige maa dog siges at være overskredet, naar man gaar over til Anvendelsen af Helfabrikata – hermed tænkes paa den desværre omsiggribende Uskik med Gravsten, som kun bærer Inskriptionen »Mor« eller »Far«, eventuelt begge Dele. Hvem er disse Sten til Glæde eller Oplysning for? Den fremmede siger de intet, og de paarørende kender

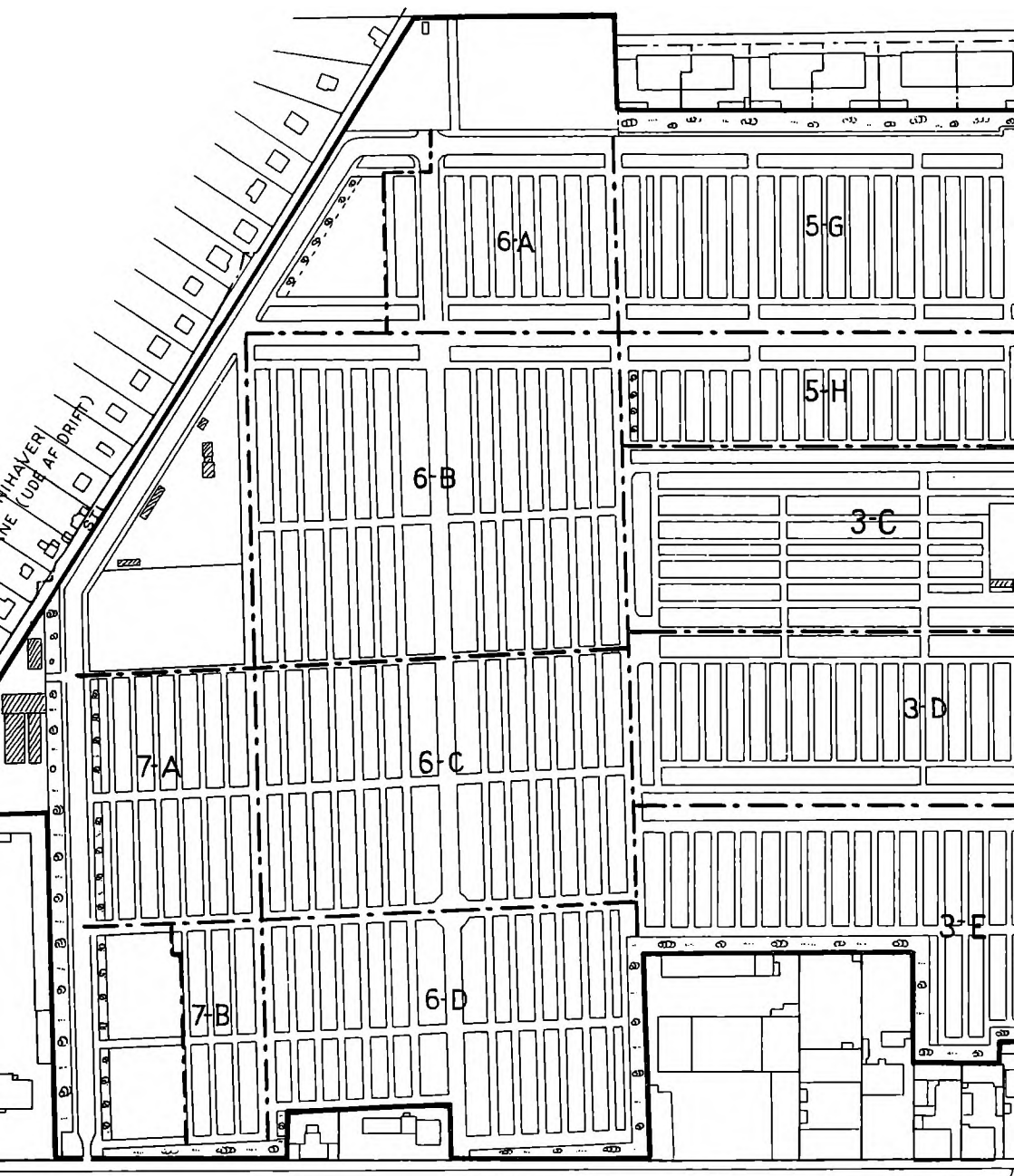
formentlig Gravstedet – ellers giver Gravstedsnummeret lige saa megen Oplysning.

Et Spørgsmaal, som især berører Kirkegaardene i de større Byer er Vedligeholdelsen af kendte Personers Grave. Det bliver sjældent af større Rækkevidde i de mindre Byer, hvor Lokalpatriotismen som Regel er omvendt proportional med Byens Størrelse. Men det er forstemmende og beskæmmende, saa ofte man er ude for, at en kendt Mands eller Kvindes Grav staar over for Sløjfning, fordi der ikke længere er Slægtinge, som vil eller kan fortsætte med Fornyelse og Vedligeholdelse. De fleste af os kommer ogsaa en skønne Dag i den Situation at maatte sige stop. I de Tilfælde, hvor Personen har været knyttet til Lokalhistorien, vil Sagen som Regel kunne løses, men har Righistorien været fremherskende for Personens Virke, vil de store Bysamfund nok være mere tilbageholdende af Hensyn til Konsekvenserne, og da var det rimeligt, om Staten traadte til. Vilde det ikke være en værdig Opgave for Kulturministeriet at overtage Pasningen af kendte Personers Grave over hele Landet efter Indstilling af de enkelte Kirkegaarde?

Naar man ved Slutningen af denne Vandring skal resumere sit Indtryk af Solbjerg Kirkegaard, maa det blive, at man anlægsmæssigt med Held har løst den krævende Opgave at finde en passende Mellemting mellem den mindre Frederiksberg ældre Kirkegaard og den udstrakte, parklignende Vestre Kirkegaard. Dog skal det siges, at det nu og da er svært at finde ud af, hvilken Afdeling, man befinder sig paa, ligesom springende Gravstedsnumre ogsaa visse Steder volder Vanskeligheder. Med Hensyn til Kirkegaardens historiske Interesse maa man retfærdighedsvis ikke drage Sammenligning med Frederiksberg ældre Kirkegaard, som saa afgjort indtager en Særstilling i hele Landet, men maa fastslaa, at Solbjerg Kirkegaard ligesom de fleste andre Kirkegaarde nøje afspejler det Bysamfund, hvortil den hører.

Samtlige Fotografier er optaget af P.Ellegaard Frederiksen i Juni 1964 og stillet til Raadighed af Frederiksberg Kommunes Biblioteker.

ROSKILDEVEI

SOLBJERG K

En Stambog paa Bakkehusmuseet

Af ELSE KORNERUP

IKKE uden Grund har en latinsk Forfatter sagt, at Bøger har deres Skæbne.¹ Kunde de tale, vilde deres Oplevelser hos de skiftende Ejere ofte være mere fængslende end deres eget Indhold. I særlig Forstand gælder dette de saakaldte »Stambøger«. Gennem flere Aarhundreder var det almindelig Skik, navnlig blandt studerende, at anskaffe sig en fint indbundet Bog med hvide Blade, hvorpaa man bad Venner og Bekendte skrive deres Navne, i Reglen ledsagede af et Digt eller en Sentens. Paa den Maade kunde man bevare Erindringen om Universitetslærere og Kammerater fra Studieaarene, og senere i Livet blev Stambogen et dyrebart Minde for den, der nu sad stavnsbundet i sin Gerning, fjernt fra de gamle Venner.

Ofte er saadanne Bøger blevet tilintetgjort af de efterlevende, som ikke havde Interesse for de ubekendte Navne, de indeholdt, men heldigvis har ogsaa mange af Pietet mod den afdøde eller af Forstaaelse for Bøgernes historiske Værdi opbevaret dem og ladet dem gaa i Arv i Slægten. Ikke faa Stambøger er tilsidst blevet skænket til offentlige Samlinger. De har i mange Tilfælde givet hidtil ukendte Oplysninger om Ejerens Liv og hans Udvikling gennem de Mennesker, han mødte i sin Ungdom.

Bakkehusets Museum modtog for nogle Aar siden en Stambog, der havde tilhørt KNUD LYNE RAHBEK.² At en Mand, der havde rejst saa meget og knyttet saa talrige Venskabsbaand, maatte eje en Stambog, er en Selvfølge, og han nøjedes da heller ikke med een, men havde flere forskellige af mere eller mindre intim-fortrolig Karakter. De omtales i hans Erindringer, men mærkelig nok synes der ikke at være bevaret andre end den ene, der nu tilhører Museet. Dens Indførsler strækker sig fra 1782-1828 og bestaar for en væsentlig Del af Hilsener fra Rejseaaarenes udenlandske Venner, – Skuespillere, Forfattere og

Videnskabsmænd –, samt fra en Række Skandinaver. 1895 blev den udgivet i »Museum« af den norske Professor L. DAAE, der aftrykte de interessanteste af Tilskrifterne og anførte Navnene paa alle Bidragyderne. Skønt man nok kunde have ønsket mere udtømmende Oplysninger om nogle af Personerne, maa det være tilstrækkeligt her at henvise til den tidligere Udgave.

Anderledes stiller det sig med den Stambog, Museet for ganske nylig har faaet foræret af Frøken HELGA WØLDIKE i Viborg, og som indtil nu har været i Privateje og ikke tidligere er offentliggjort. Den blev indrettet 1792 til Brug for den 15aarige Skolediscipel WILHELM FABRICIUS, en Søn af Præsten GEORG ANDREAS FABRICIUS, som fra 1773 havde været Præst i Ansager i Ribe Stift.³ Faderen er den første, der har skrevet i Bogen og paa dennes første Blad. Som det var naturligt, gav han sin unge Søn et Ord med fra Bibelen, fra Jesu Sirachs Bog, og tilføjede Ønsket om, at »dette hiin Viises ypperlige Tanke-Sprog« maatte være ham anbefalet »tillige med din Gode Moders og min Erinding«. Hans Hilsen er dateret 26. Juli 1792 og er den eneste fra dette Aar, – alle de andre stammer fra Studieaarene i København 1793–98.

Det er en broget Skare, man møder, naar man gennemblader den gamle Bog. Mere end 50 Mennesker, unge og ældre, Mænd og Kvinder har hver paa sin Vis givet Udtryk for deres Forhold til Vennen. Det flammerøde Hjerte, der er udskaaret paa Indersiden af Bogens Bind, er et talende Vidnesbyrd om, at den stammer fra »de ømme Følelsers Tid«, og adskillige har da ogsaa givet sig saa uforbeholdent hen i deres Stemning, at de siger mere om sig selv end om den, de henvender sig til. I mange Tilfælde nøjedes man dog med konventionelle Ønsker eller citerede et moraliserende Vers af en af Tidens Yndlingsforfattere.

Naar Stambogen er blevet skænket netop til Bakkehusmuseet, har det sin ganske særlige Grund. Blandt de mere eller mindre kendte Personer, der udtaler sig, er der nemlig flere, som hørte til den allernærmeste Rahbekske Vennekreds: ADAM og SOPHIE OEHLENSCHLÄGER, deres Forældre, Brødrene JAKOB PETER og OLE HIERONYMUS MYNSTER, LAURITZ KRUSE, PETER FOERSOM og Nordmanden JOHAN COLLETT. Mærkeligt nok finder man ikke Rahbek selv i Stambogen, og man kan derfor gaa ud fra, at Fabricius kun kan have haft en meget flygtig, om

overhovedet nogen Forbindelse med ham, da han ellers uden Tvivl vilde have sikret sig hans Navn og et Par venlige Erindringsord.

Hvordan den teologiske Student er kommet i saa nært Forhold til ADAM OEHLenschLÄGER,⁴ at han 1797 besøgte ham i hans Hjem paa Frederiksberg Slot, kan ikke oplyses med Sikkerhed. Oehlenschläger var paa det Tidspunkt endnu ikke Student, men Skuespilleraspirant paa det kgl. Teater, saa det er muligvis Skuespilleren PETER FOERSOM eller Litteraten LAURITZ KRUSE, der har ført dem sammen. Kruse og Foersom var begge jævnaldrende Studenter med Fabricius, de stammede fra hans Hjemegn ved Ribe og har skrevet i Stambogen 1796. Som Oehlenschlägers Venner kan de have formidlet Bekendtskabet. Og aabenbart havde ikke blot Adam, men hele hans Familie Sympati for den unge Teolog, for de har alle fire hver paa sin Maade bestøget Pegasus og givet ham gode Ønsker for Fremtiden. Den anden November 1797 skrev den 15aarige Sophie et lille Vers, hvis vemodige Tone spejler hende selv, medens Broderen maaske har hjulpet med den ydre Form.

Faae af Jorrdens Børn er lykkelige.
 Mangen selv er skyld deri
 At ham Lykken gaar forbi
 At Fornøjelser ham vige.
 Gid de blive en af disse faae
 Som ved Dyd og Viisdom Lykken finde
 Altid de paa Livets Roser gaae
 Aldrig glemme de en sand Veninde.

Sophie Øhlenschläger.⁵

Kun faa Uger senere var Fabricius atter Gæst paa Slottet, og denne Gang maatte Forældrene anstrenge sig. Resultatet blev to Epigrammer, der udtrykker deres Forhaabninger for den vordende Præsts Livsgerning. Moderen skriver varmt og personligt:

Gid de i deres Kald maa virke Gaun
 Naar de er lykkelig da minde de mit Navn.

M. M. Øhlenschläger.

Mere prosaisk-nøgterne lyder Faderens Ord:

Gid naar de har bekommet Præste Kjole
De altid præke maae for fulde Stole.

J. C. Øhlenschläger

Størst Interesse har dog det Digt, Adam Oehlenschläger har skrevet til sin Ven. Det er udateret og derfor maaske indført paa en anden Dag end Forældrenes og Søsterens, hvad Blækkets afvigende Farve ogsaa kunde tyde paa. Mest sandsynligt er det at antage, at det er skrevet før November 1797, da han næppe vilde være den sidste i Familien, der bragte sin Hilsen. Verset hører saaledes til hans allertidligste Produkter. I sine Erindringer har han givet et Par Eksempler paa litterære Forsøg fra Skoletiden, og man genfinder i Digtet til Fabricius det samme muntre Lune med et Stænk af Satire, samme springende Rytme med »Vers, der trækkes ud og ind / alt efter Musens løjerlige Sind«. ⁶ Som Motto har han taget nogle Ord fra Wessel:

Lyksalig Mand! hvis Søn naar han var borte
en Maaned eller to
fra Kjøbenhavn tilbage kom med Skjorte
og Levninger af kristen Troe.

— — —

Saa sagde Wessel, og min Herre!
han sagde sandt – desværre!
Men der er ingen iblandt Reglerne
som jo har sin Undtagelse.
De – for Exempel,
hvis eeneste Attraae
var et udmærket Stempel
af Kristi Hyrdeflok at faae,
paa grundig Kundskab i
Der' Kristendom; De er jo frie
fra alskens Atheisterie.
Gid Deres Løn et Kald maae blive
af større Værd, end jeg formaar at skrive.

101.

Gledelig hvald, fied du nuar juu nuar skold
 in Mannent alder ko;
 Juu Sjebangjuu de liden juu nuar Sjarte
 og hvaldjuu af Sjebangjuu.

Du juu Sjebangjuu, og nuu juu juu
 juu juu Sjebangjuu - Sjebangjuu!
 Juu juu nuar Sjebangjuu Sjebangjuu
 juu juu Sjebangjuu Sjebangjuu.
 Juu juu Sjebangjuu,
 juu juu Sjebangjuu Sjebangjuu
 juu juu Sjebangjuu Sjebangjuu.
 af Sjebangjuu Sjebangjuu af Sjebangjuu,
 juu juu Sjebangjuu Sjebangjuu i
 juu Sjebangjuu; juu juu Sjebangjuu

Vete.

112

Juu af juu Sjebangjuu.
 Gled juu juu nuar Sjebangjuu
 af Sjebangjuu Sjebangjuu, nuu juu Sjebangjuu af Sjebangjuu.
 Juu, nuu juu Sjebangjuu Sjebangjuu, i Sjebangjuu
 juu Sjebangjuu
 Juu juu Sjebangjuu Sjebangjuu
 glad juu juu Sjebangjuu Sjebangjuu Sjebangjuu,
 nuu juu Sjebangjuu Sjebangjuu Sjebangjuu
 juu juu Sjebangjuu Sjebangjuu
 nuu juu i Sjebangjuu Sjebangjuu Sjebangjuu,
 juu juu Sjebangjuu Sjebangjuu: juu juu Sjebangjuu Sjebangjuu?
 Juu juu juu Sjebangjuu Sjebangjuu Sjebangjuu Sjebangjuu
 nuu juu,
 juu juu
 juu juu Sjebangjuu Sjebangjuu Sjebangjuu Sjebangjuu an juu juu?
 O. Sjebangjuu. -

Oehenschlägers Digt i Stambogen.

Da, naar om nogle Aar, i Lænstoel
 og Præstekjøl
 De frie for Nærings sorg
 glad skuer Deres lykkelige Borg,
 naarhelst da Deres Øje falder
 paa dette Blad,
 og mig i Deres Hu tilbagekalder,
 siig da medlidende: »Hvi blev Du ikke Præst?
 saa var Du kommen lettere til Mad
 end nu,
 da Du
 for sparsomt Brød maa trælde som en Hest!«

A. Øhlenschläger.

Uden paa nogen Maade at have poetisk Værdi har Verset sin Betydning, fordi den 18aarige Oehlenschläger allerede her saa tydeligt hævder sin Uborgerlighed overfor Vennens fastlønnede Embedsudsigter. Han var ikke i Tvivl om, at han hørte til blandt Kunstens frie Fugle, selv om han endnu ikke vidste, om det var Digter eller Skuespiller, han skulde blive. Den drillende Gengivelse af en præstelig Formaningstale er maaske en Hentydning til velmente Venneraad fra Fabricius, og man synes i det lille Digt at høre de første Toner af det Grundtema, der senere blev udsat for fuldt Orkester i Sankt Hans Aftenspil.

Mange af Stambogens Hilsner er forøvrigt mere prægede af Tidens Krav om Dyd og resigneret Livsvisdom end af munter Letsindighed. Det gælder f. Eks. det Vers, Skuespilleren FOERSOM⁷ indskrev sig med den 7. April 1796.

Tung blev saa tit vor Vei paa denne Klode;
 dog bandet er den ei af Skaberen!
 den har saa mangen Fryd, du Kiære, Gode!
 og Vaar og Høst afvexle mildt paa den.
 O, vær kun viis – da vil dens Glæder møde
 dig ved hvert Skridt du rolig vandrer frem,
 og møde Sorger dig – o da forsøde
 paa Smertens mørke Dag en Ædel dem!

Efter hans alvorfulde Ord virker det helt forfriskende at møde Forfatteren L. KRUSES⁸ mere letbenede Vers, der blev indført den 25. Juni samme Aar. Han anvender som Motto et Par Linjer af Sorterup:

Nu man neppelig kan spytte
før man har en Verse Klak!

og fortsætter saa:

En Feil jeg har, iblandt saa mange andre,
At skrive Vers, det er min Skiødesynd.
Det er nu saa – jeg kan det ei forandre
desuden ligger jo i Rimet Fynd.
Derfor, o takkes kiønt paa rimet Prosa,
Dig Jylland til dit Eden ønsker jeg
at Gud dig frier fra alle Odiosa,
og milde Piger trippe paa din Vei.
Naar saa hos en af dem i Præsteboelig
om Snese Aar du sidder lykkelig
tag saa din Stambog frem, og mind dig roelig
enhver din Ven – og mind dig ogsaa mig.

Naar Fabricius blandt sine Venner i Studenteraarene kunde regne Mænd som Oehlenschläger, Foersom og Kruse, er det et Tegn paa, at han som de fleste i Datiden var levende interesseret i Digtning og Teater. I de samme Kredse færdedes J. P. MYNSTER,⁹ som i April 1794, faa Maaneder før sin teologiske Embedseksamen, indskrev sig i hans Stambog. Mynsters Studentertid laa umiddelbart før Fabricius', saa der var næppe megen faglig Forbindelse mellem den nybyggede Student fra 1793 og Kandidaten fra 1794. Mere end Teologien var det de fælles litterære Interesser, der førte dem sammen. Maaske har ogsaa Fabricius optraadt paa den lille Privatscene i Nyhavn, hvor Mynster spillede Kvinderoller, og maaske var han med ved Pibekonserten i det kgl. Teater i Maj 1794, da Studenterne demonstrerede mod et Syngestykke, og Mynster, som han selv udtrykker det, »peeb af Hiertens Grund«. Teateraffæren blev iøvrigt Anledning til, at Mynster for første Gang besøgte RAHBEK paa Bakkehuset, en Oplevelse, som han har givet en

stemningsfuld Beskrivelse af i sit »Levnet«: »det var en skøn Dag i Mai; han sad i sit Værelse mellem Bøger og Papirer, og giennem Vinduet saae man ud i det friske Grønne og over den klare Sø. Han forekom mig som en Viis i den misundelsesværdigste Tilstand.«¹⁰

Dette Besøg, der blev Begyndelsen til et livsvarigt, varmt Venskab, fandt Sted kun en Maaned efter, at Mynster havde skrevet i Fabricius' Stambog, men da han udtrykkelig fortæller, at han fulgtes ud til Bakkehuset med et Par gode Venner, som kendte Rahbek, kan man gaa ud fra, at Fabricius ikke var med den Dag, selv om ogsaa han skulde have deltaget i Teaterdemonstrationen og derfor have Brug for Rahbeks velvillige Støtte i den følgende Politisag. Fabricius omtales hverken i Rahbeks Erindringer eller i Mynsters »Meddelelser af mit Levnet«, og Mynsters Hilsen i Stambogen er da ogsaa ret formel. Den bestaar i et Vers fra Rahbeks nylig udkomne »Poetiske Forsøg«, som ved sin Blanding af Livsglæde og Tungsind er typisk for Tidens Tone.

I Ungdoms Vaar
 Groe Roser allevegne;
 Snart den forgaaer
 Og disse hastig blegne.
 Lad os da nyde Vaarens Lyst,
 Førend dens Dage forsvinde,
 Pryde med Roserne vort Bryst,
 Før vi dem falmede finde.

Underneden staar blot: Til Erindring af J.P. Mynster.

Kraftigere lyder de faa Linjer, som Mynsters Broder, den senere kendte Læge OLE HIERONYMUS MYNSTER skrev over sit Navn.¹¹ Det er et Citat af Zetlitz og altsaa lige saa lidt som Broderens et Originalprodukt, skønt de begge havde let ved at skrive Vers. Naar det alligevel skal anføres her, er det, fordi det er et af de tidligste Bidrag til Karakteristik af den 22aarige medicinske Student, der spillede saa fremtrædende en Rolle i sin Samtids akademiske Verden. Den Zetlitzske Leveregel, som han anbefalede, lyder saadan:

At skiælve ej for Daarens Dom,
Og tage Dagen som den kom,
Er meer end Guld og Ære værdt,
Og det dig røver ingen.

Datoen er den 17. April 1794, Dagen før hans Broders Indførsel, og han undertegner sig »deres Ven O.H. Mynster med.stud.« – Ogsaa denne Mand kom til at høre til Bakkehusets kæreste Venner. Han blev KAMMA RAHBEEKS Læge, og hun skrev mange bekymrede Billeder til »den store Ole«, som han hed i Husets Jargon, for at faa Hjælp og Raad mod sine indbildte eller virkelige Lidelser. Dog længe før hendes Tid var O.H. Mynster blevet Rahbeks svorne Ven, »mit Hier-tes Yndling«, som denne kalder ham i sine Erindringer. Allerede 1794 viste han sig som en god Skuespiller i Borups Selskab, og han blev en flittig Bidragyder til »Den danske Tilskuer«. Man kan undre sig over, at Fabricius trods sit Venskab med to saa passionerede Rahbek-Dyrkere som Foersom og O.H. Mynster ikke fik nærmere Forbindelse med det beundrede Forbillede, men det maa skyldes, at hans Interesse for Digtning og Skuespilkunst var af en lidet ydende, passiv Art, saa at han ikke kom i Forgrunden i det litterære Milieu.

Endnu en af Stambogens Bidragydere var Ven af Rahbek, Nordmanden JOHAN COLLETT.¹² Som Broder til Assessor i Hof- og Stadsretten PETER COLLETT¹³ og som ivrigt Medlem af Norske Selskab hørte han til Inderkredsen. Han blev juridisk Kandidat 1793, samme Aar som Fabricius blev Student, og efter nogle Aars Ansættelse i Rentekammeret rejste han 1802 til Norge, hvor han endte som Amtmand i Buskerud. Hvordan Juristen og Teologen har fundet hinanden, kan man kun gætte paa, men det er sandsynligt, at Fabricius' Fætter RASMUS ØLLGAARD, der 1794 tog juridisk Embedseksamen, bragte dem i Forbindelse. Den 16. Februar 1794 skrev Johan Collett sit Vers i Stambogen, og det er sikkert forfattet af ham selv, da han ikke har angivet en anden Kilde. Til Punchegilderne i Norske Selskab har han leveret flere lystige Viser, men Digtet til Fabricius synes unægtelig at vise, at det var sandt, naar han sagde: »Jeg nogenledes Jus forstaaer / Men Vers jeg kan ej gjøre,« og at han ogsaa i dette Tilfælde »Pen og Negle beed omsonst / for at erhverve Musers Gunst.«¹⁴ Verset lyder saaledes:

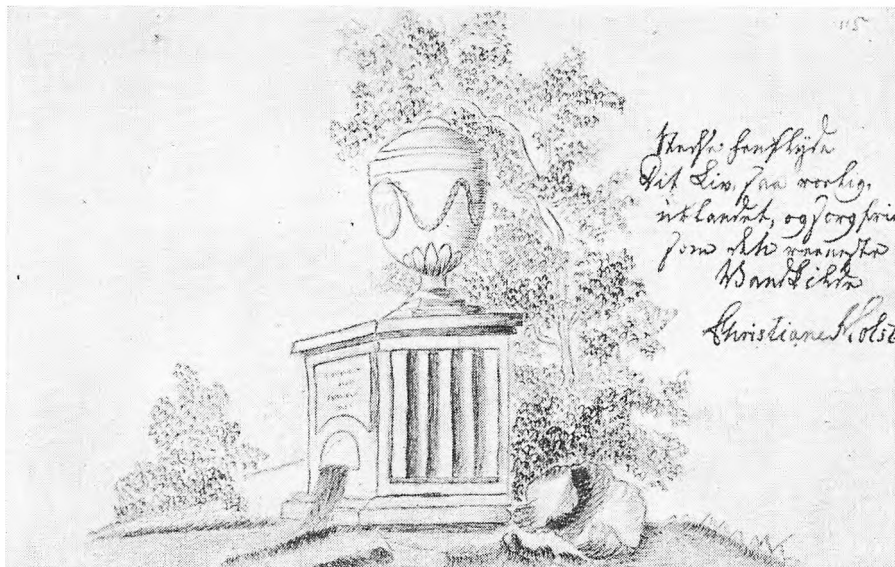
I Medgang viis, i Modgang kiæk
 Taalmodig Skiæbnens Kalk udtøm
 For Døden hav en billig Skræk
 Men ey om Seclets Dage drøm.

Nedenunder er tilføjet: ved at igiennemlæse disse Linier erindre dem deres Johan Collett.

Den Rahbekske Cyklus i Fabricius' Stambog er hermed afsluttet, men ogsaa de mange mindre berømte Navne fortjener en Omtale. De falder i forskellige Grupper: Familiemedlemmer, teologiske Fagfæller og andre Akademikere. Endelig er der i Ordets bogstaveligste Forstand en yndig Buket af Veninder, som med indklæbede Roser og Forglem-migej eller romantiske Tegninger har ønsket at bevares i Erindring. Kun een af disse unge Piger har kunnet identificeres med Vished, hans Kusine og senere Hustru INGBORG MARGRETHE ØLLGAARD.¹⁵ Hun var paa dobbelt Maade hans Kusine, da hendes Fader NIELS RASMUSSEN ØLLGAARD var Fabricius' Morbroder og hendes Moder MARGRETHE HEDEVIG FABRICIUS fra Varde hans Faster. Da hun indskrev sig i Stam-bogen, vidste hun næppe, at Fætteren faa Aar senere skulde blive hen-des Mand, for hun slutter med Ønsket: »Disse Linier være Dig et Minde af Din oprigtige Veninde.« – Det er tvivlsomt, om hun selv har skrevet Verset, men det skal alligevel citeres, fordi det er saa karakteristisk for Tidens Følesæt.

Din unge Fod Algodhed styre
 Paa Dydens Vey!
 Han selv Din Ungdoms Vaar velsigne
 bittre Sorger naae Dig ey!
 Dit Løb en varig Lykke krone!
 Dit Liv en Uskylds Kiede bliv;
 Dig ingen Vellysts Smiger Daare
 Algodheds Gud Dig overgiv!

Af Fabricius' Slægtninge er tidligere omtalt hans Fader, der var Stam-bogens første Bidragyder. Ellers er det udelukkende hans Moders Fa-milie, man møder. Slægten Øllgaard nedstammede fra den hovedrige

En Tegning fra Stambogen med følgende Hilsen: Stede henflyde Dit Liv saa roelig, ublandet, og sorgfrie som den reeneste Vandkilde. Christiane Holst.

Købmand og Hospitalsforstander i Varde, RASMUS NIELSEN ØLLGAARD,¹⁶ som ejede Brammingegaard, og to af hans Sønner, Brødre til Fabricius' Moder, er repræsenterede i Bogen. Justitsraad TERMAN ØLLGAARD¹⁷ havde arvet Brammingegaard, og da han var ugift, blev han paa forskellige Maader en Velgører for de unge i Familien. Hos ham blev saaledes Fabricius' senere Hustru opdraget, fordi hun tidligt var blevet forældreløs. Han valgte at citere Salomons Ord: »En viis Søn er sin Faders Glæde« og tilføjede: »bliv dette Min kiære Søster Søn! Saa ønsker af Hiertet din oprigtige Morbroder.« – Den anden Morbroder SØREN ØLLGAARD¹⁸ var exam. jur., men brugte ikke sin Uddannelse til praktisk Erhverv. Han levede som Rentier i Varde med Kone og Børn og var formodentlig svagelig, da han døde allerede 1798, kun 48 Aar gammel. Hans Hilsen er dateret den 3. September 1795 og bestaar i to Vers, der taler om Venskabet som en Guds Gave til Mennesker.

Endelig finder man to jævnaldrende Fætre i Stambogen, begge Akademikere. Den ene, RASMUS ØLLGAARD¹⁹ blev cand.jur. 1794 og

tilsidst Kontorchef i Rentekammeret. Som nævnt var det muligvis ham, der førte Fabricius sammen med Johan Collett. Han citerer et Vers af Digteren Haste og underskriver sig »Din Ven og Fætter«. – Langt nærmere knyttet til Fabricius var dog den anden Fætter, Teologen NICOLAJ ESMARK ØLLGAARD,²⁰ den senere Biskop i Viborg. Det var ikke blot Slægtskab og fælles Studier, der bandt dem sammen, men Øllgaard, som blev Student Aaret før Fabricius, var straks kommet ind i Hovedstadens litterære Cirkler, og antagelig var det gennem ham, Fabricius lærte Foersom – og derved atter Oehlschläger – at kende. Foersom hørte nemlig til Øllgaards næreste Ungdomsvener. Da dennes efterladte Digte skulde udgives 1818, skrev Øllgaard en anonym Fortale, hvori han gav et baade livfuldt og utilsmykket Billede af Studietiden i København 1793–98, netop den Periode, da ikke blot han selv og Foersom, men ogsaa Fabricius med Begejstring tog Del i Byens aandelige Liv. Man mødtes i Klubber og Privathjem, hvor man diskuterede, spillede Dilettantkomedie og skiftedes til at læse højt af egne eller andres Arbejder. Øllgaard skjulte dog ikke, at den megen Æstetiseringen og det romantiske Følelsessvælgeri kunde være usundt, og at den ubundne Kunstnerlivelse var farlig for svage Karakterer. – Det Stambogsblad, hvorpaa han har ønsket at bevare sig i Fætterens Erindring, taler da heller ikke, som man kunde vente det, om glade Ungdomsminder. Det er et Citat fra Horats' Oder, som gaar ud paa, at Guderne i deres Visdom har skjult Fremtiden for Mennesker, og at de ler, hvis den dødelige vil overskride sine Grænser. Man skal derfor ikke prøve at se længere frem, men roligt udføre Dagens Gerning. Alt føres afsted paa Livets Strøm. Til disse Betragtninger over Skæbnens Uafvendelighed har Øllgaard ikke føjet et eneste personligt Venneord, – maaske fordi den hedenske Fatalisme for dem begge var et Problem af smertelig Realitet i deres eget Liv.

Slægten Øllgaard taler endnu engang, men kun indirekte gennem Købmand HANS BÖRCK²¹ i Varde, som var gift med en Søster til Fabricius' Moder. Han var 63 Aar gammel, da han indskrev sig i Maj 1794, og hans trohjertige Ord fortjener at anføres, fordi de tegner baade den unge Student og den gamle Købmand. »Bliv De, min unge Ven! fremdelis saa Flittig og arbeidsom paa Deris Bane, som De hidtil har viist. Saa vil De selv sin Tiid, høste Frugten deraf, være en Glæde

for Deris Elskværdige Forældre, alle Deris Paa Rørende og Venner og Lev De bestandig i Naade hos Gud, og Ynde hos alle Retskafne, altid Fridsk, munter og Vel som hiertelig ønskes Dem af Den der igien stedsø ønsker sig at være i Deris kiærlige Erindring. Deris hengifne Hans Borck«.

Den talrigste Gruppe af Stambogsvennerne er naturligt nok Teologerne, og som den ældste af disse staar den 37aarige MADS SCHIERNING, der havde været Fabricius' Lærer og forberedt ham baade til Studentereksamen i Oktober 1793 og til de to følgende Prøver, den filosofiske og filologiske i April 1794.²² Alle tre Eksaminer blev be-
staaet med iste Karakter, et Vidnesbyrd om Dygtighed og Flid hos Lærer og Elev. Schiernings tragiske Skæbne har hidtil kun været kendt gennem J.P. Mynsters kortfattede Omtale, og da der gennem Fabricius kan gives nye Oplysninger om hans Liv, vil det være rimeligt at meddele dem her.

I Aaret 1782 var Schierning kommet som Huslærer hos Overlægen F.L. BANG paa Frederiks Hospital, hvor han delte Værelse med de to Brødre Mynster, den 10aarige Ole Hieronymus og den syvaarige Jakob Peter. I sit »Levnet« skildrer J.P. Mynster ham saaledes: »Om hans tidligere Skiebne veed jeg Intet, uden at han som Student havde af Fattigdom ladet sig hverve til Husar, men ved nogle godgiørende Menneskers Hielp atter var bleven sat istand til at fortsætte sine Studeringer. Han omgikkes os fornuftigt og kierligt, vi havde ham meget kier, og uden Tvivl havde han været en bedre Skiebne værd. Hans Kundskaber vare sandsynligen temmelig indskrænkede, imidlertid gjorde vi dog Fremgang. Ham skyldes den Forkortelse af mit Fornavn: Job, under hvilken Benævnelse jeg længe gik i Familien, og som Mange have troet at være mit virkelige Navn.«²³

I fire Aar var Schierning Lærer for de to Brødre, men i Efteraaret 1786 maa han have gennemgaaet en sjælelig Krise, for han blev pludselig sindsforstyrret, saa Himmelen aaben og forkyndte Kristi nære Genkomst. Mynster fortæller, at han blev sendt bort, uvist hvorhen, og at han nogle Aar senere vendte tilbage. »Han havde vel igjen vundet Fornuftens Brug, men tabt Liv og Munterhed, og ikke længe efter endte han sine Dage. Det er med Veemod, jeg erindrer en ulykkelig

Mand, hvem jeg skyldte, og for hvem jeg endnu føler, Hengivenhed og Taknemmelighed«. ²⁴

Det Sted, hvortil den syge unge Mand blev sendt, var Vester Nykirke Præstegaard, ²⁵ et Nabosogn til Ansager, hvor Wilhelm Fabricius' Fader var Præst. I de landlige, fredfyldte Omgivelser og i Huset hos sin Slægtning Pastor M. SCHIERNING BLANGSTED ²⁶ maa han efterhaanden have genvundet sin aandelige Ligevægt, og utvivlsomt har han, saasnart det var muligt, overtaget Undervisningen af Drengen Wilhelm i Ansager. Da denne i August 1792 skulde til København for at forberedes til Universitetet, var det i hvert Fald M. Schierning, der ledede hans Studier. Indtil de afsluttende Prøver i April 1794 var der et nært Forhold mellem Lærer og Elev, og det er til den Periode, man kan henføre Forbindelsen mellem Fabricius og Brødrene Mynster, som begge indførte sig i Stambogen den 17. og 18. April 1794. Den 17. April skrev O.H. Mynster foruden sin Hilsen til Fabricius ogsaa nogle Ord til sin gamle Lærer Schierning, ²⁷ og de skal oversættes fra deres latinske Form, fordi de viser, hvordan han søger at opmuntre et sygt Sind: »Det tilkommer Ynglingen at lære, Manden at handle, Oldingen at give Raad. Men der tilkommer enhver Alder et glad Sind og Venskab. Vær derfor altid glad og husk dine Venner, blandt disse din fordums Elev O. H. Mynster. – Symbol: Nutid, Fortid, Fremtid.« ²⁸

Det maa have glædet Schierning at møde denne taknemmelige Erindring hos sine Elever. Men de var unge og stod midt i Studierne med alle Muligheder foran sig, medens han var en halvgammel, fattig studiosus perpetuus uden anden Fremtid end bestandig nye Elever. Det Vers, hvormed han tog Afsked fra Fabricius, viser ikke blot hans varme Følelser for den unge Mand, men ogsaa en tilkæmpet Resignation, en dyb Ensomhed.

Skal kiære Yngling, det nu endelig saa være,
 At vi maae skilles ad, og leve hver for sig,
 Taalmodig faaer jeg da og denne Skjebne bære –
 O! maatte jeg kuns see dig stedse lykkelig!
 Bliv Musers sande Ven, Forældres Lyst og Glæde
 Det var mit Venneraad og min Bestræbelse –
 Fra Dydens sikkre Vei du ingensinde træde
 Saa skal jeg vist engang mit Ønske opfyldt see.

Nedenunder staar: »hved erindre Dig Din Ungdoms varme Ven og Veileder M. Schierning.« – Digtet er skrevet den 14. Maj 1794 paa Herregaarden Endrupholm i Vester Nykirke Sogn, saa at Lærer og Elev umiddelbart efter Eksamen maa være rejst hjem til Sønderjylland. – Det er uvist, om Schierning nogensinde kom tilbage til København. Lang Tid gik der næppe, førend hans Tungvind overvældede ham med saa stor Stykke, at han ikke kunde fortsætte Livet.

Stambogens øvrige 15 Teologer var alle Fabricius' Jævnaldrende, og det er karakteristisk, at de syv var fra Ribe-Egnen, – den fælles Hjemstavn gav Provinstudenterne et særligt Sammenhold. Det vilde være urimeligt her at gaa nærmere ind paa hver enkelt, og kun et Par skal omtales. De fleste forsynede deres Tilskrifter med danske Vers, men det er ofte umuligt med Vished at afgøre, om disse er originale, eller om det er Citater. Indholdet bærer nogenlunde samme Præg, – en Hyldest til Venskab, Dyd og Kærlighed –, og de, der virker mest hjemmegjorte, er egentlig de morsomste. Nogle faa udtrykte deres Ønsker med klassiske Vers (Horats), en enkelt anvendte et Skriftsted paa Græsk, og to viste, at de var bevandrede i engelsk Litteratur (Pope og Young, den sidste dog i tysk Oversættelse). Holberg figurerer med et latinsk Citat fra Opuscula. Mærkeligt nok findes der i hele Stambogen ikke en eneste, der citerer en fransk Forfatter.

To af de femten Studenter, RASMUS TØRSLEFF²⁹ og ANDERS HAASUM LUND³⁰ naede ikke at blive Præster, da de døde ganske unge, men de øvrige kom alle i Embede. Præsten JACOB KJER³¹ fik dog en krank Skæbne. Han blev 1819 afsat, og al hans Ejendom kom til Tvangsauktion, fordi han ikke havde betalt sine Skatter. Desuden havde han haft forargelige Stridigheder med sin Menighed, og han levede derefter med Kone og fem Børn i den yderste Fattigdom i Horsens. En behjertet Embedsbroder iværksatte 1821 en Indsamling til ham blandt Nordjyllands Præster, og selv rykkede han frem med et Forsvar og en tilsyneladende troværdig Forklaring paa sit økonomiske Sammenbrud.³² Det maa være lykkedes hans Ven at paavirke Myndighederne, for 1823 fik han igen et Præstekald og blev denne Gang siddende i 22 Aar til sin Afgang i Naade og med Pension. Han havde virkelig oplevet Sandheden af de Linjer, han i sin Ungdom skrev til Fabricius: »Hvad er dog Livet uden Venskabs Lyst? / Ach! uden den var Verden dobbelt øde.«

Det var kun ganske faa, der foruden deres Embedsgerning fik Tid til litterær Virksomhed. Af dem skal nævnes PEDER HOLST, der endte som Præst i Kallundborg, og hvis meget omfattende Produktion var af teologisk-opbyggelig Karakter.³³ Han citerede Horats' berømte Ord: Du skal intet beundre. – Mere ejendommelig var Ripenseren CLAUS CLAUSSON,³⁴ og naar han kun fik non til Embedseksamen, skyldtes det nok, at han havde for mange Interesser udenfor sit Fag. En lille Bog, han senere udgav, bærer den imponerende Titel: »Fortegnelse over oprindelig Danske Ord, under Læsning samlede af Spansk, Portugisisk, Italiensk og Fransk«, og sine store Sprogkundskaber lagde han iøvrigt for Dagen ved adskillige Oversættelser fra Tysk, Engelsk og Fransk. Desuden var han musikalsk og har komponeret Melodier til de gamle Kæmpeviser. Sit Vers til Fabricius har han selv skrevet, for efter de mange obligate Dydsformaninger slutter han med at ønske Vennen: »Tilfredshed og Lyksalighed / Og endelig tilsidst en øm Veninde, / Som elsker dig, / Og lider mig.« – Et skælmsk Smil efter den moralske Pegefinger.

Af en anden Støbning var HANS CARL HOLM,³⁵ der blev Student samme Aar som Fabricius og var en af hans bedste Venner, der ikke mindre end tre Gange har indskrevet sig i Stambogen og det baade paa Vers og Prosa. Gennem disse vidtløftige Hjerteudgydelser blev han Bogens fuldgyldigste Repræsentant for det Aarti, den tilhører, og som med Rette har faaet Rahbeks Navn. I 1794 citerede han et Vers af Pram, der advarer mod at lade sig lokke af »Daarskabs Irllys« eller jage efter ydre Ære, – »sande, reene Glæder at udgyde / Rundt om i Livet være Din Attraa!!« Næste Aar »fornyede« han Venskabet paa en mindre højspændt Maade, da hans Motto var: »Halsen vaad og Kinden tør.« De følgende Verslinjer var sikkert hans eget Bryg, for de er uden Forfatterangivelse, og ogsaa her viser han sig mere jordisk: »I Venskab varm i Elskov troe / ved elsket Bryst nyd fred og Roe.«

I Februar 1798, da Holms Embedseksamen var overstaaet, og Afslutningen paa fem Aars fælles Studieliv nærmede sig, skrev han tilsidst en hel lille Novelle eller rettere en Slags Vision, der viser hans litterære Ambitioner. Den indledes med et Digt af Zetlitz, som anslaar Temaet: en elsket Pige og en Ven er alt, hvad hans Hjerter begærer. I en Stambog skulde et saadant Citat være nok, men det blev udviklet

paa ikke mindre end seks Sider. Mest charmerende er Indledningen, der fortæller, hvordan Skæbnegudinderne havde forfordelt ham, da de stod ved hans Vugge. Glædens, Ærens, Sundhedens, Skønhedens og Rigdommens Guddomme var gaaet ham koldt forbi, men Venskabs-gudinden havde givet ham nogle Evighedsblomster, og en straalende Genius havde smilende sagt til ham: »drøm Dig lykkelig«. – I denne sidste Sætning ligger Nøglen til Forstaaelsen af det følgende. Han beskriver sin hyggelige Studenterhybel, hvor Maanalyset falder ind gennem de blomsterfyldte Vinduer, og Ovnens Lue oplyser den »fortroelige Skumring«, alt er saa fortryllende som »vor Juels Mesterpinsel eller Vosses malende Pen«³⁶ kunde skildre det. – Da sker Forvandlingen. Som i et Syn ser han den Fremtid, han drømmer om: et Hjem, fyldt med Billeder og Bøger, en yndig Hustru og en lille Datter. For at gøre Lykken fuldkommen træder saa hans gamle Ven Fabricius uformodet ind i Billedet, »præstelig klædt med sin Kvinde under Armen«, og »Omarmelse og Spørgsmaale som ikke ventede paa Svar, endte den skønne Scene«.

Den naive, men indtagende Skildring af Ønskedrømmen er dermed forbi, – han vender tilbage til Nutiden, til Afskedsøjeblikket efter endt Eksamen, og han siger et bevæget Farvel til sin Ven. Skulde denne engang søge ham og i Stedet finde hans Gravhøj, saa haaber han, at de unge i hans Menighed vil mindes ham som den, »der lærte dem at vandre Dydens Veie« og de gamle som den, der skænkede dem Haab og Trøst. Patetisk hedder det tilsidst: »og dette Minde bortbyttede ieg ikke for Heltens talende Marmor eller Digterens ævigblomstrende Laurbær Krands.«

Stambogens Hilsen var blevet en Afskedshilsen i dobbelt Forstand, et Slags aandeligt Testamente. Og mærkeligt er det at se, hvordan forskellige Aandsretninger brydes i den lille Fortælling: romantisk-sværmeriske Fantasibilleder har Islæt af Oplysningstidens Idealer og er nu og da formet i den klassiske Stil, som var gaaet enhver Akademiker i Blodet. Fortællingen vilde have vundet Rahbeks Bifald og kunde være trykt i »Den danske Tilskuer«. Nu har den i Stedet for fundet sin Plads paa Bakkehusets Museum.

Ogsaa en anden af Fabricius' Venner, Nordmanden LAURENTS HALLAGER³⁷ følte Trang til at bekræfte sine Følelser gentagne Gange,

– tilmed alle tre Gange paa samme Dag, den 20. Maj 1798. I Modsætning til Carl Holm udtrykker han sig i Korthed og citerer med Forkærlighed Ovids beske Ord om Venners Troløshed i Nødens Stund. Hallager var Mediciner, blev Dr.med. 1805 og virkede senere som Læge i Bergen. Hans Hovedinteresse var dog af sproglig Karakter, og han har vundet sig et Navn ved at udgive den første almene norske Ordbog, hvori han behandler de forskellige Bygdemaal og med Flid søger at udelukke de udpræget danske Ord.

Endnu tre Nordmænd har indført sig i Stambogen, en Jurist, en Teolog og en Matematiker. Brødrene NIELS og HANS ENGELHART fik efter en kortere Embedsperiode i Norge deres Gerning her i Landet, hvor den første endte som Højesteretsassessor,³⁸ den anden som Præst.³⁹ Juristen var i sin Ungdom Medlem af Borups Selskab, og hans Digt til Fabricius vidner om Sans for Dramatik og et lystigt Lune:

Naar Uveiret tuder, naar Vindene rase,
og Pigen ei meere har Lyst til at fiase,
naar Pungen er tom, og Papa siger: stop!
til Dogmaticam hop!

Hans Broder Præsten hørte til de faa Engelsk-kyndige i Datidens Danmark, og da han den 12. Juni 1796 indskrev sig i Bogen, var det Pope, han citerede: »den lærde finder Lykken i Studierne, Taaben glæder sig i sin Uvidenhed, Rigmanden er lykkelig for sin Overflod, den fattige trøster sig med Himlen.« Maaske var det ikke uden Grund, naar denne flegmatiske Filosof senere fik det Vidnesbyrd, at han var »skikkelig og godmodig, men aandsfraværende; diletterede i Mineralogie og Oldhistorie«.

Den tredie Nordmand, SØREN RASMUSSEN, valgte at virke i sit Fødeland.⁴⁰ Han var en dygtig Matematiker og blev Professor ved Universitetet i Christiania. Sin Hilsen til Fabricius tog han fra Børge Riisbrigh: Praenotiones philosophicae, hvor Dyden prises som det højeste sjælelige Gode, fordi den alene kan bære baade gennem Medgang og Modgang.

Efter de fire Nordmænd skal et dansk Trekløver have Ordet og afslutte Vennernes lange Kæde. Ikke som Følge af særlig Berømmelse,

men fordi deres Udtalelser er saa karakterfulde, at de fortjener at være de sidste, der taler fra Stambogens Blade. Juristen MOGENS PETER NELLEMANN⁴¹ skrev den 19. Maj 1798 de for en Lovens Værner velegnede, retsindige Ord: »Last ingen Fraværende – roes ingen Nærværende – Ven, da handler du ret.« En anden Jurist, CHRISTIAN OVERGAARD⁴² bragte en ogsaa i Datiden tiltrængt Formaning til Vidsyn og Tolerance: »Hinter dem Berge wohnen auch Leute.« Sætningen stammer fra Grimmshausens Roman »Der abenteuerliche Simplicissimus« fra 1668 og var forlængst blevet et bevinget Ord.

Sidst af alle skal lyde den Hilsen, som en ung teologisk Student, ANDERS HAASUM LUND kun to Aar før sin Død gav sin Ven til Vejledning i Livet.⁴³ Det latinske Distichon er klassisk i Form og Tanke og antagelig skrevet af ham selv, men en dansk Oversættelse kan ikke gengive den elegante Rytme. Det vil omtrent lyde saaledes: »Fly Pigernes kælne Kys, just Pigernes kælne Kys bringer ofte Fortræd.« – Herunder har han skrevet et engelsk Ordsprog, der nok skal opfattes som et Modstykke til den første spøgefulde Advarsel og udtrykke det, der for ham var Tilværelsens dybeste Mening: »Life liets not in living but in liking«, – Livet er ikke blot at leve, men at holde af, – dette sidste forstaaet i hele sin Spændvidde fra Sympati og Venskab til Kærlighed. – Blandt de mange velmente Raad og vise Formaninger, Stambogen bringer, er disse Ord i al deres Enkelthed de sandeste.

Tilbage staar endnu det Spørgsmaal, hvordan den unge Mand var, der i sin Ungdom havde forstaaet at vinde sig Venner af saa højst forskellig Art, deraf flere blandt Tidens betydeligste Mænd. Uvilkaarligt mindes man det gamle Ord: »Sig mig, hvem du omgaaes, saa skal jeg sige dig, hvem du er.« Skulde man dømme efter Stambogens mange Stemmer, vilde Fabricius faa det smukkeste Omdømme, men glemmes maa det ikke, at disse Hilsner udtrykker gode Ønsker og høje Idealer, som egnede sig bedre til officiel Brug end til Dagliglivets Realiteter. Ved et mærkeligt og lykkeligt Tilfælde er der imidlertid bevaret en Dagbog,⁴⁴ som Fabricius førte netop i de Studenteraar, hvor Stambogen fik sine mange Indskrifter, og det kan ikke nægtes, at Forskellen paa de ædle Venneord og Dagbogens kaotisk sønderrevne Tilstaaelser er overvældende stor.

Nu kunde man tænke sig, at de heftige Udgydelser var prægede af Tidens Moderetning, af Sturm-und-Drang Periodens konvulsiviske Følemaade, men saadan er det ikke. Der er ikke det mindste Forsøg paa at skrive litterært eller være interessant, – Stilen er abrupt, ofte uforstaaelig, fuld af Forkortelser og latinske Sentenser, en meget ung Studenterdagbog, som i sin nøgne Ærlighed spejler al Ungdoms Smerte og Kamp.

Det var i August 1792, den 15aarige Wilhelm Fabricius kom til København, og de første Par Aar levede han sikkert mere som en Skolediscipel under sin gode Lærer Schiernings Opsyn end som en fri Student. Men da han i April 1794 havde bestaaet de filosofiske og filologiske Prøver, skulde det egentlige teologiske Studium begynde. Aldrig havde den danske Kirke og den kristne Lære været udsat for saa voldsomme Angreb som i Tiaaret 1790-1800. Rationalisme, Deisme og Ateisme førte det store Ord i Tidsskrifter og Bøger, og Trykkefriehedsloven gav frit Spil for baade saglig Drøftelse og haanlig Spot. Det vilde have været naturligt, hvis den unge Præstesøn havde benyttet sin Dagbog til Betragtninger over pinagtige religiøse Problemer, men der findes ikke det ringeste Spor af den Slags Anfægtelser. Man har Indtrykket af, at Studierne kun var en kedsommelig og nødvendig Kundskabstilegnelse. Da Embedseksamen nærmede sig, hedder det engang: »Skiære, Skiære bis an den hellen Morgen«, – og efter et Sold slutter han med de talende Ord: »O! Sancta Theologia! Ora pro nobis.« Anden Rolle spillede Teologien ikke i hans Liv.

Dagbogen blev begyndt i August 1797 og førtes derefter nogenlunde regelmæssigt til Maj 1798, da Fabricius som Kandidat forlod Hovedstaden. Paa dens første Side findes en gaadefuld Indførsel, der maaske giver Forklaringen paa de følgende Aars Oplevelser. Der staar:

Alpha: 23 Juni 1795.

Omega: -24 Juni 1795.

Nedenunder er tilføjet: »det er udlagt abstine a vitiis« (dvs. afhold dig fra Lasterne), og denne sidste Sætning er dateret 15. August 1797, netop det Tidspunkt, da Dagbogen tager sin Begyndelse. At det drejer sig om en afgørende erotisk Oplevelse i 1795 er indlysende,

at heris for dit Brev, da jeg for jeg selv, skal
 forklare. — Det er saa vist at man fine
 Maanedes Tid om sig for det de Brevet
 af den 14de Maanedes for at det vilde være
 ved at for mig, for mange ubesiglede Brevet for
 ikke vedt sig at til, for det er mig da de til for
 og Maanedes Tid om sig, men den sidste noget for
 for sig at Maanedes Tid om sig, vilde den for
 vilde den for, men for ikke det den den for
 af den Tid om sig, den den den den den den
 Tid om sig. — ~~Den~~ Maanedes Tid om sig
 den vilde den i Maanedes Tid om sig, den den
 for sig sig sig sig sig, den den den den den
 af 21. Februar i den 10de — den den den den den
 af 21. Februar 1780. — den den den den den
 sig sig sig sig sig sig sig sig sig sig sig sig
 at at at at at at at at at at at at at at at at
 man alle sig sig sig sig sig sig sig sig sig sig
 sig sig sig sig sig sig sig sig sig sig sig sig
 man sig sig sig sig sig sig sig sig sig sig sig
 i sig sig sig sig sig sig sig sig sig sig sig
 sig sig sig sig sig sig sig sig sig sig sig sig

En Side af Fabricius' Dagbog.

men det er mindre klart, hvorfor der gik over to Aar, før han for Alvor kastede sig ud i et løssluppet Ungdomsliv eller begyndte at skrive derom. Da Dagbogen er et ret enestaaende documentum humanum, skal der her gives nogle Prøver paa de vældige Udsving, der foregik i Fabricius' Sind og paa Stilens tragi-komiske Blanding af Patos og Djærvhed. Har man lyttet til Stambogens Ord, maa ogsaa Dagbogen tale.

1797, d. 15de August. Uveier. Krampe-Træk, koldt Vand. — corpus percrassum. — Værelser til Leie — orrmstukne Speile — blive rød og blaae — Celter — Forregning i Henseende til Postvæsenet. — Gid! jeg bare havde min Pibe tændt. — Amen. — Symb.: post nubila Phoebus.⁴⁵

September d. 12te. Min elskede! elskede Piges Isak. — Hm!Hm!

d. 17de ditto. anyere sig hastelig for 10 M. Lukte Døre. Ulykkelige Hændelser. Basse bakker i Brude-Seng. Patientia omnia vincit.⁴⁶ NB. Skide-Knegt.

1798. D. 9-10-11 Jan. Nedrighed og Ondskab – henge i Klokkestrengen – Karenn. ærbødige Tienere Hr. Cupido den Tand faaer man at slaae ud. Gid Dievelen gale i Stodderen. Atter hen i Taaget min kiære B. . . e. Men efter den søde Kløe kommer den suure Svie, tænk paa i Morgen. — ubehagelige Efterretninger. – stakkels Pige! du fortiente en bedre Skiæbne – O! i saadant et Øieblik gad jeg været en Croesus. — Men hvilken var saa min Fortieneste.

d. 15. Var igen paa Friderichsberg med B.

Onsdagen d. 17 Januar. saadan en Dag oplever man neppe meere end engang i sit Liv, dens Erindring skal derfor ogsaa stedse være mig hellig — hvem der blot i saadant et Øieblik kunde handle saaledes som man ønskede. O! hvad det var en skøn Tanke at have reddet en uskyldig men ulykkelig Pige af saadant et Rov-Dyrs Kløer. En riig Kilde til Menneske-Kundskab. Det bliver dog en evig Sandhed, at naar den Retskafne Mand taler, maae Skrecken tie, og i saadant et Øieblik føler man sig ret opløftet over saadant et Kryb, der er værre end en der gaer paa fire.

d. 18. Jan. 98. Samtale med Madamme G(ierløf)⁴⁷ stakkels gode Kone –

Graad og Fortvivlelse stille Melancholie – men Enden er ikke enda – sed ut nos ad lætiora convertamus.⁴⁸ – Invitation af Gr. Juleleeg – Men det smager ikke, thi vores Dronning er borte. Neppe lader hun sig see førend alting oplives – hun kommer med og nu faaer Leegen nye Interesse – hvor naiv, og med hvor megen Uskyldighed og Kiælenhed siger hun ikke: Du lyver, det er ikke sandt, jeg var hos den geistlige Herre — O Ja! smukke Hyrdinde! Gid du vilde blevet hos ham for bestandig, han havde for din Skyld gjerne kastet sin lange Kiøle, og med dig vandret til Arcadien, som man skulde sværge paa var dit rette Fæderneland og hermed Basta.

d. 24. Feberen – Heraf læres, at man ei skal stole for meget paa sin gode Natur – og ei spise Saurkaal naar man har ondt i sin Mave, thi ellers kommer Feberen.

Torsdagen d. 25. Beu – Bøe – Der gives dog intet hæsseligere Syn in rerum naturæ end et fuldt Fruentimmer; allerhelst en ung Pige — man maae sige med Tydskeren: unferhoft komt oft. – Hoved-Trækket i Fruentimmernes Caracteer (ifald at de ellers har nogen) er uidentivl Ubestandighed, og den deraf følgende Letsindighed; i Dag ere De overgivne, ja tillade sig endog Uanstændigheder, i Selskab med den, for hvis Skyld De i Gaar græd, ja endogsaa vare færdige at fortvivle.

Den 25. Januar. bliver i den Henseende en mærkværdig Dag, da den leverede betydelige Bidrag til denne Materie.

den 26. Fredagen. Anger og Ruelse, kun ikke for tidlig. — Og nu? Et Pulver.

d. 29 Mandagen. Samtale med Madame Gierløf. – Frider(ichsberg). – Samtale med Bast, stakkels ulykkelige Pige!⁴⁹ men hvad udrettede jeg dermed? intet: alting blev ved det gamle. – Det er dog beklageligt, at naar man saa gjerne ønskede at viise sig virksom til andres Vel, at man da skal føle sig indskrenket ved Omstændighederne, men Forsigtighed byder, ikke at gjøre det galt i sin Overilse, som man maaske siden skulde have ondt ved at gjøre godt igjen.⁵⁰ Spadseregang i Maaneskin.

d. 30. Samtale imellem Jomfrue Bast og Madame Gierløv. Stakkels Sophie som maatte være Vidne til dette ubehagelige Optrin. – Tilladelse fra Holm,⁵¹ til at aabne det af ham mig overleverede Brev.

– Tak, inderlig Tak kiære Holm! for dette dit velmeente Tilbud, men for nærværende Tiid kan jeg desværre ikke betiene mig deraf, men det skal stedse være mig et Beviis paa dit Venskab, som jeg aldrig skal forglemme. – Det er saa sielent at man finder Venner i Nøden. – Og saaledes endtes da Aarets første Maaned. – Hvor mærkværdig har ikke denne Tid været for mig, hvor mange ubehagelige Scener har jeg ikke været Vidne til; en riig Kilde til Erfaring og Menneskekundskab, men den falder noget kostbar, hvor dog et Menneskes Lidenskab græsselig kan tyrannisere over ham, naar han ikke lader den styres af sin Fornuft, den kan drive ham til enhver Skiendighed. Nej meere end (e)en G(ierløv)⁵² gives der vist ikke i Verden. — Havblik, Gud veed hvad Udfaldet vil blive; die Zeit erklæret alles.

d. 31. Bal paré en domino. Bofet 10 r. – Jumfrue Dalmer.⁵³

1 Februar 98. Tuer til Lyngbye en Cabriolet, ogsaa en af de uforglemmelige Dage, som fortiente at antegnes med gyldne Bogstaver. Den sande Glæde bør man aldrig søge i store Selskaber, thi da vil man let blive fixeret, og i dens Sted finde Kiedsommelighed, men naar man vil nyde sand Fornøielse, da bør man søge den i Stilhed, i Selskab med en eller høist 2de gode Venner.

d. 7. Febr. Skidt til Ørerne. – Den klare Bæk et Billede paa Uskyldigheden.

d. 15. Synds-Bekiendelse. – Jo Pyt, lille Bast! det er ikke al Slags Frugt, man kan taale.

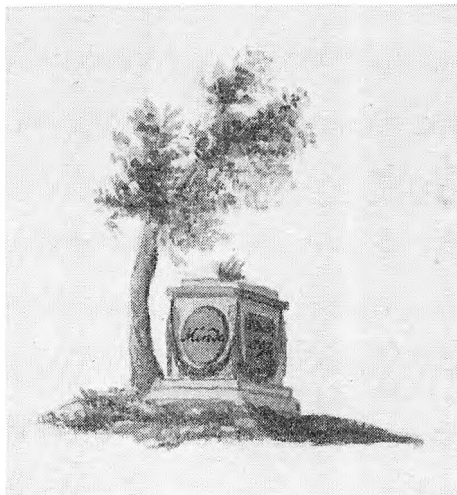
NB. d. 18. Haandkys anbragt paa urette Tiid og Sted. — Luren i Kakkelovns Krogen.

d. 21 Februar 1798. Hans Carls Afreise.⁵⁴ Denne Dag bør aleene nævnes; thi om saadan en Dag bør man enten sige noget, som er meere end almindeligt, eller ogsaa slet intet. – han savnes. —

d. 24. Brev fra Hans Carl. Kiære gode etc. naragtige underlige H. C. *1. May.* min Examens Dag. Haud illaudabilis.

d. 6. Amager-Bryllup – Ceremonier – Haar-Fletninger — Amager-Dans. — Jumfrue Jansen – en Bye-Flane. den fordærvede Bye-Luft har anstukken det heele Amager. – Nei, 10 Gange meere Glæde er der ved at snakke med Jer mine gode ufordærvede Jyder, Naturens ufordærvede Børn.

Tegning i Stambogen,
formodentlig af Jomfru Bast,
jfr. Note 49.

- Fredagen d. 11.* Gretes Bryllupsdag.⁵⁵ – Hiemfart – Kysse med Varme.
Jumfrue H. . . . t.
- d. 13.* Fortroelighed. Møedom. Ja min Siæl fik Smeden fat paa den. —
Glæde derover. Neppe vilde jeg have troet sligt. – det musikalske
Selskab. Jumfr. F. . . . s.
- Søndagen d. 20 Maj.* qvindelig Aabenhierlighed – men paa bret dansk
Sladderagtighed. O! Fruentimmer Fruentimmer endogsaa de bedste
af Jer ere dog – ja hvad ere de? Fruentimmer – mistænelige –
sladderagtige – tilbøielige til Kritiker og Anmærkninger paa andres
Bekostning. Scheiz und dræk. – Søeholm – ulykkelige Hændelser
– springe op som en Hiort og falde ned som en Lort. O! de arme
Mennesker. Kudsken siddende paa sine Knæe – Jumfrue Dalmers
Næse – min Hat – søde Siæl – Jumfr. Trock – nichts passirt – atter
Bidrag til Capitelet De providentia divina.
- Mand. d. 21.* Samtale med B., stakkels Pigebarn, men jeg vasker mine
Hænder, jeg er uskyldig i denne Rætfærdiges Død – men vi ere
alle skrøbelige Mennesker. errare humanum est. Jacobine Povelsen
og Kiærlighed. — Hvilken Daarlighed er saa stor, at Mennesker
ikke kan falde paa den?

Roelig og ubemærket svant mit Liv i Aaret 1799. En Reise til Fyhn og Felten^{s6} var al min Udvandring fra Fædrene-Eggen. – Dog kronedes Aarets sidste Maaned med en for mig saare mærkværdig Tildragelse – Var det Hændelsen – Tilfældet – eller ikke meget meere et viist og kiærligt Forsyn – der afvigte 5te December reddede mig fra en overhængende Livsfare — en skye Hest farer igien(nem) den lukte Port – sprænger den itu – og slæber sin Rytter paa Jorden og denne bliver dog uden Skade – Din Finger seer jeg her – Dit Forsyn erkiender jeg her – O! Alfader! du havde endnu noget andet i Sinde med mig, et andet Maal jeg skulde opnaae. — Nok mit Lives Traad var endnu ikke afskaaret.

Vær mig da velkommen – hiertelig velkommen nye Aar 1800. – Giv mig Evne og Leilighed til at nyde Livets Gode og at kunde virke noget til Gavn og Glæde for mig selv og mine Brødre! enten jeg saa skal tilbringe dig i den stille Eensomhed eller paa Verdens store Skueplads.

Andsager d. 11 Januar 1800.

Fabricius' Dagbog giver et Indtryk af hans bevægede Studenterliv, som dog ikke blot havde Skyggesider, – der var ogsaa mange Glæder. Takket være Forældrenes gode økonomiske Kaar – hans Moder var som tidligere nævnt af den velstaaende Øllgaardske Slægt – kunde han foretage hyppige Udflugter »en Cabriolet« og solde bravt med sine Kammerater. Et Par bevarede Skrædderregninger fra København viser desuden, at han havde Raad til standsmæssig Paaklædning, selv om den fine lyseblaa Kasimirskjole kun var til festlig Brug, og han til daglig maatte gaa med sine gamle vendte Klæder. Efter overstaaet Kandidat-eksamen den 1. Maj 1798, hvor han maatte nøjes med anden Karakter, forlod han Hovedstadens Fornøjelser og Fristelser og rejste hjem til Ansager. Den første Ungdomstid var nu afsluttet.

Det følgende Aars Ophold i Hjemmet blev aabenbart af stor Betydning for hans Udvikling. Besøget hos Herrnhuterne i Kristiansfelt og Ulykken med Ridehesten indvirkede paa hans Sind og vendte Tankerne mod Forsynet, »Algodheds Fader«, der havde reddet ham af den overhængende Livsfare, saa at der vel maatte være en Mening med ham og hans kommende Præstegerning. Nu skulde han forberede sig til de praktiske Prøver næste Aar i København, den sidste Etape i den

teologiske Uddannelse. Den 8. Juni 1800 blev den kateketiske Prøve i Garnisonskirke, hvor Biskop Balle var Censor, belønnet med Udmærkelse, og den 2. Juli samme Aar bestod han den homiletiske Prøve i Regenskirken (Trinitatis Kirke) med 1. Karakter. Professor FR. MÜNTER karakteriserede hans Prøveprædiken som »hæftig og theatralsk«,⁵⁷ en Bedømmelse man har vanskeligt ved at forstaa, naar man læser hans bevarede Prædikener.⁵⁸ Men muligvis var det Foredraget mere end Indholdet, der virkede dramatisk. Naar Fabricius ved den kateketiske Prøve fik Udmærkelse af Biskop Balle, kunde det tyde paa, at han hørte til den konservative supranaturalistiske Retning og ikke var paa-virket af Rationalismens Synspunkter. Maaske er det denne hans tilsyneladende Rettroenhed, som Oehlenschläger lidt underfundigt hen-tyder til i sit Digt, hvor han siger, at Fabricius kan faa »et udmærket Stempel af Kristi Hyrdeflok«, dvs. af det teologiske Fakultet. — Sam- tidige Udtalelser af Fabricius, som senere skal omtales, giver imidler- tid et ganske andet Indtryk af hans religiøse Standpunkt.

I Dagbogen har Københavnsrejsen kun afsat følgende Replik: »Og Rejsen til Kiøbenhavn i Aaret 1800 fortiente ikke en Tanke paa Papi- ret? Historia tacet« (skrevet den 4. Marts 1803). — Bag denne Tavshed kan man ane et og andet, som ikke har egnet sig til skriftlig Medde- lelse, og et lille Fingerpeg har man i den mærkelige Firkant, der er teg- net ud for Bemærkningen om Rejsen. I Firkanten staar kun: d. 23 Octb. s. a. st. H. , — en Rebus, der faar sin delvise Opløsning paa Dag- bogens første Blad, hvor der under de skæbnesvangre Datoer fra 1795 er skrevet: »d. 23-24 Octob. 1800. Cave tibi pro Kampesteen etc.« — Nærmere kommer vi ikke cand. theol. Wilhelm Fabricius' Oplevelser under Gensynet med Hovedstaden. At man er gaaet glip af mangt og meget fremgaar af den afsluttende Sætning: »d. 2den Febr. 1805 brændt adskillige Mærkværdigheder fra Fordums Dage! O tempora! O mores!«

Naar der ovenfor er dvælet saa udførligt ved denne meget ung- dommelige Dagbog, er det først og fremmest, fordi den er et mor- somt privat Supplement til den officielle Stambog, men ogsaa fordi begge Bøger i Forening giver et levende Billede af den Student, der har ejet dem. Da nærværende Undersøgelse særlig skulde beskæftige sig med Stambogen, kunde man i og for sig afslutte den ved det Tids-

punkt, da Studenten var blevet Kandidat, og hans Stambog og Dagbog ikke mere modtog følelsesfulde Udgydelser. Alligevel vil det maa-ske være rimeligt at følge Ynglingens Udvikling til Mand og give et kort Rids af hans senere Liv. Fra 1800-04 boede han hjemme hos sine Forældre og »lagde sig efter Prædikekunsten«, som han selv siger det,⁵⁹ antagelig ved at hjælpe Faderen og Nabopræsterne med at prædike for dem. Samtidig læste han en Mængde skønlitterære, historiske og teologiske Værker, og Dagbogens Fortsættelse bestaar i Bedømmelser af det læste. Naturligvis var han præget af Tidens Smag. A. Lafontaines Romaner og Kotzebues Skuespil var hans Yndlingslæsning, det sentimentalt-frivole tiltalte hans Følelser, og hans Vurderinger var bestemt af Oplysningstidens kritisk-liberale Ideer. Hvor revolutionært han bedømte Kirkens Dogmer – trods den forsigtige Prøveprædiken for Biskop Balle – kan man se af hans Begejstring for T.C. Bruuns Digt »Skriftemaalet«, der var en dristig Latterliggørelse af baade det gamle og nye Testamentes metafysiske Forestillinger. Det er her, der staar den berømte Sætning: »men tvivler paa, at Gud til Mama / Maria ved sin Fuldmægtig gjorde«. Naar Fabricius kan sige, at han har læst dette Digt »med megen Fornøielse« og finder det fuldt af »munter Lune og vittigt Skiemt«, saa har han dermed tonet Flag som ren Rationalist. — Sin politiske Troesbekendelse udtrykte han saaledes: »den der vil befordre Friehed, maae først fremme Oplysning, Sandhed og Dyd, som ere dens Grundpiller – og bortrydde Vildfarelser og Fordomme, der ere dens Fiender.« — Ogsaa i denne Henseende var han altsaa det 18de Aarhundredes ægtefødte Søn.

Referaterne af hans Læsning dækker Aarene 1799-1802 og viser mangesidige Interesser: foruden de ovenomtalte Forfattere er der Klassikere som Seneca og Plutarch,⁶⁰ nyere Filosooffer som Herder,⁶¹ M.G. Birckner⁶² og A. Gamborg⁶³ og moderne Historieskrivere som Mercier⁶⁴ og v. Eggers.⁶⁵ Et flere Binds Værk om Gynæologi⁶⁶ gav Anledning til adskillige Betragtninger om hvad der er sundt for unge Piger at vide. Her er det tydeligt nok, Ungdomsaarenes Erfaringer, der taler. — Morsom er hans Bedømmelse af Stambogsvennen Lauritz Kruses Debutbog »Emigranterne« fra 1799. Han former den som en direkte Tiltale til »min kiære tykke Poet«, som han byder velkommen paa Forfatterbanen, men rigtignok ikke vil sætte højere end i

Middelklassen. Trods »smukke Steder og vakkre Indfald« mener han ikke, at Skuespillet vil gøre Lykke paa Scenen, og han viser her en nøgtern Dømmekraft, lige langt fra venskabelig Panegyrik og misundelig Nedrakning.

Man kan af Læsefortegnelsen se, at Fabricius udnyttede de fire Aars Ventetid, før han fik Embede, til paa alsidig Maade at forøge sine Kundskaber og befæste sin Livsanskuelse. I Juni 1804 blev han omsider udnævnt til sin Faders Eftermand som Præst i Ansager,⁶⁷ og i Oktober samme Aar giftede han sig med sin Kusine Ingeborg Margrethe Øllgaard. Gennem hans Meddelelser om sine Oplevelser i Livets og Børgernes Verden har man faaet et tydeligt Indtryk af hans Personlighed, og er det sandt, som det siges, at erfaren Mand er god at gæste, saa fik Menigheden i Ansager en Sjælesørger, der var baade vidende og forstaaende overfor Tilværelsens mangehaande Problemer. Iøvrigt ved man ikke meget om hans Virksomhed som Præst. Et Par bevarede Prædikener⁶⁸ viser ham som en liberal, dogmefri Forkynder, der lagde Hovedvægten paa Moralen og derfor stadig indskærpede Betydningen af Opdragelse til Kundskab, Dyd og Guds frygt. Temaet i hver Prædiken er klart opbygget og fast gennemført, Formaalet er at belære Tilhørernes Forstand mere end at bevæge deres Hjerter. Ofte indfletter han realistiske Skildringer af Menneskets Lidenskaber og Laster og giver gode Raad til deres Bekæmpelse. Alligevel bliver Helhedsindtrykket tørt, fordi altfor mange Gentagelser sløver Opmærksomheden. Men som Fabricius talte Størstedelen af Danmarks Præstestand i Begyndelsen af forrige Aarhundrede, og langt mere Betydning havde han sikkert i sit personlige Forhold til de enkelte i Menigheden, paa det aandelige som paa det materielle Omraade.

At han var interesseret i Skolevæsenet var en Selvfølge. Da Skoleloven af 1814 var udstedt, fik han affattet et Forslag til en Skolefundats for Ansager, som han dog ikke oplevede at se vedtaget, og hans Planer om at indføre Sommerskolegang i Sognet mødte saa stor Modstand, at de maatte opgives. I Stedet lykkedes det ham at gennemføre frivillig Søndagsundervisning om Sommeren.⁶⁹ — Naar han 1820 sendte sin 12aarige Søn Terman til den herrnhutiske Kostskole i Kristiansfelt, var det næppe paa Grund af Skolens pietistiske Kristendomsopfattelse, men snarere fordi den havde europæisk Ry for sine pædagogiske Prin-

cipper, og fordi dens Elever rekrutteredes fra mange Lande, saa at Samværet med Kammeraterne i det internationale Milieu maatte virke udviklende.⁷⁰

Det blev ikke mere end 16 Aar, Fabricius kom til at virke som Præst. Allerede 1820 tog han sin Afsked, kun 43 Aar gammel. Grunden var den, at han i April 1819 havde faaet tilskødet Brammingegaard, som hans Hustrus Farbroder TERMAN ØLLGAARD ejede.⁷¹ Da to frygtelige Brande i Januar 1820 havde ødelagt alle Avlsbygninger, saa at der ikke var et eneste Kreatur, intet Korn, ingen Redskaber tilbage,⁷² blev den gamle Terman Øllgaard ramt af en Lammelse og kunde kun bevæge sig i Rullestol. Det var da naturligt, at Fabricius opgav sit Embede og med sin Familie flyttede til Gaarden for at overtage dens Drift, men det var kun for en kort Tid. Den 9. December 1824 døde han uden langvarig forudgaaende Sygdom. I et Brev fra 3. December samme Aar skriver en Ven saaledes til ham:⁷³ »Kan De blive syg, som ellers har et saa velbygget Legeme og saa megen baade Aands og Livs Kraft, hvad skal da vi andre Skrællinger sige! Af Dr. Randrup hører jeg at det er Forkjølelser Gigt De lider af. — Det er jo smerteligt, og kan gjerne være noget langvarigt, men til en fuldkommen Restitution giver da og altid den Sygdom et temmelig sikkert Haab.« — Det maa dog have været noget langt alvorligere, der var i Vejen, for samme Brev taler om, hvor daarlig Fabricius saa ud, da han sidste Gang var paa Besøg: »De var meget hvidguel i Huden, endog i denne Farve særdeles varierende og plettet.« — En Diagnose er vanskelig at stille, men hvad hans Sygdom nu end har været, synes han ikke at have haft store Lidelser, for hans Hustru meddelte, at han var død »en blid og rolig Død«.⁷⁴ Skønt han efterlod sig fire uforsørgede Børn, tre Drengene og en Pige, sad hans Enke i gode Kaar. Hun var nu Ejer af Bramminge Hovedgaard og levede helt til 1853.

Wilhelm Fabricius blev kun 47 Aar gammel, og hverken som Embedsmand eller Forfatter kom han til at yde en Indsats, der kunde bevare hans Navn. Men i de to Bøger fra hans Ungdom lever han. I Stambogen møder man Vennerne, Samtiden, det 18de Aarhundredes Følelser og Tanker i alle Afskygninger, — i Dagbogen er det ham selv, der taler, hans ideale Længsler, hans menneskelige Lidenskaber. Ingen af Bøgerne kan undværes, naar hans Billede skal tegnes.

Noter

- DBL. = Dansk biografisk Leksikon,
2. Udg.
Erslew = Erslew, Forfatter-Lexicon, I-III,
1843-53.
Halvorsen = Halvorsen, Norsk Forfatter-
Lexikon, I-VI, 1885-1902.
Jurister = Falk-Jensen & Hjorth-Nielsen,
Jurister, 1958.
Wiberg = Wiberg, Præstehistorie, I-III,
1867-71.
1. Terentianus Maurus, 3. Aarh.
 2. Skænket af Apoteker Ove Rahbeks
Dødsbo.
 3. Wiberg I, 96.
 4. DBL. XXVI, 519ff.
 5. DBL. XXVI, 586ff.
 6. J. Baggesen, Comiske Fortællinger, 1785.
 7. DBL. VII, 131ff.
 8. DBL. XIII, 410f.
 9. DBL. XVI, 322ff.
 10. Mynster, Levnet, 1854, 64f.
 11. DBL. XVI, 334ff.
 12. Norsk biografisk Leksikon III, 1925,
100f.
 13. DBL. V, 384f.
 14. Norske Selskabs Vers-Protokol, 1935,
312 og 333.
 15. P. Lund, Madame Fabricius til Bram-
ming, 1952.
 16. Carl Lindberg Nielsen, Varde Bys Hi-
storie, 1942, 104 ff. Stamtavle over Slæg-
ten Øllgaard i Danske Samlinger, 2 R.,
II, 48.
 17. Danske Samlinger, 2 R., II, 55f.
 18. Jurister IV, 373.
 19. Samme.
 20. DBL. XXVI, 544f.
 21. Se Note 16.
 22. Ifølge Fabricius' egen Oplysning, se
Ribe Bispearkiv, Vitaprotokol 1793-
1841, fol. 45-46b (Landsarkivet, Aaben-
raa).
 23. Mynster, Levnet, 1854, 20f.
 24. Samme. 24f.
 25. Folketællingen 1787, Vester Nykirke,
Skads Herred, Ribe Amt.
 26. Wiberg II, 473.
 27. Astrid Wentzel, O.H. Mynster, 1928, 23.
 28. Jeg takker Arkivar Rasch, Rigsarkivet,
der har oversat Sætningen for mig.
 29. 1768-96.
 30. 1774-99.
 31. Wiberg III, III. Erslew II, 21.
 32. Den cimbriske Mercur 1821, Nr. 18, 22
og 1822, Nr. 3.
 33. Wiberg II, 55. Erslew I, 690f.
 34. Wiberg III, 138. Erslew I, 300.
 35. Wiberg I, 316. Erslew I, 679.
 36. Den danske Maler Jens Juel (1745-1802)
og den tyske Digter J.H. Voss (1751-
1826).
 37. Halvorsen II, 480.
 38. Erslew I, 375.
 39. Wiberg I, 137.
 40. Halvorsen IV, 520.
 41. Jurister III, 237.
 42. Samme. 302.
 43. I Adresse-Contoires Efterretninger 22.
4. 1799 er indrykket et Mindedigt over
Lund, skrevet af »hans sørgende Ven
W.«, – muligvis Wilhelm Fabricius. –
Lund omtales i Dagbogen den 23. Dec.
1797.
 44. Denne Dagbog er – foruden andre Dele
af W. Fabricius' Privatarkiv – bevaret
paa Bramminge Hovedgaard, hvis Ejer,
Forstander Paul Lund med stor Elskvær-
dighed har givet mig Tilladelse til at
benytte den. P. Lund udgav 1952 en hi-

- storisk Roman: »Madame Fabricius til Bramming«, der skildrer Slægterne Fabricius og Øllgaard med W. Fabricius' Hustru som den centrale Skikkelse. Hverken Stambogen eller Dagbogen er benyttet i Romanen. – Jeg takker Registratør Fabricius, Rigsarkivet, der henvendte min Opmærksomhed paa denne Roman, hvis Fortale oplyste mig om det bevarede Privatarkiv.
45. Corpus percussum = meget fed Krop. – Celter 3: Seltersvand. – Efter Skyer kommer Sol.
 46. Taalmodighed overvinder alt.
 47. Muligvis Madam E. M. Gierløw, der boede i Magstræde 37 og var 70 Aar. (Folketælling 1801, Kbh., Snares).
 48. Men lad os vende os til det glædeligere.
 49. Jomfru Bast, som omtales flere Gange i Dagbogen (den 30.1., 15.2., 21.5.1798 og antagelig ogsaa den 15 og 17.1.), er maaske identisk med den T. Bast, der 1797 indførte sig i Stambogen ved en Tegning, der forestiller et Alter med brændende Ild og et Træ, – paa Altret staar kun skrevet Ordet: Minde.
 50. Under samme Dato er senere hen i Dagbogen tilføjet: Lad din Forstand lede dit Hierte / Men lad dit Hierte varme din Forstand.
 51. Hans Carl Holm, jfr. S. 84 f. – Omtales endvidere i Dagbogen 21.2. og 24.2. 1798.
 52. Navnet er udraderet, men tydeligt at læse. Det kunde være A. C. Gierlew, den senere Generalkonsul og Forfatter (1774–1845), som var Fabricius' Jævnaldrende og cand.theol. 1797. Men i hans talrige Breve fra disse Aar til Faderen i Roskilde (Kgl. Bibl.) forekommer hverken Fabricius', Jomfru Basts eller Madam Gierløws Navne. Hans Omgangskreds synes at have været en helt anden. – Snarere er der Tale om Madam Gierløws Søn Gabriel, der var 35 Aar i 1798 og som anføres i Folketællingen 1787, men ikke 1801. Han er dog optaget i Vejviseren som »Kommissionær«.
 53. M. R. Dalmer har den 27.5.1798 indskrevet sig i Stambogen. – Omtales ogsaa i Dagbogen 20.5.98.
 54. Jvf. Note 51.
 55. Sandsynligvis Margrethe Dorothea Hansdatter Høeg, der 11. Maj blev viet i Vor Frelsers Kirke til Dugmagersvend Henrich Bolmer.
 56. Felten 3: Christiansfeld.
 57. Meddelt i Dagbogen.
 58. I Privatarkivet, Bramminge Hovedgaard, er bevaret to Prædikener fra 1805 og 1816 samt en udateret Ligprædiken.
 59. Jfr. Note 22.
 60. Senecas Moraliske Afhandlinger, oversat af C. Limkilde 1801. – Plutarchs Levnedbeskrivelser I–IV, 1800–11, oversat af S. Tetens.
 61. Herder, Om Guds Søn, oversat 1799 af Præsten C. G. Zahle. – Oversætteren kritiseres af Fabricius for sin underdanige Dedikation til danske Kancelli, og synes »at være en meget svolstig Person«. – Heller ikke Herder behager, – hans Bog »er fuld af kiedsommelige Citationer, og $\frac{1}{3}$ Deel af den opfyldt med Præk om Logos«. Den kan »være ret god for en Libhaver – aber für mir [sic!] nicht«.
 62. Samlede Skrifter. 1798–1800.
 63. »Jesu Moral«, hvor Fabricius finder »for lidet af Jesu Moral og for meget af Professorens egne Principer«.
 64. L. S. Mercier (1740–1814), Nyeste Malerie af Paris, I–IV, 1800, overs. af O. Wolff.
 65. Christian v. Eggert (1758–1813), Karak-

- teristik over Ludvig den Femtendes Regjering, 1799.
66. Gynæologie eller over Møedom, Samleie og Ægteskab, I-XIII, oversat fra Tysk af K.L.Rahbek og andre, 1798-1802.
67. Wiberg I, 97.
68. Jfr. Note 58.
69. J.Hejbøl, Ansager Sogn, 1940, S. 126f.
70. Sønderjydske Aarbøger, 1944, S. 102.
71. Jfr. Note 17.
72. Riber Stifts Adresseavis 25.1.1820.
73. Brevet er bevaret i W.Fabricius' Privatarkiv, Underskriften har ikke kunnet dechiffreres.
74. Danske Statstidende. 17.12.1824.

Jernbaner på frederiksbergsk grund

Af SVEN RØGIND

MEDENS den del af Statsbanernes S-togsnet, der befinder sig inden for Frederiksberg kommunes grænser, ikke gør sig særlig stærkt bemærket i befolkningens daglige tilværelse, havde de frederiksbergere, der levede i tiden omkring århundredskiftet, i ganske anderledes høj grad jernbaner og jernbanetraffic inde på livet. Efterhånden som kommunen blev tættere bebygget og gadefærdselen livligere, var det lige ved at blive temmelig generende, hvor underholdende det end kunne være (navnlig for yngre medborgere) at se tog køre forbi og gøre iagttagelser vedrørende lokomotiver og togstammer. Når man bevægede sig i det indre Frederiksberg mellem Sct. Jørgens Sø og Falkoneralléen, mødte man ideligt jernbaneoverskæringer, hvis bomme med kortere eller længere tids mellemrum sænkedes og dermed standsede al passage. I ældre frederiksbergere erindring indtager jernbanebommene og ventetiderne ved dem da også en fremtrædende plads. Særlig hjem-søgt var Vodroffsvej, som i nærheden af Åboulevardens krydsedes af dels togene til Roskilde (og videre til Korsør, Masnedsund eller Kalundborg) eller Frederikssund, dels Nordbanens og Klampenborgbanens tog. Både de mod vest og de mod nord kørende tog havde her dobbeltspor (side om side), og togangen var i de fleste af dagens timer så intensiv, at der næsten skulle held til, hvis vejens kørende og gående trafikanter skulle slippe for at blive opholdt ved overskæringen.¹

Lidt forbi den gamle Ladegård, der lå på Åboulevardens sydlige side lige ved hjørnet af Vodroffsvej (med en til inspektørboligen hørende smuk have, der afgrænsedes af baneterrænet), skiltes linierne, idet banen til Roskilde og Frederikssund drejede i sydvestlig retning og Nordbanen med Klampenborgbanen i nordvestlig. Ved H. C. Ørstedes Vej var banelinierne imidlertid endnu ikke kommet længere fra hinanden end, at vejen belemredes med to overskæringer med knapt 100

meters afstand. Det hændte da ikke sjældent, at gadens kørende og gående trafik hindredes af bomoplukninger begge steder. På Bülowvej var forholdet det samme, men her var afstanden mellem overskæringerne noget større. På vejen hertil passerede Vestbanetogene og Frederikssundstogene yderligere Fuglevangsvej. Begge baneforgreninger krydsede dernæst Falkonér Allé-Jagtvejslinien, men for Nordbanens vedkommende lå skæringen på Københavns grund (hvor nu Hans Egedes Gade udmunder i Jagtvejen). Det indre Frederiksberg havde da i alt 7 jernbanebomme, som på nær en enkelt (Fuglevangsvej) fandtes i hovedgader med stærk trafik og tillige sporvejstrafik. Senere tilkom der en ottende, idet der anlagdes en godstogs-forbindelseslinie fra Frederiksberg station til Nørrebro (åbnet for driften 1896), hvilket medførte, at Rolighedsvej blev skåret over lige ved N.J. Fjords Allé. På kortet side 120 ses det, hvorledes linieføringen var lige ved århundredskiftet, da den nævnte godsbanestrækning var blevet anlagt. Af kortet fremgår det også, at banerne til Roskilde havde overskæringer ved Nordre Fasanvej (Lampevej), Peter Bangs Vej² og Roskilde Landevej og Frederikssundsbanen ved Nordre Fasanvej, således at antallet af jernbanebomme på Frederiksbergs grund løb op til ialt 12.³

Det kan nok vække undren, at man helt op til 1911, da den nuværende hovedbanegård blev taget i brug, fandt sig i de ulemper, som var forbundet med den voksende togtrafik over stærkt befærdede frederiksbergske gader og veje. Selv om banernes anlægsteknik ikke var så udviklet, som tilfældet er i vore dage, var man dog ingenlunde ukendt med den mulighed at føre jernbanelinier ud af niveau med krydsende gader og veje.

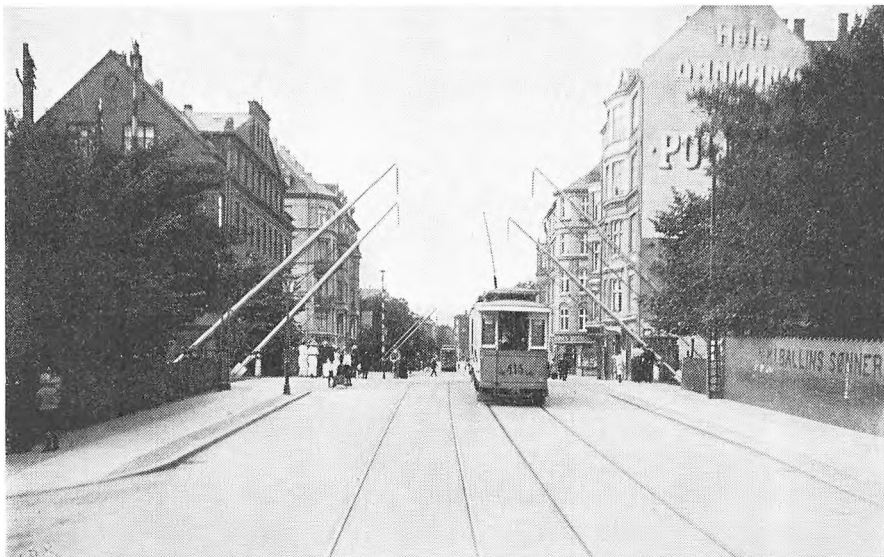
Svaret er ikke givet alene ved en henvisning til »inertiens lov«, hvor magtfuld en faktor denne end er. Der tiltrænges en nærmere forklaring. Allerede ved århundredskiftet var man begyndt at indse, at tiden var ved at løbe fra den i 1864 opførte hovedbanegård, der lå på det areal ved Hammerichsgade, hvor nu Paladsteatrets bygning findes. Banegården var for lille til den stærkt voksende trafik, og allerede i 1887 havde man da også henlagt ekspeditionen af Klampenborgbanens tog til en i Gyldenløvesgade ved hjørnet af Vester Farimagsgade beliggende lokalbanegård. Desuden havde man i 1896 ved den med hovedbanegården forbundne Nordbanegård (oprindeligt kaldet »Stationen ved

Jernbanoverskæringen ved Vodroffsvej. Et tog fra Klampenborg passerer. Foto 1913.
(Frederiksberg Kommunes Biblioteker).

Farimagsvejen») bygget en særlig Holtebanegård for de Nordbanetog, der kun førtes til Holte. Det til Hovedbanegården og Nordbanegården hørende terræn var praktisk taget uden udvidelsesmuligheder, eftersom det lå indeklemmt mellem Sct. Jørgens Sø og Vester Farimagsgade-Vesterbrogade, og først opførelsen ved Kalvebod Brygge af en særlig godsbanegård, hvortil den hele godstrafik overførtes fra 1901, betød en væsentlig aflastning af det gamle banegårdsområde.

Alligevel måtte det forudses, at Statsbanerne ikke ville være i stand til at honorere de krav, som det stærkt voksende bysamfund stillede til jernbanevæsenet, og straks efter århundredskiftet bestemte regering og rigsdag sig da til at tilvejebringe basis for en gennemgribende omlægning af de københavnske banegårdsforhold. Det skete ved den betydningsfulde lov af 29. marts 1904 om Københavns personbanegård m. m., der var frugten af en i december 1898 nedsat kommissions indstilling.⁴ Ministeren for offentlige arbejder bemyndigedes til at bygge en central-personbanegård syd for Vesterbrogade til afløsning af Hovedbanegården og til at anlægge en firsporet banelinie gennem

De to jernbanecoverskæringer på H.C. Ørsted's Vej. Mellem bommene ses den nuværende Rosenørns Allé. Foto 1913. (Frederiksberg Kommunes Biblioteker).

centralstationen og videre i en tunnel under Vesterbrogade og Nørrevoldgade-Østervoldgade til Østerbro station, der samtidig skulle udvides. Denne nye banelinie skulle tilsluttes banen fra Vigerslev til den nye godsbanegård.

Det var den af ingeniør, etatsråd **HOLGER HAMMERICH** udkastede tanke om at skabe Boulevardbanen, der her fik lovgivningsmagtens velsignelse. Når denne var anlagt, ville Nordbanens og Klampenborgbanens strækning fra Vester Farimagsgade over Nørrebro til Hellerup blive overflødig, idet togene fra boulevardbanen kunne føres videre til Hellerup ad den i 1897 åbnede kystbanes spor. For så vidt angik banelinierne til Roskilde og Frederikssund, måtte som en konsekvens af hovedbanegårdens flytning den frederiksbergske del deraf afløses af en sydvestgående bane med omtrent samme linieføring som den oprindelige Roskildebanes, som det også var bestemt i 1904-loven (ellers kunne det gamle banegårdsterræn ikke rømmes).

Under disse omstændigheder er det forståeligt, at man såvel i Frederiksberg kommune som i Københavns kommune, der ligeledes

havde sine baneoverskæringer at slås med,⁵ slog sig til tåls med, at befrielsens time snart ville være inde. Ingen kunne vide, at der ville hengå 7 år, før den nye hovedbanegård stod færdig, og at det ville vare endnu 6 år, før Boulevardbanen kunne tages i brug, og igen 4 år, før *al* nordgående jernbanetrafik kunne henlægges hertil (indtil december 1917 opretholdtes Klampenborgbanegården og indtil 1921 Nordbanegården, og togene herfra passerede da stadig frederiksbergske veje.)

Snarere kan man spørge, hvorledes det egentlig var gået til, at de omhandlede jernbaner i sin tid var blevet ført gennem Frederiksberg kommune? For at få klarhed herover må vi opfriske begyndelsesgrundene af dansk jernbanehistorie. Det første jernbaneanlæg udførtes i hertugdømmerne, hvor der i 1844 anlagdes en linie fra Altona til Kiel under det pompøse navn: »Christian VIII's Nord-Østersøjernbane« I kongeriget indledtes jernbanebyggeriets epoke med etableringen af banelinien København-Roskilde, anlagt af *Det sjællandske Jernbaneselskab*. Efter mange fødselsvanskeligheder åbnedes den for driften under stor højtidelighed den 26. juni 1847.⁶ Først i 1856 forlængedes linien til Korsør.

Den københavnske banegårdsbygning, der var af en ret anelig størrelse, opførtes syd for Vesterbrogade lige ved Frihedsstøtten omtrent på det sted, hvor den nuværende hovedbanegård ligger. Herfra førtes banelinien i en svag krumning langs den senere Sønder Boulevard til et punkt i nærheden af Carlsberg Bryggerierne og derfra i lige linie til Valby, hvor den første mellemstation anlagdes. De øvrige stationer var Glostrup, Køgevejen (Tåstrup) og Hedehusene.

Når denne linieføring valgtes, synes det afgørende at have været de forventninger, som koncessionshaverne nærede til Valbys tiltrækningskraft som mål for udflugter fra København. De var åbenbart ikke små, siden jernbaneselskabet anså det for nødvendigt at lægge dobbeltspor mellem København og Valby. Ved indbydelsen til aktietegning taltes der i højstemte vendinger om dels stationens beliggenhed i nærheden af »den så skønne og kongelige have Søndermarken«, dels om »den dejlige udsigt fra Valby over indløbet til Køge bugt« og om, hvor ypperlige betingelser for at bygge sommerboliger »den fri skrå plads ned mod havet« frembød.

Nu kunne man ganske vist også have givet Københavnerne lejligh-

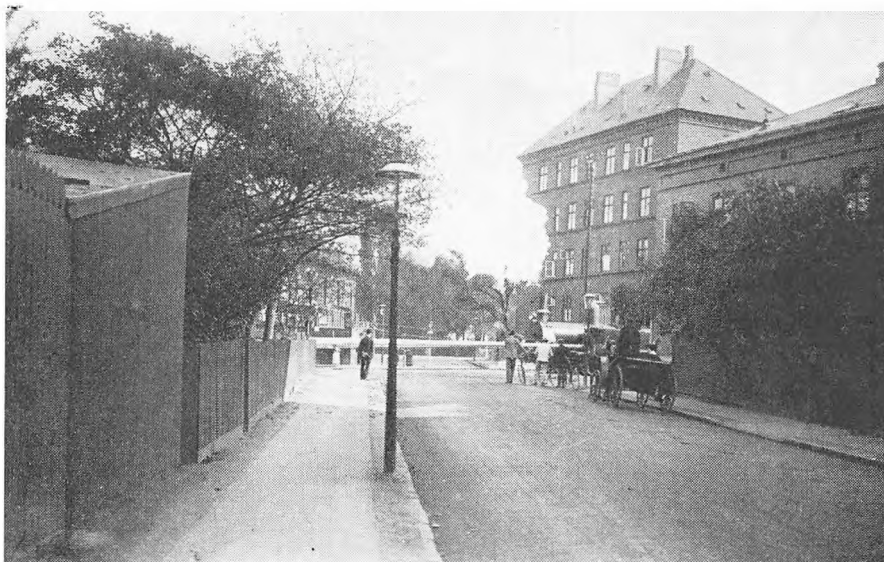
Jernbaneoverskæringen på Fuglevangsvej. Passeredes af togene mod Roskilde og Frederiks-sund. Foto 1913. (Frederiksberg Kommunes Biblioteker).

hed til bekvemt at nå frem til Søndermarken (for ikke at tale om Frederiksberg Have), hvis man havde lagt banen *nord* for Roskilde landevej med en station vest for Frederiksberg bakke, som man også på et vist trin af forberedelserne var inde på.⁷ Der var dog stærkest stemning for at vælge den sydgående linie til Valby, og intet tyder på, at man fra frederiksbergsk side har gjort noget for at fremkalde et andet resultat (hvis man overhovedet ønskede det). Der skulle imidlertid ikke gå stort mere end en halv snes år, før der opstod tvivl om, hvorvidt man havde handlet rigtigt. Det skyldtes i og for sig ikke, at den Valby-trafik, som man havde set hen til, langt fra svarede til beregningerne, og heller ikke, at Frederiksberg, der 1857 udskiltes fra Hvidovre sogn for at blive en selvstændig kommune, kunne opvise en ret betydelig befolkningstilvækst.⁸ Det var, hvor mærkeligt det end kan lyde, hovedsagelig hensynet til Vesterbrogades færdsel der bevirkede, at man begyndte at interessere sig for en ændring af Korsørbanens linieføring. Det stod igen i sammenhæng med den voksende iver for at skabe nye jernbaneforbindelser. Ved overgangen fra 1850-

erne til 1860erne beskæftigede rigsdagen sig gang på gang med baneprojekter, som skulle realiseres på grundlag af de af ministeren for offentlige arbejder i henhold til lovgivningsmagtens bemyndigelse meddelte koncessioner. Således tilkom i løbet af 1860erne de første jyske baner, og i 1865 var den fynske stambane, der udgjorde en fortsættelse af Korsørbanen, færdig til at tages i brug.

For Sjællands vedkommende var man i særlig grad optaget af at skaffe København jernbaneforbindelse med Helsingør, hvorved man atter tænkte på naturskønhederne i hovedstadens omgivelser, som ville blive lettere tilgængelige ved jernbanens hjælp. Her var det i første række Dyrehaven, man havde for øje, da den var et så yndet mål for københavnernes sommerudflugter. Allerede i 1853 havde regeringen fået bemyndigelse til at udstede en koncession på 100 år (med tilbagekøbsret for staten), der gav ret til at anlægge og drive en jernbane fra København til Helsingør. Bemyndigelsen fornyedes i 1856, da der ikke kom noget ud af det, og igen i 1861. Det sjællandske Jernbaneselskab, der sad inde med Korsørbanen, og som havde fuld forståelse af den betydning, som en Helsingørbane ville kunne få, var i og for sig også villigt til at skride til værket. Der var imidlertid delte meninger om, hvor banen skulle lægges. Det måtte anses for højst ønskeligt at føre den over Hillerød og Fredensborg, men på den anden side talte også meget for at give den en mere direkte linieføring (således som Kystbanen senere kom til at gå). Under alle omstændigheder skulle dog Klampenborg og Dyrehaven betjenes, om det så skulle ske ved at føre en sidebane dertil (f.eks. fra Hellerup). I henhold til 1861-loven erhvervede selskabet omsider koncessionen, og efter indgående overvejelser bestemte man sig til at foretrække Hillerømlinien, som kombineredes med en sidebane fra Hellerup til Klampenborg.⁹

Hvad man end ville have gjort, ville man, hvis den nye bane skulle udgå fra den københavnske banegård syd for Vesterbrogade, stå overfor de trafikmæssige besværligheder, der var forbundet med at lade de nordpå kørende tog passere den stærkt befærdede gade (det ville vel også være skæmmende for partiet ved Frihedsstøtten). Det kunne kun undgås, hvis man udskilte den nye banes toggang fra hovedbanegårdens, hvor uhensigtsmæssigt dette end i sig selv ville være, og gav banen sin egen station, beliggende et sted nord for Vesterbrogade

Jernbaneoverskæringen på Vodroffsvej 1913 set mod Åboulevarden. Huset tilhøjre, der delvis sløres af røgen fra lokomotivet, ligger, hvor nu Forsikringsselskabet TRYG's bygning findes. (Frederiksberg Kommunes Biblioteker).

mellem denne gade og søerne. Hvis man bestemte sig til at tage dette skridt for at skåne Vesterbrogade, var det dog overvejelse værd, om man ikke skulle benytte lejligheden til at rejse på et dertil egnet areal på det nævnte område en helt ny centralbanegård, hvorved man opnåede at have alle fra København udgående tog under samme tag. Der var så meget stærkere opfordring dertil, som 1847-hovedbanegården, så ung af alder den end var, led af væsentlige mangler. Det hævdedes almindeligt, at den var dårlig indrettet set fra et tjenstligt standpunkt, at den frembød et lidet tiltalende opholdssted for passagererne, og at dens sporanlæg var upraktisk formet. Den var da uegnet til at afvikle den langt større trafik, som ville opstå, når Nordbanen med Klampenborgbanen sattes i gang.

Det var vel ikke udelukket, at forholdene kunne forbedres, og at banegården derefter ville være brugbar en rum tid endnu, men denne udvej mødte i hvert fald modstand hos mange af de toneangivende indenfor det københavnske borgerskab og deriblandt flere af borger-

repræsentationens medlemmer. Et ejendommeligt vidnesbyrd herom frembyder en til indenrigsministeren i november 1861 indgiven protesthenvendelse med hundredvis af underskrifter. Det hedder heri, at den komité, der havde taget initiativet til aktionen, med stor bekymring havde erfaret, at det var påtænkt at give Helsingørbanen en sådan retning, at den lige udenfor byen ville komme til at overskære Vesterbro og Nørrebro i niveau, og at disse to hovedindgange til staden som følge deraf flere gange om dagen ville blive spærret og al samfærdsel dermed standset. Komitéen slutter med følgende patetiske vending: »Dersom denne plan kommer til udførelse, vil der pålægges vor kommune en byrde så tung, at den ikke vil kunne bæres.«

Det er ret ubegribeligt, at denne opstyltede henvendelse kunne finde så stor tilslutning, selv om det unægteligt ville være en ulempe, hvis Vesterbrogade mange gange i døgnet skulle krydses af jernbanetog. På den anden side var færdselen dengang ikke større end, at ulempen var til at overse. Der fremkom da også omgående en indsigelse fra den københavnske grundejerforening, der udtalte, at de protesterende gjorde en myg til en elefant, og at det tidstab, som de kørende ville lide ved spæringerne, let kunne indvindes ved noget hurtigere kørsel bagefter(!). Fodgængerne kunne man hjælpe ved at bygge en gennemgangstunnel i hver side af den brede gade. For nogle få tusinde rigsdaler kunne sådanne tunneler blive »overordentlig komfortable og elegante«, mente grundejerforeningens talsmænd.

Striden bølgede frem og tilbage, men betænkkelighederne ved at lægge Vesterbrogade-færdslen hindringer i vejen fik til sidst overtaget. Da Klampenborgbanen i 1863 anlagdes som den første etape af Nordbanen, opførte selskabet den foran omtalte Nordbanegård ved Vester Farimagsgade (banen toges i brug den 22. juli 1863). Herfra afgik også togene på strækningen København-Lyngby,¹⁰ der åbnedes for driften den 1. oktober 1863 (den hele nordbanelinie indviedes under stor festivitas den 8. juni 1864). Dermed havde man i og for sig foregrebet begivenhedernes gang. I 1862 fremsatte indenrigsministeren et lovforslag om opførelse af en ny banegård ved København samt om forandring af Korsørbanens retning. Det sidste var en nødvendig følge af det første, idet lovforslaget i § 1 gav Det sjællandske Jernbaneselskab anvisning på og adgang til at bygge til erstatning for den i 1847 rejste

banegård en for begge de sjællandske jernbanelinier (København-Korsør og København-Helsingør med sidebane til Klampenborg) fælles banegård nord for Vesterbrogade mellem Sct. Jørgens Sø og Fæstningsgraven. Når togene skulle føres herfra, kunne den gamle banestrækning til Valby ikke længere benyttes,¹¹ og der måtte derfor tilvejebringes en forbindelseslinie mellem den nye station og Vestbanen. Med henblik herpå bestemtes det i samme paragraf, at togene til Roskilde skulle føres fra København »nordenom Frederiksberg«, hvorefter sporene skulle tilsluttes den hidtidige banelinie omtrent ved Vigerslev. Lovforslaget gav anledning til en del diskussion, der dog ikke alene omhandlede de københavnske banegårdsforhold, men førte ind på jernbaneproblemer i almindelighed. Uden større ændringer ophøjedes forslaget til lov under 13. marts 1863, og allerede ca. 1½ år efter (den 14. oktober 1864) stod den nye banegård færdig og sammen med den forbindelsesbanen til Roskildelinien.

Således gik det til, at Frederiksberg kommune, der havde været et jernbanetomt rum, nu blev gennemgangsled for hele den københavnske jernbanetrafik. For Nordbanens med tilhørende Klampenborgbanes vedkommende berørtes ganske vist kun en beskeden del af kommunens jord af det nye baneanlæg, idet banen efter at have passeret Vodroffsvej, H. C. Ørstedes Vej¹² og Bülow'svej drejede ind på Københavns kommunes territorium. Derimod anlagdes forbindelsesbanen til Roskildesporene således, at banen i en stor bue gik næsten midt gennem kommunen og ligesom delte den i to halvdele, hvoraf ganske vist kun den ene, den syd for banen beliggende, dengang var tættere bebygget, medens den anden hovedsagelig lå hen som markarealer (et forhold, der dog snart skulle forandres). Indenrigsministeren var klar over, at kommunen havde store udviklingsmuligheder, men i hans øjne bidrog dette kun til at retfærdiggøre baneanlægningen, der ville give i hvert fald Vestbanen et nyt og frugtbart opland. I sin forelæggelsestale i 1862 bebudede han da også, at der skulle anlægges en station på Frederiksbergs grund, og han gav udtryk for den opfattelse, at en sådan ville yde et ikke ringe bidrag til banens drift (ministeren var åbenbart besjælet af rentabilitetsbetragtninger). Frederiksbergs befolkning var allerede ret betydelig, og det måtte ventes, at den stadig ville stige. Opførelsen af stationen indgik da også som en bestanddel af baneprojektet, og

Frederiksberg kommune i 1880. Størstedelen af kommunens terræn er endnu ubebygget. Baneliniernes forløb ses tydeligt. Ved Vodroffsvej skilles Nordbanen og Vestbanerne med Frederikssundbanen. Ved Frederiksberg station drejer den sidste fra med retning mod Vanløse. (Efter: Frederiksberg, Minorerede matrikelkort 1811-1957).

Frederiksberg station straks efter opførelsen. Stationsbygningen ligger der endnu.
(Jernbanemuseet).

ingen synes at have haft noget at indvende. Den kom til at ligge lidt vest for Falkonér Allé-overskæringen.

Dermed var grunden lagt for den foran beskrevne tilstand, der i en ca. 50-årig periode gjorde Frederiksberg til en udpræget jernbanelokommune med en stadig voksende togtrafik. Det havde sine praktiske fordele, men, som vi har set, også sine mangler, og det kom vistnok kun i ringe grad det frederiksbergske næringsliv til gode, at jernbanedrift krævede en stor stab af funktionærer og åbnede de erhvervsdrivende adgang til mangeartede leverancer, idet banernes lokomotivdepoter, værksteder, magasiner m. v. befandt sig på Københavns grund, og Københavns kommune derfor fik en fortrinsstilling.

På det foran gengivne kort tegner Vestbanelinien sig som en overmåde nydeligt formet kurve (hvis videre forløb ganske vist ikke kan ses), men formentlig har det ikke blot været geometriske hensyn, der har været bestemmende for linieføringen. Når den på kortet viste blev valgt, forklares det simpelthen ved, at man derved slap nemmest fra

det, idet banen næsten hele vejen førtes over ubebygget grund. Da banen anlagdes i 1863-64 (og sammen med den Nordbanen) var den frederiksbergske bebyggelse næsten helt koncentreret om dels den indre del af Gl.Kongevej, dels den gamle Frederiksberg by ved Allégade, Smallegade og Bredegade, og der fandtes kun ganske få ejendomme på banens vej fra Gyldenløvesgade til den nye stationsbygning ved Falkonér Allé. Det forklarer også, at man under rigsdagsforhandlingerne og ved de skriftlige udfærdigelser i sagens anledning hyppigt taler om at føre banen nord og vest om Frederiksberg, og i lovforslaget anvendes overensstemmende hermed som nævnt udtrykket »norden om Frederiksberg«. Når bebyggelsen var så tynd (hvis der i det hele taget kunne tales om bebyggelse) i kommunens nordlige og nordøstlige del, ville det også blive mindre bekosteligt at bygge banen, som ovenikøbet på et langt stykke førtes over Landbohøjskolens forsøgsmarker, der var statens egne grundarealer.

Det fremgår også klart af udtalelser af oberstløjtnant DREYER, der var kongeligt medlem af jernbaneselskabets bestyrelse, og som åbenbart fungerede som ministeriets rådgiver i jernbanesagen, at linieføringen var valgt med omhu.¹³

I en skrivelse af 7. november 1862 til indenrigsministeriet siger han, at den påtænkte nye forbindelseslinie bør have sit udgangspunkt ved broen over Rosenåen bag Ladegården. Derfra skal den »føres i en stor bue om bag Lampevej, skære Roskilde Landevej ca. 1.500 alen vest for Frederiksberg slot og derefter støde til Roskildebanelen«. Han tilføjer, at »et sådant ca. 8.000 alen langt banestykke vil endnu kunne udføres næsten uden at berøre bygninger, gader og haver, medens det er i alt fald højst usikkert, om dette vil være tilfældet om nogle få år.« Deri havde oberstløjtnant Dreyer ret, for allerede en halv snes år forinden havde rådmand F.C. BÜLOW opkøbt med udstykning og bebyggelse for øje et stort landområde mellem Ladegårdsåen og Gl.Kongevej og her anlagt Bülowvej med en række sideveje. Så sent som i 1880 var det dog, som det ses på det aftrykte kort fra dette år, kun ganske få af de nye veje, der kom i kontakt med henholdsvis Vestbanen og Nordbanen, og da toggangen på det tidspunkt endnu var ret sparsom, kan jernbaneoverskæringerne ikke have været til større ulemghed. Banen kom kun på H. C. Ørstedes Vej i berøring med sporvejslinier.¹⁴

Så idyllisk så der ud på Peter Bangs Vej i 1913 ved Vestbanens overskæring. Diakonissestiftelsens bygninger skimtes i billedets højre side. (Frederiksberg Kommunes Biblioteker).

Det kunne se ud, som om Frederiksberg kommunalbestyrelse ikke eller i hvert fald kun i ringe grad har været medbestemmende, da jernbaneprojekterne udformedes. Antagelig har man anset det for at være statens sag at afstikke jernbanelinier, og staten har vel også på sin side ment, at det tilkom den at afgøre, hvorledes det skulle ske. Der findes ingen trykte referater af kommunalbestyrelsens forhandlinger i de første år af kommunens tilværelse som selvstændig kommune, og i de håndskrevne forhandlingsprotokoller har jernbaneanliggenderne kun sat sig svage spor. Kommunens arkiv ligger dog inde med skrivelser, som viser, at kommunalbestyrelsen i hvert fald har beskæftiget sig med de vejanlæg, som måtte foretages i anledning af, at Frederiksberg skulle have en jernbanestation. Under 4. september 1863 anmoder Sjællands stiftamt således kommunalbestyrelsen om at ytre sig om adgangsvejene til stationen, hvorved bemærkedes, at der ved jernbaneselskabets foranstaltning ville blive anlagt en gangsti fra stationen til Lampevejen og

Bekjendtgjørelse

om Expropriationsforhandlingernes Afholdelse angaaende Aigivelse af Grundskatter
m. d. til Jernbanenlaget mellem Sjælsbødder og Helsingør.

og ligesom de

Følge en. i Medfør af Art. 3. Af 1843, § 8, indlægges Meddelelse om, at det til
Anlæg af Jernbanen mellem Sjælsbødder og Helsingør, som blev afbrudt de første Maaned
Konger, hvis enderlige Best. Indhold er opgjort saa de trykte, saa anordningssaglig Maade
endelige Forligelser, blive foretog de nødvendige Omstændigheder og Behøvere samt tilige alle
andre Dokumenter, overensstemmende med ovennævnte Art. § 9, indbragte til ved den
Forsamling, der af den nævnte Expropriations Commission vil blive foretaget til Forlig og
mindelig Overenskomst mellem det hieskandte Jernbaneselskab og de saasjældende Eiere om
Jernbanen for Grundskatternes Afholdelse og hvad videre dermed staar i Forbindelse, at give
Medde enten raadsligen eller ved en saa loelig Maade Pakt/magtigt. Forsamlingen vil tage
sin Begjærlighed ovennævnte Tid og Sted og blive forfat i følgende Orden, nemlig:

Tredagden den 3de Mai 1863 *Samfundet*
Indkaldelse til 3. Samfund af paa offentlig
Sjælsbødder Communes tilførelse af Jernbanen
angaaende de af 1843 afholdte i forbindelse
med Sjælsbødder Amt
Frederiksberg Bogv.

Løbe nr.	Navn	Adresse
1.	Sjælsbødder Communes	Sjælsbødder st. Hellig.
2.	Nikolai Dohlmann	Helsingør
3 ^a	Christian Groth	do
3 ^b	do	do (Nab. nr. 13)
4.	Wassandens Hjemmel. (Nab. nr. 13)	do
5.	Alfred Andersen (Nab. nr. 13)	do
6.	Johannes Jacobsen (Nab. nr. 13)	do
7 ^a	Rasmus Bülth (Nab. nr. 13)	Capitulum Jernbanen

Indkaldelse 1863 til ekspropriationsforhandlinger i anledning af omlægningen af Vestbanen. (Frederiksberg Stadsarkiv).

№	Navn	Stilling
7 ^b	Konrad J. P. Løw (Nob. v. 1828)	Malbyhus, Ha.
7 ^c	do do	(Nob. v. 1828) Linnæus
8.	Johann Wile	do
9.	Christianus	Sandbofjeld
10 ^a	Løjtnant Pognif Harboen	Linnæus
10 ^b	do do	do
11.	Banvæstmann Kopperad	do
12.	Generalløjtnant v. Schmitten	Linnæus
13 ^a	Partikulær Præfekt	do
13 ^b	do do	do
14.	Læderberg Pognif Kalligroen	do
15 ^a	Kaptein Stejn	do
15 ^b	do do	do
16 ^a	do do	do
16 ^b	Professor Topf	do
17.	Academicus Nobel	do
<u>Lørdagen den 9^e Marts 1863.</u>		
Lørdagen den 9 ^e Marts 1863		
18 ^a	Landvæstmann Kopperad	do
18 ^b	Landvæstmann Kopperad	do
19.	Landvæstmann Kopperad	do
20.	Landvæstmann Kopperad	do
21.	Landvæstmann Kopperad	do
22.	Landvæstmann Kopperad	do
23 ^a	Landvæstmann Kopperad	do
23 ^b	do do	do
24.	Landvæstmann Kopperad	do
25.	Landvæstmann Kopperad	do
26.	Landvæstmann Kopperad	do
27.	Landvæstmann Kopperad	do
<u>Torsdagen den 28^e April 1863.</u>		
Torsdagen den 28 ^e April 1863		
<p style="font-size: small;">Leds. Landvæstmann med Leds. Landvæstmann v. 1863 for Frederiksberg Kommune v. 1863 v. 1863. v. 1863.</p>		
Kongelig Commission ved den sjællandske Jernbanes Bestyrelse		

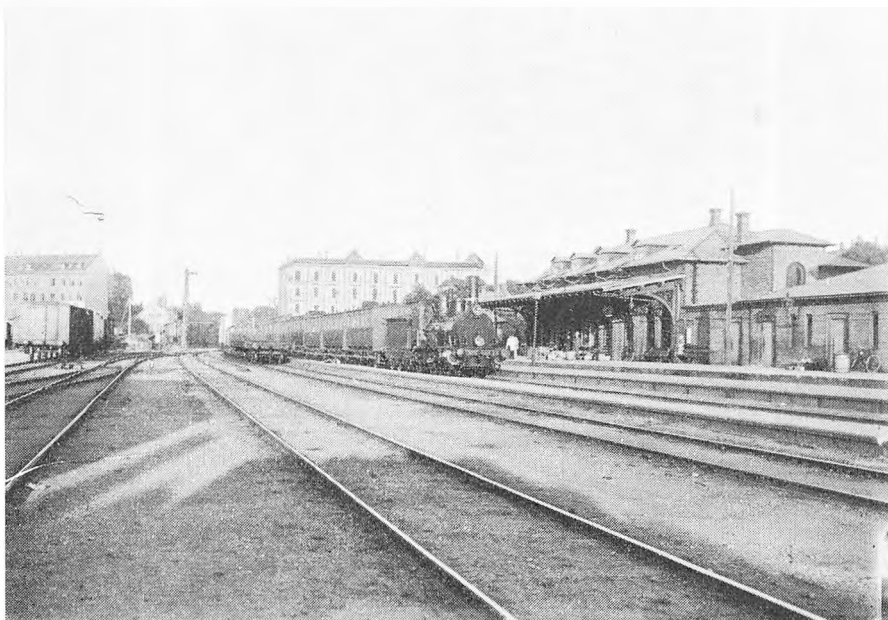
Indkaldelse 1863 til ekspropriationsforhandlinger, fortsættelse.
(Frederiksberg Stadsarkiv).

derfra videre til Smallegade (stien var indtegnet på en skrivelsen ledsagende »situationsplan«). Stiftamtet, hvis henvendelse skete i forståelse med den kgl. kommissarius, ønskede at høre, om kommunalbestyrelsen havde ændringsforslag at stille, idet man tilsyneladende også ville være lydhør overfor forlangender om helt andre veje end de foreslåede.¹⁵

Da ekspropriationsforretningerne skulle foretages, synes kommunalbestyrelsen heller ikke at have haft nogen rolle, med mindre der skulle finde afståelse sted af kommunen tilhørende arealer. I henhold til de indkaldelser, der udstedtes i medfør af en under 28. april 1863 publiceret bekendtgørelse fra den kgl. kommissarius, gjaldt dette kun om et enkelt grundstykke, der ejedes af Frederiksberg sogns fattigvæsen. Da bekendtgørelsen er karakteristisk for sin tid ved sin lidt omstændelige cancellistil, og da den tillige giver et indblik i, *hvem* der stod overfor at skulle afgive jord til det jernbaneanlæg, hvorom der er tale i overskriften, er den gengivet, som den tager sig ud med de håndskrevne rettelser og tilføjelser. Det er bemærkelsesværdigt (men en smule nedslående), at handlingen er henlagt til den på Københavns grund beliggende Ladegård, som er opført som nr. 1 på listen. Alt i alt er antallet af tilsagte (ialt 27) forholdsvis stort i betragtning af, at banen på størstedelen af strækningen førtes over ubebyggede grunde.¹⁶

Det vides ikke, hvad der kom ud af det, men af regnskabsmateriale vedrørende omkostningerne ved gennemførelsen af loven af 13. marts 1863 fremgår det, at de samlede udgifter ved omlægningen af Korsørbanen beløb sig til 202.900 rdl., hvoraf ekspropriationsudgifterne androg ca. 86.000 rdl. Det lyder ret beskedent, men der kan heller ikke have været tale om større grundværdier pr. arealenhed i de dele af kommunen, som vestbanetogene kørte igennem.

Hvad foregik der nu på den nye station, der endnu i 1880, som det ses af kortet, lå i et ret svagt bebygget område, og som formentlig kun kunne påregne søgning fra de gamle frederiksbergske bydele omkring Allégade og kommunens yderdistrikter, da beboerne af det indre Frederiksberg lettere kunne frekventere den københavnske bane-gård. Stationen var ganske vist også bygget for godstrafik, men i den første tid kunne det næppe ventes, at der ville blive tale om betydelige transportmængder. Dertil havde kommunen for få erhvervsvirksom-

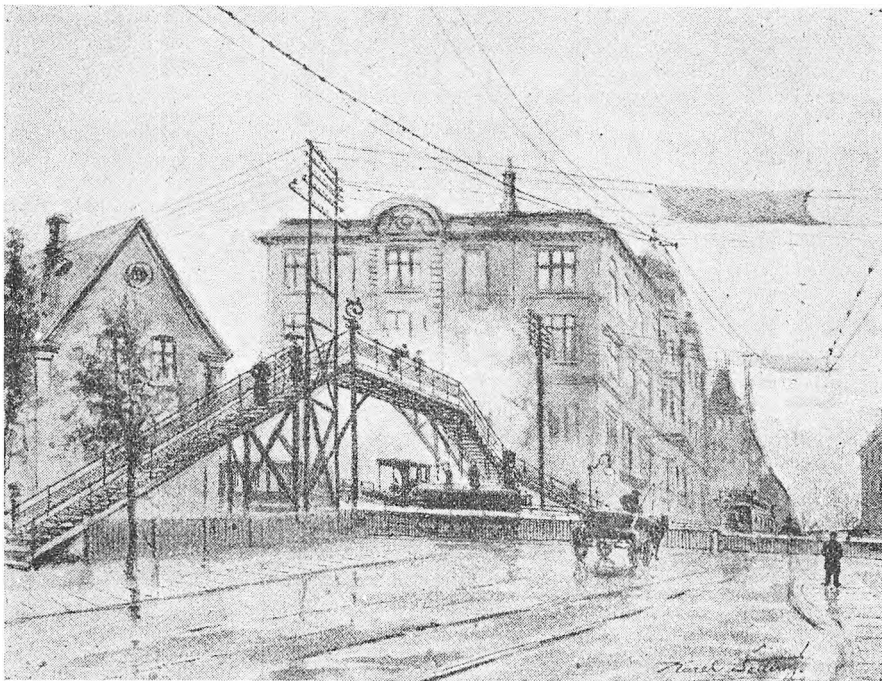

Personførende tog på Frederiksberg jernbanestation ca. 1910. (Jernbanemuseet).

heder af større format. Der ankom og afgik da heller ikke ret mange tog dagligt. Det sjællandske Jernbaneselskabs »standardkøreplan« omfattede i lang tid 3 tog om dagen i hver retning. Direktionen synes at have været lidet tilbøjelig til at gå til køreplansudvidelser. I 1869 begyndte den senere så populære »Faber's rejseliste« at udkomme. Af den fremgår det, at der fra Frederiksberg station i april 1870 afgik til Korsør et persontog kl. 6⁴⁵ og blandede person- og godstog kl. 12¹⁰ og 17¹⁰. Desuden afsendtes der på visse dage et iltog fra København, der ikke standsede før Tåstrup. En halv snes år senere var man nået så vidt, at Korsørbanen havde 4 afgang dagligt fra Frederiksberg. I mellemtiden var banenettet blevet forøget med Sydbanen (1870), Kalundborgbanen (1874) og Frederikssundsbanen (1879), der alle passerede Frederiksberg station. De tre nye baner trafikeredes med 3 togpar dagligt, men for Sydbanens og Kalundborgbanens vedkommende gav det ikke en dertil svarende forøgelse af de frederiksbergske togekspeditioners antal, fordi nogle af togene førtes sammen med Korsørtogene til Ros-

Frederiksberg kommune ved århundredskiftet. Jernbanelinierne skærer sig nu gennem tæt bebyggede dele af kommunen. Godstogs-forbindelseslinien mellem Frederiksberg og Nørrebro, som beredte den frederiksbergiske gadetrafik så store ulemper, er kommet til. (Efter: Frederiksberg. Minorerede matrikelkort 1811-1957).

Fodgængerovergang ved jernbaneoverskæringen på Falkoneralléen ved Frederiksberg station.
(Tegning 1901 af Frantz Sedivy).

kilde, hvor togstammen deltes. Alt i alt havde stationen dog nu i hvert fald ca. 10 personførende tog dagligt i hver retning, hvortil kom godstogene. En stor del af togene fremtrådte imidlertid som »blandede«, idet der befordredes såvel personer som gods, og der var da ikke så stort behov for at afsende rene godstog.

Stort flere personførende tog kom der ikke før henimod århundredets slutning, men da havde man fra lovgivningsmagtens side også søgt at stimulere rejselysten ved at foretage væsentlige takstnedsættelser (takstloven af 1896).¹⁷ Selv efter århundredskiftet var trafikhyppigheden dog stadig forholdsvis ringe sammenlignet med, hvad banerne nu præsterer. Efter sommerkøreplanen 1902 havde Frederiksberg station på hverdage 7 Korsørtog, 4 Masnedundtog, 4 Kalundborgtog og 6 Frederikssundstog, der gjorde ophold, men der var ingen ekspres-tog blandt dem. Stationen ansås ikke for at være så betydningsfuld, at

man ville lade eksprestogene standse her med deraf følgende tidstab. Ældre frederiksbergere husker sikkert afgangstiden kl. 9⁰⁵ morgen for den vigtige dagforbindelse med Jylland. Den fastholdtes gennem en længere årrække. Ville man benytte dette tog, måtte man begive sig til Københavns banegård. Det samme gjaldt Sydbanens store udenlandstog med Berlin og Hamburg som første mål. Det afgik kl. 10²² formiddag og kørte uden standsning lige igennem til Masnedund. Heller ikke Kalundborgbanens Århusforbindelse, der havde afgangstid kl. 9²⁰ morgen, tog rejsende med fra Frederiksberg station. I det hele betragtedes denne da udelukkende som en lokalbanegård, men som sådan benyttedes den også ret flittigt, idet antallet af personførende tog efterhånden var kommet op på ca. 42 (begge retninger). Det gav et større antal rejsende, og også godsmængden voksede.

Alt i alt blev baneomlægningen i 1864 og Frederiksbergs tilknytning til Vestbanenettet (incl. Frederikssundsbanen) da utvivlsomt til gavn for kommunens beboere og dermed dens erhvervsliv. Som foran omtalt havde det ganske vist sine ubehagelige sider,¹⁸ at kommunens gader og veje så mange steder krydsedes af dels togene til Roskilde og Frederikssund, dels Nordbanens og Klampenborgbanens tog, men ulemperne mildnedes dog noget ved, at man på et par af de mest udsatte punkter havde ført fodgængerbroer over banelinien (Vodroffsvej og Falkonér Allé), således at i hvert fald de gående kunne slippe for at vente på, at passagen blev givet fri. På det tidspunkt tegnede det forøvrigt til, at der næppe ville gå lang tid, før man ikke behøvede at gøre sig bekymringer for gedefærdsdens skyld. Det var den almindelige opfattelse, at den gamle hovedbanegård fra 1864 havde overlevet sig selv, og Statsbanerne havde også større og større vanskeligheder ved at bestrebe trafiktjenesten på det snævert begrænsede banegårdsterræn ved Sct. Jørgens Sø.

Der er foran redegjort for de overvejelser, som dette gav anledning til, og som resulterede i gennemførelsen af loven af 1904 om Københavns Personbanegård m. m. Den afgav basis ikke alene for opførelsen af den nuværende hovedbanegård, men også for en ny omlægning af hovedstadens jernbanenet. Atter blev centralbanegårdens placering afgørende for, hvorledes de københavnske jernbaners linieføring

Nordbanens og Klampenborgbanens overskæring ved Bülow'svej. Postkort 1910.
(Frederiksberg Kommunes Biblioteker).

skulle være. Når banegården skulle lægges syd for Vesterbrogade og forbindes med Østerbro station ved en firsporet tunnelbane under denne gade og derefter Nørre Voldgade og Øster Voldgade, som det bestemtes i loven, ville det blive muligt at føre Nordbanens og Klampenborgbanens tog over Østerbro til Hellerup. Det ville da være uhenigtsmæssigt at lade togene til Roskilde eller Frederikssund stadig køre over det gamle banegårdsterræn til Frederiksberg og derfra videre.¹⁹ Hvis det havde været upraktisk i 1860erne at sende tog over Vesterbrogade, hvor langt vanskeligere ville det så ikke være at gøre det i begyndelsen af det nye århundrede. Det fastsattes derfor yderligere i loven, at tunnelbanen skulle danne en fortsættelse af en ligeledes firsporet linie, som udgik fra banestrækningen mellem Vigerslev og den nye godsbanegård og førtes ind til centralstationen. Det betød i virkeligheden, at man genoplivede den gamle Roskildebane, som den i sin tid var gået mellem København og Valby. Den nye banelinie anlagdes en smule sydligere end den i 1840erne afstukne, men stort set var linieføringen den samme.

Udsigt fra Fabrikvej over banelinien fra Frederiksberg til Vanløse og terrænet syd for banelinien (i retning mod Valby). I billedets venstre side ses Frederiksberg Have og lidt til højre for denne Emmaus Kirken. Foto 1903. (Frederiksberg Kommunes Biblioteker).

Når Frederiksberg således mistede sin jernbaneforbindelse med København, kom Frederiksberg station til ligesom at »svæve i luften«, og loven afsagde da også dødsdom over den i dens egenskab af personbanegård. Samme skæbne led nogle år senere Nørrebro station, da Boulevardbanen blev taget i brug. Tilbage var der godsbefordringen, men denne skulle for Nørrebro-stationens vedkommende henlægges til en ny gods- og rangerstation ved Lygten. Frederiksberg station beholdt sin godstrafik, og her kunne man iøvrigt have iværksat personbefordring på Frederikssundsbanens strækning mellem Frederiksberg og Vanløse (hvorfra denne bane under den nye ordning skulle føres til Valby ad en ny forbindelseslinie). Ingen synes imidlertid at have tænkt herpå, skønt loven indeholdt en art »løfteparagraf« til beboerne af de kvarterer, hvori de to stationer var beliggende, idet der var indføjet en udtalelse om, at det ikke ved det skete skulle være udelukket, at personfærdsel kunne føres over Frederiksberg og Nørrebro. I det

Jernbaneoverskæringen på Rolighedsvej, som gav anledning til mange berettigede klager fra det frederiksbergske sporvejselskabs side. Foto ca. 1910.
(Frederiksberg Kommunes Biblioteker).

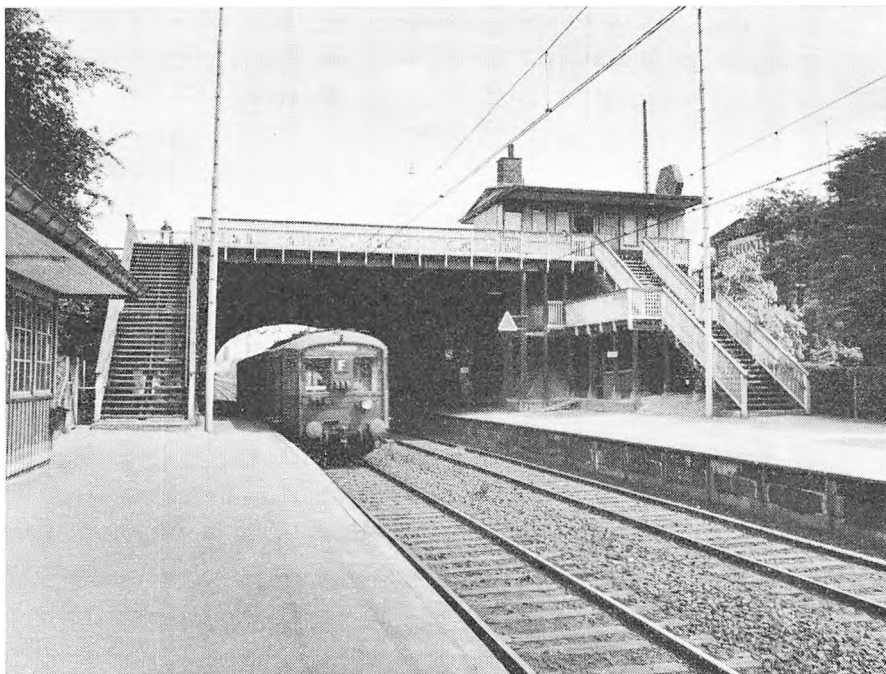
afsnit af Statsbanernes jubilæumsskrift, der handler om Københavns nærtrafik, spores der også en erkendelse af, at man i 1911 var gået lovlig hårdhændet frem. Forfatteren (distriktschef W. HERSCHEND) siger her, at følgen af linieflytningen var den, at Frederiksberg station, der i næsten 50 år havde ligget ved Statsbanernes hovedfærdselsåre mod vest, »helt gik i glemmebogen«.

I tidsrummet 1911-14 foregik der overhovedet ikke nogen form for persontrafik fra Frederiksberg station. Så bestemte man sig omsider til at etablere den ovenfor nævnte persontrafik ved hjælp af nogle små motortog, der løb frem og tilbage mellem Frederiksberg og Vanløse med 5 minutters køretid. Dette tilfredsstillede dog ingenlunde Frederiksbergs beboere, der anså det for et beklageligt tilbageskridt, at Frederiksberg stations forbindelse med hovedbanegården var blevet afskåret. Også ud fra erhvervsmæssige synspunkter følte man sig dårligt behandlet. Kommunalbestyrelsens vejjudvalg gav i 1912 udtryk for den

opfattelse, at kvarteret omkring stationen »havde lidt betydelig skade« ved personbefordringens ophør, »idet de handlende havde haft en ikke ringe indtægt fra banens opland«, hvorved der åbenbart nærmest tænkes på Frederikssundsbanens. Allerede i 1904, da lovforslaget blev fremlagt, havde *Frederiksberg Grundejerforening* i et andragende til rigsdagen protesteret imod bestemmelserne om de frederiksbergske jernbaneforhold,²⁰ og nu, da nedlæggelsen af stationens persontrafik var en fuldbyrdet kendsgerning, havde man indkaldt til et borgermøde. Her vedtoges der en resolution, i hvilken der tales om de tab og ulemper, som den gennemførte baneordning havde påført Frederiksberg, og rettes opfordring til Statsbanerne om dels at lade alle Frederikssundsbanens tog eller i hvert fald nogle af dem gå ind til Frederiksberg, dels at indsætte nogle tog dagligt mellem Frederiksberg og Roskilde, hvorved passagerer fra Frederiksberg kunne få forbindelse med iltogene mod syd, vest og nordvest.²¹

Foreningen anmodede kommunalbestyrelsen om at støtte et på dette grundlag affattet andragende til regering og rigsdag. I kommunalbestyrelsens møde den 15. april 1912 udtalte ingeniør SVEND KOCH sin sympati med den rejste aktion, der i hans øjne var et udtryk for »den fortvivlede stilling, hvori Frederiksberg befinder sig«. Derimod betegnede han de fra foreningens side stillede konkrete forslag som mindre praktiske, og det samme gjorde andre talere. Det vakte forøvrigt også misstemning på Frederiksberg, at Nørrebro station blev nedlagt, da denne lå bekvemt for beboerne af kvarteret mellem Godthåbsvej og Borups Allé. Fra alle sider i kommunalbestyrelsen henviste man iøvrigt til planerne om at anlægge en ydre ringbane, der skulle føres som »ophøjet« bane med dobbeltspor fra Valby til Frederiksberg, Nørrebro og Hellerup, og som kunne benyttes til persontrafik. Så længe dette ikke var gjort, var den i 1911 etablerede ordning kun en halvhed, og der kunne fra Frederiksbergs side med fuld ret tales om »bristede forudsætninger«.²²

Der skulle imidlertid hengå en lang årrække, før der var rådet bod herpå, skønt der til stadighed arbejdedes med sagen.²³ I 1919 vedtoges der en lov om anlæg af en ydre gods- og forbindelsesbane i København, men først i 1930 var man kommet så vidt, at banen kunne tages i brug (den 15. maj). Den førte fra Roskildebanen og godsbanegården over

Godthåbsvejens station på S-togs-linien Frederiksberg-Hellerup. Foto 1966.
(Frederiksberg Kommunes Biblioteker).

Frederiksberg til Nord- og Kystbanen, Østerbro og Frihavnen, og der anlagdes et forbindelsesled mellem Frederiksberg-Vanløsebanen og den nye banelinie (ved Flintholm), således at tog fra Frederiksberg station kunne føres til Nørrebro uden at passere Vanløse. Frederiksberg kommune havde som bidrag hertil måttet udrede et tilskud af $2\frac{1}{4}$ mill. kr. Et beløb af samme størrelse måtte Københavns kommune betale.

Derved blev der endelig mulighed for at gøre Frederiksberg station til udgangspunkt for en noget videregående persontrafik end den, der fandt sted mellem stationen og Vanløse (og Frederikssundsbanens øvrige stationer). Fra og med sommerkøreplanens ikrafttræden i 1930 løb der tog fra Frederiksberg ad Flintholmslinien til Nørrebro og Hellerup med nybyggede stationer ved Godthåbsvej og Lyngbyvej (en tur, der varede ca. 20 minutter). Det var på hverdage udelukkende motortog, men på søn- og helligdage indsattes der også damptog, der

førtes igennem til Klampenborg. På det tidspunkt havde man netop gennemført en lov (april 1930) om elektrificering af Københavns nærtrafik, og havde Frederiksberg følt sig tilsidesat under den i 1911 etablerede baneordning, fik man nu en smule oprejsning ved, at strækningen fra Frederiksberg over Vanløse til Hellerup og derfra til Klampenborg blev den første, der var færdig til at tages i brug som elektrisk S-bane. Driften påbegyndtes her den 3. april 1934 (den 15. maj kom linien fra Københavns hovedbanegård til Klampenborg i gang), og dermed havde Frederiksberg fået jernbanedrift af et helt moderne tilsnit med hyppig og hurtig kørsel med tog med en stor befordringskapacitet, der fremførtes på grundlag af køreplaner med faste minuttal («stive køreplaner»).

Det gav da også en så stærk trafikstigning, at rigtigheden af den gamle iagttagelse, at »trafik skaber trafik« til fulde blev bekræftet. Af Statsbanernes jubilæumsskrift fremgår det, at antallet af rejser på banelinierne til Klampenborg og Holte sprang op fra ca. 6 mill. årligt i 1920erne til næsten det firedobbelte i 1930erne. Det statistiske tabelmateriale i Statsbanernes årsberetninger er vel ikke tilrettelagt på ganske den samme måde i hele den lange årrække, siden staten i 1880 udløste Det sjællandske Jernbaneselskab, hvorved alle landets vigtigste jernbanelinier kom på statens hænder, og heller ikke selskabets årsberetninger er skabt over samme læst som Statsbanernes. Ved en sammenstilling af den frederiksbergske stations ekspeditionstal i henholdsvis dens velmagtsdage i perioden fra 1864 til 1911 og dens fornedrelsestid fra 1911 til 1930 kan der da være tale om nogle »skævheder« her og der, men stort set kan udviklingens gang følges ret nøje. Nedenfor er vist dels antallet af rejsende, som i de angivne år har løst billet på Frederiksberg station, dels de godsmængder, som i de samme år er ankommet og afsendt. Oversigten er ført tilbage til det første driftsår efter baneomlægningen i 1864, og der er tilføjet to af S-togsperiodens år (lige før og lige efter den anden verdenskrig).

De skiftende faser aftegner sig tydeligt. Indtil skillestregen mellem driftsårene 1905-06 og 1915-16 arbejder stationen sig smukt op både som personbanegård og som godsbanegård (men den passeres ganske vist også af flere og flere tog). Efter genoptagelsen i 1914 af persontrafik med de små forbindelsestog til Vanløse befordres der imidlertid

Regnskabsår	Afgående rejsende	Gods og kreaturer	
		ankommet	afsendt
		Tons	
1865	9.027	1.345	89
1875	19.869	16.732	632
1885-86	61.452	51.878	14.396
1895-96	104.876	77.905	18.338
1905-06	156.013	225.895	45.778
1915-16	30.816	222.890	79.493
1925-26	35.068	188.982	55.144
1930-31	152.846	260.076	56.270
1931-32	207.863	256.771	47.028
1938-39	388.196	148.868	20.733
1946-47	483.480	266.021	41.295

kun 30.000-35.000 rejsende årligt. I 1930, da toggangen udvides, indtræder der en ny opblomstring, og efter elektrificeringen kommer passagerantallet op på langt større højder end før 1911.

Godsbefordringen holder sig fra 1905-06 at regne nogenlunde konstant (bortset fra et ret kraftigt fald i 1925-26). I alle årene ligger de ankomne godsmængder langt over de afsendte, og Frederiksberg har da for godsets vedkommende haft en udpræget »ugunstig handelsbalance«. Der indgår langt mere, end der udgår. Det ser ud, som en af årsagerne dertil er den, at stationen har modtaget store mælketransporter, og iøvrigt synes tømmer, sten, teglværksprodukter og brændsel at være blandt hovedposterne på godsregnskabet. Den nedgang, som året 1938-39 viser på begge sider, skyldes rimeligvis den voksende lastbiltransport, som påfører jernbanerne en så hård konkurrence. Den blev under krigen sat tilbage, og jernbanetransporten fik som følge deraf påny større betydning, som det ses af tallene for året 1946-47.

Siden har antallet af solgte billetter været jævnt stigende, medens godsbefordringen nu ligger langt under det niveau, som angives af tallene fra 1946-47. Statsbanernes årsberetninger, der for en halv snes år siden forkortedes væsentligt, indeholder ikke længere specificerede angivelser af de enkelte stationers befordringstal (solgte personbilletter, ekspederet godsmængde). Oplysninger herom må da indhentes i ba-

Frederiksberg station o. 1920, da stationen havde en ret betydelig godstrafik.
(Jernbanemuseet).

nernes generaldirektorat. Efter de trafiktællinger, der med mellemrum foretages, ser det ud, som om antallet af afgående rejsende fra Frederiksberg station har ligget ved 1 million i driftsåret 1964-65. Tallet indbefatter det ret betydelige antal rejser, der sker på grundlag af månedskort (og andre former for kort), og det kan derfor ikke umiddelbart sammenlignes med de ovenfor viste, der refererer sig alene til stationens billet salg. Der er anledning til at tro, at antallet af rejsende, der er forsynet med kort, er steget i stærkere tempo end antallet af rejsende, der løser billetter, fordi der i så høj grad er foregået udflytning fra Københavns og Frederiksberg kommuner. Så vidt det kan ses af Statsbanernes statistiske materiale, skulle næsten halvdelen af S-tognettets passagerer være i besiddelse af kort, men det må anses for sandsynligt, at forholdstallet har været lavere for en snes år siden. Det går da næppe an at forhøje tallet for afgående rejsende i 1946-47 til mere end 700.000-750.000 for at gøre det sammenligneligt med tallet for

Den nye frederiksbergske jernbanestation for persontrafik. Udgangspunkt for S-togsforbindelsen Frederiksberg-Vanløse-Nørrebro-Hellerup. Fotografi fra o. 1950. (Frederiksberg Kommunes Biblioteker).

1964-65. Herefter skulle stigningen på persontransportens konto da have udgjort 35-40 pct. i løbet af den mellemliggende tid.

For godstransportens vedkommende ser billedet ret trist ud, idet der i driftsåret 1964-65 kun ekspederedes 20.900 tons udgående og 39.400 tons indgående vognladningsgods og stykgods (befordring af kreaturer finder praktisk taget ikke sted længere). Den meget betydelige nedgang, hvorom der navnlig for så vidt angår det ankomende gods er tale, skyldes hovedsagelig lastbilernes konkurrence, der bl.a. har berøvet stationen de omtalte store mælketransporter og gjort svært indhug i transporten af teglværksprodukter og kul (for den sidste artikels vedkommende gør også andre indflydelser sig gældende, bl.a. nedlæggelse af Frederiksberg gasværk). Yderligere har betydelige frederiksbergske virksomheders udflytning til oplandskommunerne bidraget til at forringe stationens godsbefordringsmængder. På dette

S-tog på banelinien Vanløse-Peter Bangs Vej-Valby-København-Klampenborg. Toget passerer højhusene ved Roskilde Landevej (Borgmester Fischers Vej). Foto 1953. (Frederiksberg Kommunes Biblioteker).

punkt tegner situationen sig ikke altfor lyst for den hæderkronede gamle station. Selv om det antal rejsende, der benytter Frederiksberg station er ret anseligt i sig selv, hvorved det dog må erindres, at hovedstadens oplandskommuner har haft en meget stor befolkningstilvækst i efterkrigsårenes løb, forandrer det ikke det forhold, at stationens betydning for den frederiksbergske befolkning og det frederiksbergske erhvervsliv som helhed er ret begrænset. Banelinien fra Frederiksberg til Hellerup, hvorfra togene på hverdage på visse tider føres videre til Klampenborg, tjener vel den »skovtrafik«, som man i gamle dage gjorde så stort væsen ud af, men den har dog nærmest værdi som led af den samlede bybane, selv om den også gør fyldest som fødelinie for den nordgående trafik ad Nordbanen og Kystbanen. Den vestgående trafik, der er hovednerven i vort jernbanesystem, er derimod udenfor den frederiksbergske stations rækkevidde. Det vil muligvis give sta-

tionen en renæssance, hvis den ad underjordiske veje forbindes med hovedbanegården (det næredes der allerede i de første efterkrigsår planer om), men man bør utvivlsomt vogte sig for at overdrive betydningen heraf. Med de befordringsmidler, der nu står til allemands rådighed, spiller afstandene fra bopæl til banegård ikke større rolle (rent bortset fra, at en overvældende mængde rejser foretages uden benyttelse af jernbaner). Af bybanemæssige hensyn vil det vel anbefale sig at skabe en direkte forbindelse mellem Frederiksberg og det centrale København, således at stationens isolerede stilling ophæves, men vi må se i øjnene, at Frederiksbergs storhedstid indenfor vort jernbanevæsens rammer ophørte i 1911, da praktisk taget hele den tids banetrafik lagdes uden om kommunen. Frederiksberg kommune blev vel ikke derved et jernbanetomt rum, som den havde været indtil 1864, men den blev i hvert fald et jernbanefattigt, og det er den fremdeles.

Noter

1. Den tids jernbanetrafik stod vel som helhed langt tilbage for den, som vi nu kender, men på visse strækninger og visse dage var den dog næsten på højde med nutidens. Således kørtes der i årene op imod den første verdenskrig på Klampenborgbanen på søn- og helligdage hvert 20. minut størstedelen af dagen. Om Vodroffsvej-skæringen gjaldt det, at samtlige fra København udgående og til København ankommende tog skulle overføres her. Det kunne da blive til mange bomspærringer i dagens løb.
2. Overskæringen fandtes ved Lindevangs Allé. Det gamle vogterhus ligger der endnu.
3. Det er lidt usikkert, om der også i hvert fald i en vis periode yderligere har været en bevogtet overskæring, hvor Frederikssundsbanen passerer Eversvej. Hvis det har været tilfældet, har der været ialt 13 bomme.
4. Forinden havde man udskrevet en konkurrence om forslag til en ordning, og kommissionen, hvori også Frederiksberg kommunalbestyrelse var repræsenteret, skulle bedømme projekterne. Den afgav sin betænkning i september 1900 og anbefalede her, at man gik frem efter de principper, der var lagt til grund for de tre højest præmierede forslag.
5. Den mest besværlige var vistnok her den, der førte over Nørrebrogade, omtrent hvor Nørrebro sporvejsremise er beliggende, men også den i teksten omtalte ved Jagtvejen var generende. Yderligere krydsede Nordbanen (og Klampenborgbanen) Stefansgade.
6. Indvielsen betegnes som »en begivenhed uden lige« (se »Jernbanens Hvem, Hvad, Hvor«, Politikens forlag, København 1959). »Kanonsalut bragede, da Kong Christian med følge ankom til perronen,

- der var pyntet med grønt og flag«. Livjægerenes musikkorps var placeret i en åben vogn forrest i toget.
7. Der var iøvrigt forslag fremme om at lægge en station ved Damhuskroen. Havde man gjort det, ville banens betydning som transportmiddel til Søndermarken og Frederiksberg Have være blevet væsentlig svækket – men så havde der måske meldt sig andre muligheder for at opdyrke den »lysttrafik«, som jernbaneselskabet betragtede som en vigtig indtægtskilde.
 8. Det frederiksbergske område talte 4.342 indbyggere i 1855, men 8.164 i 1860.
 9. Nogle år forinden havde man for så vidt angik Klampenborgbanen næret planer om at føre den indenfor søerne og langs disse (det minder om nutidens »søring«, der skal skabes for de motor-kørende skyld) indtil et punkt i nærheden af Østerbro. Herfra skulle banen føres over Sortedamssøen på en dæmning og i fortsættelse deraf over fælleden for længere fremme at følge Strandvejen vest for denne (til Vilhelmsdal, Charlottenlund og Klampenborg).
 10. Det var på denne jernbanelinie, man i sommeren 1868 af besparelshensyn traf det Storm Petersen'ske arrangement at lade en personvogn om morgenen trække af heste fra Lyngby til toppen af bakken ned imod Gentofte. Her spændtes hestene fra, hvorefter vognen løb ved egen kraft med en mand ved skruebremsen ned til Gentofte station. Efter at ekspeditionen her var afsluttet, skubbede stationens personale til vognen, der så løb videre på faldstrækningen ned imod Hellerup, hvor den tilkoblede det første morgentog fra Klampenborg til København (se herom Statsbanernes jubilæumsskrift, kapitlet om Københavns Nærtrafik, hvor det i tilslutning til det refererede siges: »Denne primitive form for jernbanetrafik gik godt i adskillige år«).
 11. Det var hensigten, at såvel den gamle banegård som banestrækningen København-Valby skulle nedlægges, så snart de nye anlægsarbejder var tilendebragt, men der hævede sig røster for at bevare Valbybanen som en havnebane. Tanken herom vandt dog ikke genklang.
 12. I Nordbanens første år bar den del af H. C. Ørstedes Vej, der lå imellem baneoverskæringen og Åboulevarden, navnet Jernbanevej. På det i teksten viste kort fra 1880 er dette navn imidlertid forsvundet.
 13. Noget kunne tyde på, at man i sin tid, da Roskildebanen skulle bygges, har været inde på den mulighed at lade banen gå over Frederiksberg. I hvert fald siger oberstløjtnant Dreyer i et af sine breve sagen vedrørende: »Jeg ved egentlig ikke, hvorledes det i sin tid gik med denne idé (at føre banen over Frederiksbergs grund), men den blev ikke nærmere undersøgt, som den fortjente. Hvis den var blevet fremført med tilstrækkelig stor kraft, havde den måske sejret, og jernbanestationen ville da rimeligvis have fremskyndet udflytningen fra København, ligesom der formentlig ville være opstået en bebyggelse omkring den (som i stationsbyer landet over).
 14. Falkonéalléens Sporvejselskab kom først til nogle år senere. Der fandtes ingen sporvejs- eller omnibuslinier ved jernbaneoverskæringerne i den del af kommunen, der betegnedes som »land-

- distriktet« (Lampevej, Peter Bangs Vej o. s. v.).
15. Det kunne se ud, som om kommunalbestyrelsen har syslet med planer om at forlænge Kastanievej over Landbohøj-skolens terræn til stationen (formentlig ad den nuværende Chr. Winthers Vej), siden stiftamtet i et brev af 26. november 1863 udbeder sig nærmere besked om, hvorledes den påtænkte vej skal gå. Der foreligger intet om årsagerne til, at den i og for sig fornuftige plan ikke kom til udførelse.
 16. Det er ikke overraskende, at man blandt grundejernavnene finder rådmand BÜLOW, etatsråd STEIN, fabriksejer NOBEL, cand. phil. REHBERG, vognmand BLYT og gartner KOCH.
 17. Grundtaksten blev på 3. klasse (dengang kørte man med 3 vognklasser i hvert fald i fjermtogene) 2,35 øre pr. km for afstande indtil 100 km. Derefter anvendtes der en zonetakst med stærkt faldende takster. Højeste betaling på 3. kl. var 6,50 kr. Nu er grundtaksten 16 øre pr. km indtil 200 km.
 18. Se noterne 1 og 22.
 19. Rent teknisk ville det vel have været muligt at føre Roskildebanerne og Frederikssundsbanen under Vesterbrogade og tillige at lade togene på disse baner skære de frederiksbergske gader ude af niveau, men det ville være blevet meget bekosteligt.
 20. Lovforslagets fremsættelse synes ikke at have fremkaldt indsigelser fra kommunalbestyrelsens side, og efter lovens vedtagelse valgte man to af forsamlingens medlemmer (E. JACOBY og CHARLY JOHNSON) til at deltage i forhandlinger om en række detailspørgsmål vedrørende den praktiske gennemførelse.
 21. Det lykkedes foreningen at samle ikke mindre end 17.000 underskrifter »fra fuldmyndige borgere« på sin henvendelse, og deraf hidrørte over 600 fra beboere af stationsbyer ved Frederikssundsbanen og Vestbanen.
 22. Kommunalbestyrelsen kunne end ikke søge trøst deri, at besværlighederne ved jernbaneoverskæringerne nu var et overstået stadium. Forbindelsesbanen mellem Frederiksberg og Nørrebro var der stadig, og det viste sig snart, at dens krydsninger med Falkonér Allé og Rolighedsvej skulle blive en rigt flydende kilde til ærgrelse. På et møde i kommunalbestyrelsen i marts 1912 oplystes det, at en af den tekniske forvaltning foretagen optælling havde bragt for dagen, at der selv efter nedlæggelsen af personbefordringen til og fra Frederiksberg var i gennemsnit pr. dag i en given uge i februar 73 bomspærringer med en samlet ventetid for gadens trafik på 3 timer og 14 minutter. Det betød en svag forbedring i forhold til, hvad man havde konstateret, da banelinien til København var i brug. Der havde da været 96 spærringer pr. dag, men til gengæld havde de samlet kun strakt sig over 2 timer og 33 minutter. Forringelsen skyldtes for en stor del de tidskrævende rangeringer, som gang på gang medførte, at lange togstammer måtte føres over Falkoneralléen. På Rolighedsvej var det at dømme efter klager, som Frederiksberg Sporvejs- og Elektricitets-Aktieselskab fremførte med harmdirrende røst, endnu værre. Det var her forekommet, at bommene på to nærmere angivne dage havde været nede i henholdsvis 25 og 32 minutter (!!), hvorved den hele frederiksbergske spor-

vejstrafik »forulempedes aldeles ufor-
svarligt«, som selskabet udtrykte sig
(klagerne fremkaldte umiddelbart in-
gensomhelst reaktion fra Statsbanernes
side). Forklaringen synes at have været
den, at Nørrebro station ikke havde
kunnet modtage de lange godstog,
hvorom der var tale ved de pågældende
lejligheder, således at de blev holdende
på baneterrænet med de sidste vogne
på Rolighedsvejsoverskæringen.

23. Således nedsatte ministeren for offent-
lige arbejder i 1915 foranlediget af et

andragende fra Frederiksberg kommu-
nalbestyrelse om oprettelse af en jern-
baneforbindelse for persontrafik mel-
lem Frederiksberg, Nørrebro og Helle-
rup et udvalg til at undersøge, hvad
der kunne gøres for at forbedre sam-
færdselen til og fra hovedstadens jern-
banestationer og mellem dem indbyr-
des. Kommunalbestyrelsen var repræ-
senteret ved 3 medlemmer (SVEND
KOCH, NANDRUP og FRIIS-SKOTTE). Ud-
valget afgav betænkning i 1917.

Orla Lehmann og Frederiksberg Slot

Af JOHANNES LEHMANN

DA ORLA LEHMANN den 15. september 1861 blev udnævnt til indenrigsminister i det andet ministerium C. C. HALL¹ – 24. februar 1860 til 31. december 1863 – og på denne post afløste D. G. MONRAD², der vedblev at være kultusminister, var det nødvendigt, at »den administrativt store Dygtighed, der aldrig gav det graanede Bureaukrati noget efter«, for at citere C. E. REINHARDT³, forlod det amtmansembede i Vejle, han havde beklædt siden den 8. december 1848. Ved overtagelsen af indenrigsministeriet gjaldt det først og fremmest at skaffe ham en plads i statsrådet; det var langt vigtigere end at stille ham i spidsen for et enkelt ministerium. Det var måden, hvorpå den regering, han nu var blevet medlem af, i et og alt stillede sig til Danmarks livsspørgsmål, der nødvendiggjorde hans indtræden. Konseilspræsident C. C. Hall ønskede Orla Lehmann som medansvarlig for sagernes ledelse, og han blev ikke skuffet i denne henseende. Utrættelig og trofast stod indenrigsministeren ved regeringschefens side; det var de to, der i forening gav ministeriet dets ejendommelige særpræg.

Til sin svigerinde, professorinde SIGNE LEHMANN⁴, født Mackeprang (1819 til 1911), som Orla Lehmann stod meget nær, skrev han i et langt brev om »den Situation jeg nu er kommet i, og som ikke er nær saa let, som jeg havde haabet«. Arbejdet i amtet havde fra første stund han kom dertil, interesseret ham, og han var gået sådan op i det, at man inde i centraladministrationen uden forbehold »har givet mig det Lov, at ingen af Landets Amtmænd har gjort saa meget ud af deres Indberetninger og Betænkninger«. Man havde lagt mærke til, at han »havde givet Stødet til mange heldbringende Foranstaltninger«, og med en vis karakteristisk selvfølelse peger han på, at »mangt og meget, ikke saa faa Træk vidner om, at der blandt Vejle Amts Beboere raader en Almensans, hvis Tilblivelse og Fremvækst kan føres tilbage til, hvad

man saa artig kan kalde for Amtmandens Personlighed«. Men hvordan skal det gå med en bolig, slutter han, her er han klar over, der vil melde sig »ikke saa lidt at spekulere paa«. – Noget senere skrev han til broderen, professor, dr.med. HEINRICH LEHMANN, datidens førende oftalmolog i hele Norden (1815 til 1890), og bad ham inderligt om »at holde et vaagent Øje med et passende Sted at flytte ind, vel helst paa Frederiksberg, der har de mange Ungdomsminder«. Han kommer atter ind på sit forhold til befolkningen i Vejle amt, og han dvæler ved, at han på sin halvtredsårsdag den 19. maj 1860 fik overrakt en adresse fra mænd i amtets købstæder og landkommuner. Den havde mere end 3000 underskrifter. Hvad der »især nu i Opbruddets Stund har Værdi for mig, er de varme Ord, som siger mig Tak for min Fortjeneste, ikke alene af Fædrelandet i Almindelighed, men ogsaa af den snævrere Kres, hvori jeg nu saa længe har virket som Overøvrighed«. Han slutter med at bede broderen se, om der er noget på Frederiksberg, helst »nær ved Haven, for det vil lette Savnet af den skønne Natur omkring Vejle«. – Før den endelige afrejse foregår, er Orla Lehmann på et afskedsbesøg i Fredericia, der hørte under hans jurisdiktion, og han er her sammen med 58 mænd i forskellige livsstillinger, der »havde virket for at faa et Brystbillede i Marmor opstillet i det ny Raadhus«. Til ungdomsvennen, den store norske retslærde, professor ANTON MARTIN SCHWEIGAARD⁵ (1808 til 1870), sender han den 17. september 1861 et brev og beder ham snarest komme til København, »hvor jeg helst vil faa Stade paa Frederiksberg, ganske som Hall har det«. Så taler han om besøget i Fredericia. »Det var mig saa tungt at sige Farvel. Naturen greb mig, nu som altid, men Efteraarsfarvernes Mangfoldighed i Voldenes Træer stemte mit Sind. Paany blev jeg vemodig ved Ordene paa Fodstykket til mit Minde –: »Orla Lehmann. Frihedens og Nationalitetens Forkæmper, Kongens og Statens nidkære Embedsmand.« – Maatte Du og andre, der kender mig, kunne vidne, at det var Sandhed jeg sagde ved Afsløringen den 6. juli –: »Han elskede sin Næste som sig selv og sit Fædreland over alt.« Du ved, det er det Eftermæle, hvortil jeg vil stræbe at gøre mig værdig.«

Til konseilspræsident C.C.Hall – og til hans »altid saa energiske Hustru« sender Orla Lehmann i hvert fald tre breve fra Vejle med bøn om hjælp til at finde en stor og solrig lejlighed »inden eller ved Frede-

ORLA LEHMANN. Fotografi fra 1869. Sidste billede af ham.
(Tilhører dr. phil. Johannes Lehmann).

riksberg Have, saa nær Runddelen, som gørligt«. Han må mindst have en ti til tolv værelser »af Hensyn til den Repræsentation der skal efterkommes«, og fordi han har sin »store Malerisamling og sit i Omfang dog ikke almindelige Bibliotek«. Det var vistnok på den tid på henved små to tusinde bind.

Før den endelige afrejse fra amtsgården i Vejle holdt Orla Lehmann, med den for ham særlige evne til at feste, en stor sammenkomst. Til stede var »saa at sige alle, han var kommet i Forbindelse med paa Embeds Vegne«. Som venteligt holdt han, »staaende i en Fløjdør mellem to Sale, den ene med Constantin Hansen's⁶ store Maleri Ægirs Gæstebud«, en stor tale, hvori han erindrede om, at det året efter hans udnævnelse var faldet i hans lod, »paa en helt usædvanlig Maade at lide som Martyr for den Iver, han havde udfoldet i Kampen mod slesvig-holstensk Troløshed og Anmasselse, ved nemlig at komme som Fange i Oprørernes Vold.« Det var efter slaget ved Kolding den 23. april 1849. Han sluttede sin tale, der var ført med hele hans stemmepragt, med at sige –: »som en fangen Mand, og betyngtet af Sorg først over et Barns, siden over min unge Hustrus Død, saa jeg de tvende Dage oprinde, som det øvrige Danmark hilste med jublende Glæde, Frihedsdagen den femte Juni og Sejrsdagen den sjette Juli 1849.«

Nu drog han bort, til landets hovedstad. Alle skulle være velkomne hos ham – han kunne røbe, at han havde det bedste håb »om en Drøms Opfyldelse paa det fagre Frederiksberg, hvor jeg i mine stormende Studenterdage diskuterede med Søren Kierkegaard i Frederiksberg Have og gik lange Ture deri og i Omegnen med H. C. Andersen«. At det var Frederiksberg Slot, Orla Lehmann havde i tankerne, forstod man, da han sagde, at han havde forbindelse med professor FERDINAND MELDAHL⁷, der som kongelig bygningsinspektør og leder af akademiet længe havde arbejdet med planer om den rationelle udnyttelse af det så forsømte slot. Ved et besøg i København havde Orla Lehmann også talt med Meldahl's konduktør ANTHON MØLLER og skrevet til oberstløjtnant F. C. HOLM⁸, der havde fribolig på slottet.

De store forhåbninger, Orla Lehmann nærrede om Frederiksberg, og især om slottet, gik ikke i opfyldelse før 1867. Grunden dertil var den, at de boliger, der kunne være tale om for hans vedkommende, var for ringe. Med en utrolig mangel på historisk forståelse og pietet

overfor meget store værdier havde man ladet alt gå så nogenlunde, som det kunne bedst. En undskyldning herfor er det måske, at ministeriet, trods mange overvejelser, ikke var klar over, hvad man på længere sigt ville bruge slottet til. – Ved særlig velvilje fra enkedronning MARIE SOPHIE FREDERIKKE's side fik digteren CARSTEN HAUCH en bolig gennem tyve år på slottet. Til 1852 betaltes der intet, men fra enkedronningens død blev det af ministeriet for monarchiets fælles anliggender pålagt Carsten Hauch at betale en årlig leje af 200 rdl. Unægtelig favorable vilkår for den meget store bolig, der var sat bedre i stand end nogle af de andre lejligheder eller rum på det gamle slot.

Foreløbig måtte Orla Lehmann afskrive Frederiksberg, der var »trods hidsig Søgen« ingen passende sted at få. Han flyttede da ind i Norgesgade 33 – det nuværende Bredgade – og mod al forventning kom han til at bo her lige til udgangen af 1867. Det var i alle henseender »i stilfulde Omgivelser«, han nu slog sig ned. Men den udprægede naturelsker savnede de »grønne Omgivelser«, som han skrev til broderen, oberst WILHELM LEHMANN⁹ (1817 til 1894). De næsten tretten år i Vejle »havde gjort ham fortrolig med den danske Bøg, han længtes altid efter den«. Derfor tænkte han stadig på Frederiksberg Slot i den store park. Ved mangan en lejlighed taler han med professor Meldahl og dennes nærmeste medarbejdere. Alle fandt de, at slottet med de meget højloftede sale blev skammeligt misbrugt. Det lyder helt fabelagtigt, når der kunne indberettes, »at der paa Frederiksberg Slot gjøres en høist ejendommelig Anvendelse af Slotslokalerne ... idet nemlig den vestre Vestibule i Hovedfløjens Stueetage idag er benyttet af Hr. fhv. Controllør BRODTKORP¹⁰ (slotsforvalterens svoger) til Udbedring og Rensning af flere Fiskegarn, hvilket om det end ikke forarsaget andet, ialtfald ødelægger Stukloftet, da alt Støv og Snavs der her ved fremkommer i Lokalet, ligger sig i Stukornamenterne og Gesimserne«.

Endelig slog befrielsens time i 1867, hvor Orla Lehmann ombytter Norgesgade 33 med lejligheden nr. 16 i beletagens (kongeeetagen) vestre fløj på Frederiksberg Slot. De mange store rum var blevet frigjort, da frimurerlogen havde sagt lejemålet op, som den havde haft fra januar 1857 til 1863. De værelser, der indgik i lejligheden, var ved

slottets opførelse tiltænkt kronprinsesserne. Men det gik ikke så. Den første beboer blev kong Frederik IV's søster, prinsesse SOPHIE HEDVIG. Gemakkerne var statelige, da de var sat i stand. De prægtige stukdekorationer, i forbindelse med de velbevarede loftsmalerier, gav alt en særegen tiltrækning. Her var fornemt, uden at være prangende, stilen var ren fra værelse til værelse, og »saa var her Aand og Frisind«, udtalte minister CHRISTOPHER HAGE¹¹ mange år efter. Som hos Carsten Hauch, der boede lige overfor, var der hos Orla Lehmann højt til loftet i figurlig som bogstavelig forstand. Hvad der gjaldt Carsten Hauch, kan med samme gyldighed siges om Orla Lehmann. Da disse tvende med deres hjem forlod slottet, »forsvandt et Stykke af det gamle smukke Danmark«, har GEORG BRANDES vidnet.

Gennem flere år havde Orla Lehmann haft sin ældste brodersøn ORLA LEHMANN boende hos sig, fordi forholdene i professor Heinrich Lehmann's hjem først i Fiolstræde, og senere i Gothersgade, var snævre, så mange børn der efterhånden skulle huses. Selv havde Orla Lehmann kun datteren ROTA MARGRETHE¹², der var født i februar 1846. For at give hende en legekammerat, og for at »faa lidt Selskab af en kvik Dreng«, flyttede den unge Orla Lehmann til farbroderen i Norgesgade i 1863. Alt forløb så harmonisk, at Orla Lehmann adopterede sin unge nevø og navne, der selvsagt flyttede med ind på Frederiksberg Slot. Fra brodersønnen kun var en lille dreng, havde onklen »været ligefrem betaget af ham«, havde ladet CONSTANTIN HANSEN male ham, der også var »et ualmindelig dejligt Barn«, som Orla Lehmann selv havde været det, og det følte af den sønneløse, mere og mere svagelige politiker som en meget stor oplivelse at have den unge mand i huset. De trivedes så godt sammen, som tænkes kan.

Da Orla Lehmann var kommet i orden ude på slottet, fortsatte han den »ofte storslaaede Selskabelighed, der forlængst havde vakt Opmærksomhed langt ud over de snævre københavnske Krese« (Hother Ploug)¹³. Selskaberne endte ofte med bal i riddersalen, med sammenkomster i haven og med udflugter i vogne i omegnen. Mange år efter Orla Lehmann's død i 1870 udtalte rådmand HOTHER HAGE¹⁴, der ofte kom i hjemmet på Frederiksberg Slot, at »kun den, der har oplevet at gæste det, ved hvad det betød, ikke mindst for Ungdommen, for de samtidige af den unge Student Orla Lehmann«.

ORLA LEHMANN d. y.
Maleri af Constantin Hansen.
(Tilhører hofjægermesterinde
Astrid Bruun de Neergaard,
f. Lehmann).

Student Orla Lehmann fik ikke nogen lang bane. Som så mange andre i de år ramtes han af tuberkulose. Han var født 25. september 1847 og døde den 27. juli 1876. Student var han blevet i 1867 og blev medicinsk kandidat sommeren 1874. Fra 1875 til 1876 var han kandidat på Almindelig Hospital. Så tog sygdommen sådan overhånd, at han måtte sige fra og tage hjem til forældrene i villaen i Rosenvænget. Her lå han tilsengs i otte måneder, »indtil han en sommerdag, da roserne blomstrede og solen skinnede venligt ind ad den aabne havedør, sendte sine forældre det sidste kærlige nik, medens de stod sammen ved hans leje.« (Edvard Lehmann)¹⁵. Vellidt og vittig var han, hans kammerater i studenterforeningen, i skyttekorpsset og indenfor fakultetet hørte til de bedste, og de bevarede ham i trofast minde. Ved en medicinsk sammenkomst i 1922 tog professor CARL JULIUS SALOMONSEN¹⁶ ordet »for at se tilbage og for at erindre dem, jeg stod nær i mine

Studenterdage«. – Her sagde han om vennen Orla Lehmann –: »den store og berømte Orla Lehmann husker jeg aldeles. Hvem der havde set ham, været i hans Nærhed og talt med ham, for ikke at forglemme at have hørt ham tale, vil altid bevare det skønneste Billede i Mindet. Levende ser jeg ham paa Frederiksberg Slot i Omgivelser der stod til denne fyrstelige Mand. For mig var det intet mindre end en Lykke at komme til ham paa Frederiksberg Slot, hvor han endnu ikke var blevet saa pludselig ældet, som han snart efter blev. – Alle unge Akademikere fra min Aargang vil huske hans Død. Hele Landet sørgede med Familien. Begravelsen fra Frue Kirke var højtidstfuld. Det er, som hører jeg endnu Orglets vældige Brus og Basunerne til Sørgemarschen. – Og saa tydeligt som var det i Dag, ser jeg for mig Studenternes Fane-tog med min Ven Orla Lehmann, en Brodersøn af den afdøde, i Spidsen. Ung og rank lagde han Studenteforeningens Krans i Graven. Han havde været Onklens Yndling, det var Samlivet mellem dem, der gav min Ven hans Livs stærkeste Indtryk fra den Tid. Den unge Mediciner Orla Lehmann var skønt lokket, rødkindet med dybe blaa Øjne. Der er i min Stue en Gengivelse af et Maleri af VILHELM MARSTRAND, der nærmest har henkastet det i en Pause mellem et Par Forelæsninger. For mig i Mindet viser det, at hvad Marstrand gjorde hurtigt og improviseret, gjorde han bedst. Hovedet har Karakter og frisk Ungdom, der er Brus i Haarpragten. Af mine Venner fra Studentertiden var Orla Lehmann den, der tiltalte mig mest. Der var i ham noget af det ubestemmelige, det sorgløse og dog saa maalbevidste. Som jeg ser ham i Frederiksberg Have, da han boede hos Farbroderen oppe paa Slottet, var han i Pagt med alt det skønne i Naturen paa netop dette historiske Sted.«

At Orla Lehmann tog fast bolig på Frederiksberg Slot, truede en tid hans virksomhed som parlamentariker. Den 27. september 1854 var han blevet valgt til medlem af landstinget, og han blev senere, trods alle forandringer i forholdene, genvalgt lige til sin dødsdag. Men i foråret 1867 var det nærvæd, at han havde mistet sit sæde i vort overhus. Han meddelte nemlig formanden, at han nu var fraflyttet den kreds – København – for hvilken han var valgt. Nu ønskede han tingets afgørelse af det spørgsmål, hvorvidt han herved mistede den af valget flydende ret. Der blev i den anledning nedsat et udvalg, og det ind-

stillede enstemmig, at landstinget skulle besvare dette spørgsmål bekræftende. Men efter en udførlig forhandling kom tinget ikke desto mindre, med 27 stemmer mod 21, til det stik modsatte resultat.

Det er ganske mærkeligt, at der ikke findes nogen optegnelser eller skrivelser i rigsarkivet om Orla Lehmann's forhold til slottet i egenskab af lejer. Det er således ikke muligt at se, hvad han betalte for at bo i den store beletage, der var gennemrestaureret, før han flyttede ind. Som god bekendt af Meldahl, som med årene dog blev ikke så lidt kritisk overfor Orla Lehmann og bl. a. bebrejdede ham, at »han talte altid og hørte kun lidet paa en, naar man søgte ham i Forretninger«, havde han næppe haft vanskeligheder ved at få sine ønsker opfyldt, og Meldahl var da ogsaa en af de første gæster, der deltog i et middagsselskab på slottet hos Orla Lehmann.

Ved at læse nogle breve og dagbogsblade, som den unge Orla Lehmann har efterladt sig, får vi et lille, men ganske betydningsfuldt indblik på slottet hos Orla Lehmann i de år, han boede der. -- Hans svigerfader var storkøbmanden, etatsraad HANS PUGGAARD (1788 til 1866), der aldrig glemte, han var rundet af små kår, og som vidste, »hvilken Forbandelse der ligger i Nød og Sult«. Derfor stiftede han sine store legater til drenges og pigers uddannelse, og i mange år kom fattige studenter hos ham for at spise ved hans bord. Det var hver onsdag, hvorfor de kaldtes »onsdagsstuderterne«. Den gode tradition fortsatte Orla Lehmann på Frederiksberg Slot, og hans nevø skriver herom - :

»Som en arv efter gamle Puggaard optog onkel Orla den smukke skik en gang om ugen at lade en flok mindre bemidlede studenter spise ved sit bord. Skjøndt vejret tidt, især om vinteren, var slem, og vejene opblødte, er det dog sjældent, at nogen af dem har svigtet, thi det har ikke så meget været maden der har trukket dem som det behagelige selskab og interesse for onkel Orla. Her at ville give nogen karakteristik af den snes mennesker vilde være - om ikke en umulighed - så dog temmelig vanskeligt for mig. Skal man nemlig skrive en karakteristik over et menneske, så bør man kende ham tilbunds og gå til værket uden fordomme. Men da jeg nu, uagtet jeg dog temmelig ofte har været sammen med dem, ikke kender mere end et par stykker af dem nogenlunde, så vil jeg indskrænke mig til at nævne navnene, og da jeg engang har den vane at dømme et menneske ved det første syn og så

sjældent ved omgangen at ændre dommen, så vil jeg kun løselig antyde min opfattelse af dem. – 1) K.V. MØLLER¹⁷, filosof, pessimist og fatalist. 2) LYKKE¹⁸, mediciner i det indre og ydre. 3) GERTZ¹⁹ og 4) SØREN SØRENSEN²⁰, sprænglærde filologer. 5) SCHRÖDER²¹ og 6) SCHRADER²², naive theologer, elskværdige. 7) BØRCH²³ og 8) SCHMIDT²⁴, indesluttede, uforståelige. 9) NIX²⁵ ubehagelig, frastødende og menneskesky. 10) CHR. NANKE²⁶, diplomatisk vindbeutel. 11) V. A. FALBE-HANSEN²⁷, lystig jurist, meget demonstrativ. 12) CATO HANSEN²⁸, ret rar (skal ialtfald være det). 13) CARL ADAM HANSEN²⁹, endnu for ung til at beskrives. 14) HAMMER³⁰, naiv og kejtet. 15) PETERSEN³¹, skikkelig, theolog, musikalsk. 16) HEDEGAARD³², forhen officer, rask fyr. 17) HOTHER HAGE, aldeles ubegribelig forkælet. 18) ANTON MADVIC³³, kommer ikke ind under kathegorien: onsdagsstudenter.«

En anden optegnelse handler om overrækkelsen af den fane, der i 1867 blev skænket Akademisk Skyttekorps af en kreds af danske kvinder. Om dette skriver student Orla Lehmann –: »Ved begyndelsen af september var hvervetrommen udgået til at indmelde sig i akademisk skyttekorps. Med glæde havde jeg grebet lejligheden for at få noget nyt og nu var jeg »skytte«. Hver morgen mødte vi kl. 6½ i ekserserhuset i Gothersgade hvor studenter sig forlyste. Allerede i lang tid havde vi hørt tale om, at der i vort korps skulde afholdes en festlighed på universitetet, men endnu hvilede det i det uvisse, i hvilken anledning. Ad bagtrappen fik vi da at vide, at en del damer vilde forære os en fane, ligesom de havde foræret Nordens studenter en. Se nu vidste man anledningen, men nu blev det dagens brændende spørgsmål, om vi rekrutter skulde med. Længe gik der forskelligartede rygter angående dette spørgsmål og endelig fik det den bestemte afgørelse, at, da vi ikke kunde eksersere med tilstrækkelig præcision, måtte vi nøjes med at komme bevæbnede med bajonet og stå bagved de ældre. – Søndagen den 20. oktober marcherede da »kompagniet« ind i biblioteksgården, hvor vi stillede geværerne i pyramide og deplogerede på frontlinien, medens en ustyrlig masse damer, dels selve komiteens damer, dels veninder af dem og af skyttekorpsets medlemmer, samt en hel del indbudte herrer, deriblandt universitetets professorer og onkel Orla, arrangerede sig på samme side som talerstolen, anordnede af ordensmarschaller, der vare udvalgte af rekrutternes midte, deriblandt jeg.

Da alt var færdigt, åbnedes fløj dørene, kompagniet og derefter rekrutterne »gik« ind og stillede sig på fire geledder. Derefter istemmede studentersangforeningen en nationalsang, hvorpå konferensråd MADVIG³⁴, som universitetets rector magnificus, efter en lang, af tårer vædet tale, overrakte korpset fanen som blev modtaget af vor chef, premierleutenant FREISLEBEN³⁵. Derefter sang sangforeningen en sang, der var digtet af C. PLOUG med tekst [melodi] af P. HEISE -: »Vaj højt, vaj stolt ...« Dernæst henvendte premierl. Fr. sig til korpset, overgav fanen til fanebæreren FRIEDERICHSEN³⁶, en smuk, rask fyr, og pålagde os at være den tro, huske på, at hvor vi gik med den i spidsen, vilde Danmarks kvinders øjne følge os. Nu takkede i korpsets navn delingsfører V. VALLØ³⁷ damerne for fanen. Derefter gik vi ud, og efter at have fattet gevæerne marcherede de ældre op på universitetspladsen, hvor de efter nogle geværgreb, marcherede gennem byen og fulgte fanen hjem til lieut. Freislebens bolig på Østerbro. Efter at have gjort honneur for fanen, blev den ført ind, hvorpå man trådte af. -- Men onkel Orla, der kendte vistnok alle damerne i komiteen, havde gennem en del af dem, ladet udgå indbydelse til godt og vel hundrede medlemmer af korpset til at komme på Frederiksberg slot om aftenen kl. 7. Her vare alle »damerne« mødte op, en mængde professorer med rector magnificus Madvig i spidsen, alle befalingsmændene i skyttekorpset og en hel del officerer fra forskellige våben. Alt i alt var der små to hundrede tilstede. Alle vinduer i slottet vare oplyste. Fra den store trappe bød onkel Orla velkommen, og der var dækket i riddersalen med en sand overdådighed af alle retter – og vinen flød. Før spisningen var forbi, holdt onkel Orla en stor tale om fanen som et nationalt symbol på et folks sammenhold og en stats enhed. Han var i bedste form, skøn at skue i den smukke sal, og alle, ikke mindst de helt unge, vare dybt grebne. Da natten var faldet på, drog skytterne samlet afsted, efter at have holdt flere flammende taler for onkel Orla, der fik tre kraftige leveråb, som rungede i slotsgården og ud i parken, der lå nattestille hen i al sin efterårspragt. De kommende dage søgte mange skytter ud til Frederiksberg slot for at takke onkel Orla for den mere end strålende aften og nat.«

Om den lundensiske og københavnske studenterforenings sammenkomst i november 1867 skriver stud.med. Orla Lehmann -:

»Allerede i eftersommeren kom det rygte ned til os, at der på grund af mislykket vækst herskede hungersnød i Norrlandene, som åbenbart ville stige til sit højeste i vinterens tid. Overalt begyndte der indsamlinger for dette øjemed, og da studenterforeningen gerne hjælper til ved slige lejligheder, undlod den det heller ikke denne gang. Førrige år var nogle medlemmer fra Lunds sangforening blevne enige om med nogle fra vor sangforening at få en koncert istand, hvis udbytte skulde tilfalde de fordrevne slesvigere. Dette forehavende var endnu ikke sat i værk. Men nu, da der kom nok en anledning til at opføre en koncert, bleve vi to sangforeninger enige om at afholde to koncerter hvis indtægter skulde deles ligeligt mellem Norrl. og Slesvigerne. Den ene koncert skulle afholdes i Københ., den anden november, den næste i Lund ugen derefter.

Der kom da efterretning fra Lund om, at der ville indtræffe ca. 50 studenter, som skulle indkvarteres, og om de end ikke bleve revne bort, så blev de dog alle indkvarterede, tre af dem var jeg så lykkelig at få ud på slottet -: C. F. I. NORDSTRÖM³⁸, H. T. MALMQUIST³⁹ og J. J. LINDAHL⁴⁰. Mit bekendtskab til dem var så løseligt, at jeg ikke kan sige noget derom.

De ankom altså den anden november om form. med dampskibet ved kvæsthusbroen, hvor de bleve modtagne af deres værter, af hvem de blev førte til Kasino, hvor generalprøven, efter en let dejeuner blev afholdt. Derefter fulgtes vi hjem og efter endt middagsmåltid kørte vi til Kasino. Der sang vi flere korsange, hvoriblandt »Olaf Trygvason« af nordmanden Reissiger⁴¹, »Brudéfærden i Hardanger« af Kjerulf⁴², »Hör oss Svea«, som Uppsalenserne havde sunget på verdensudstillingen 1867 i Paris o.s.v., samt en del kvartetter. Alt blev i det hele taget godt modtaget. Efter endt koncert gik vi hen i foreningen, der var pyntet på det bedste med nordiske flag. Der indtog vi i sangforeningens lokale en seksa, hvorpå man begav sig oven på, hvor soldet kort efter begyndte efter at en sang var afsunget af vor sangforening. Lundenserne hilstes velkommen af C. Ploug der udviklede hvor meget vi måtte være Lund taknemmelig, at det var af Lundenserne ved OTTO LINDBLAD⁴³ Nordens studenter havde lært at synge o.s.v. Derpå fulgte flere taler, anførte af snart en dansk og snart en svensk, og afløste af sangforeningerne. Ved seksaen sluttede jeg bekendtskab med en ung

ORLA LEHMANN som medicinsk student.
Maleri af Vilhelm Marstrand.
(Tilhører læge Axel Liebmann).

lundenser JOHN SCHMIDT⁴⁴, en af ALFRED HAGES⁴⁵ gæster. Han gjorde både ved sit ungdommeligt-mandige udseende og ved sit elskværdige væsen et dybt indtryk på mig. Men senere har det vist sig, at dette ikke var gensidigt.

Da soldet var hævet ca. 2½ gik vi hjem i dejligt vejr – og blev modtagne af onkel Orla, der ikke var gået i seng, men som ville sige os god nat ved et par glas iskold champagne. Alt var oplyst i gemakkerne, og ingen kan tænke sig et mere festligt syn end slottet i parken i den gryende morgen. Vore svenske gæster var betagne og lyttede samstemmende til, da onkel Orla fortalte om slottet, som for ham stod som et af de skønneste i Europa, hvor han især i England og Frankrig havde set mange af de navnkundige. Men Frederiksberg slot var og blev nu Frederiksberg slot. Han var lykkelig ved at bo der, hvor han altid havde husrum til sine mange skandinaviske venner. ---

Vi vågnede allerede kl. 9 – og onkel Orla sagde, at der så man, at det er rigtigt, at »Lundenserne ere folk, der bærer en rus uden møje«. Margrethe var på benene for at hjælpe os alle – omend ingen af os var rigtig fra snøvsen. Vore tre svenske gæster sagde til onkel Orla, at vi alle havde haft en »duktig knapp i västen«. På morgenvisten ville onkel Orla, at vore svenske gæster skulle se hele slottet. Fra værelse til værelse forklarede han om »dette underværk af et majestætisk slot, der gør Frederiksberg til den herlige enclave, som det gjalt for nutid og eftertid at vogte vel«. Han bad de tre svenske studenter om ikke i deres skønne hjemland at fortie, at Frederiksberg slot var viet lyksaligheden. --- Så gik vi til staden, var i foreningen, og derfra gjorde vi en kort runde i Thorvaldsens museum. – En stor del af værterne vare imidlertid blevet enige om at tilbringe søndag formiddag i Frederiksberg have, da der ikke var tid til at foretage en længere udflugt. Efter denne aftale samledes vi i foreningen kl. 12. Her var arrangeret 20 droscker udenfor. Dem bestege vi da og kørte i uafbrudt række, til storartet moro for de skandinaviske københavnere og ikke mindre ærgrelse for de anti-skandinaviske do, midt gennem byen til runddelen, hvor vi stege af, og i rækkevis, under afsyngelsen af fædrelandssange marcherede vi op i haven og standsede udenfor slottet. Da afsang vi flere sange og ligeledes inde i slotsgården. Derpå udbragte en ældre af Lundenserne et leve for onkel Orla. Han kom da ned på trappen, takkede for den ham beviste

ære og indbød vore gæster til med deres værter at bese den del af slottet, han havde at råde over. Efter at have beset malerierne og indtaget nogle forfriskninger, tolkede lektor SCHWAN⁴⁶ de lundensiske studenter glæde over at have set og talt med den mand, som o.s.v. – Efter at have afsunget en sang i den store sal toge vi afsked og gik ned foran slottet, hvor adskillige barnlige lege bleve foretagne. Hos Yosty indtoges forfriskninger en gros, og således endte formiddagen. Til middagen hos onkel Orla på Frederiksberg slot vare indbudte stud. filos. Kr. V. Møller, stud.med. Lykke og stud.theol. Schrøder, de tre af »onsdagsstudenterne« som jeg syntes bedst om. Efter endt måltid kørte vi til det kgl. teater, hvor den skandinaviske fond og onkel Orla havde skænket os de første rækker i andet parket, og hvor der efter vort eget ønske blev opført »De nygifte« af B. Bjørnson og »Et folkesagn«, ballet af Bournonville, i hvilken den snälla mamsell SCHNELL⁴⁷ fortjusade vore svenske gæster. – Efter forestillingen samledes vi i studenterforeningen og drog så i samlet trop ud til Frederiksberg slot, hvor onkel Orla ventede os ca. 150 mand med et overdådigt aftensbord med øl, snaps, rødvin og champagne, så meget man ville have. Propperne sprang festligt, den ene tale afløste den anden. Hele interiøret i onkel Orlas store bolig var på samme tid skønt, såre smagfuldt og imponerende. De fleste af både de danske og svenske taler mandede ud i en skål og et leve for Orla Lehmann, Nordens symbol på enighed, slotsherre på det underskønne Frederiksberg slot. Da festen endelig sluttede ud på morgenen udbragte onkel Orla et leve for slottet som fremtidigt samlingssted for nordisk ånd og fællesnordisk stræben. – Denne sidste forhåbning fulgtes af et leve, der hørtes langt ud over Frederiksberg, og så drak man champagneglassene tomme.

Næste morgen forlod de svenske brødre os, ledsagede af afskedsange fra dampskibsbroen.«

»Ugedagen derefter sejlede 50 medlemmer af den danske studenter-sangforening i en stiv kuling over en spyttende sø til Malmø. Derfra gik turen til Lund, hvor der blev givet koncert. På en udflugt besøgte Esaias Tegnér's sønner⁴⁸, der havde været gæster hos onkel Orla ved en akademisk sammenkomst på Frederiksberg slot.« --- Besøget var helt igennem vellykket i Lund.

Hen på sommeren 1867 nåede det forlydende til København, at de

to fremtrædende franske deputerede, MORIN⁴⁹ og PICCIONI⁵⁰, der havde stillet sig i spidsen for en subskription for de fordrevne slesvigere, ville komme til København, så snart parlamentssessionen var forbi. De ville komme sammen med en del franske journalister, der mere og mere åbent tog parti for Danmark mod Preussen. Der blev nedsat en komite, der skulle sørge for modtagelsen. Der blev ikke udstedt nogen indbydelse, men »gennem passende mellemmand« lod man mange vide, hvor velkomne de ville være, så snart de kom til Danmark. Den 11. og 12. august kom de så i to hold, og ligefra landgangen i Korsør og til København var deres rejse et sandt triumftog, med sang og taler, med flagning, blomsterregn o. s. v. – De fordeltes mellem forskellige familier, »som havde stillet deres lokaler til disposition«. Orla Lehmann »erholdt som gæster MARQUIS DE SAINT LIEU⁵¹, medarbejder ved »La France«, VICOMTE DE COETLEGOU⁵² ved »Pays« og mr. FONESTIER⁵³, »tre dannede og elskværdige gæster, som befandt sig meget vel paa Frederiksberg slot hos onkel Orla.« Han skriver selv herom –: »Den første Middag vare de alle samlede hos mig tilligemed deres Værter og en Del af vore politiske Notabiliteter til en vellykket Fest.« – Alle som een udtalte de deres glæde over »at være i de skønne Omgivelser paa det skønne Slot i den skønne Park«. Referater i talrige franske aviser dokumenterer med al tydelighed, at det var hos Orla Lehmann på Frederiksberg Slot, det frugtbare samarbejde mellem dansk og fransk presse blev grundlagt. Det er ikke for meget sagt, at den smukke ramme om modtagelsen ved denne historiske lejlighed har spillet en ikke ubetydelig rolle. Både Morin og Piccioni var fulde af lovord, Orla Lehmann var lige en mand for dem og deres kolleger. De følte, hvor stærkt han var draget af Frankrig og fransk ånd og tænkning.

Den næste dag, den 13. august 1867, samledes mange af fransk-mændene med deres danske venner og værter hos Orla Lehmann på Frederiksberg Slot. Herfra førtes de så gennem Charlottenlund og Dyrehaven til Vedbæk og derfra til Klampenborg, hvor der gaves en glimrende banket, hvor Orla Lehmann på sit elegante fransk holdt velkomsttalen til gæsterne. For denne takkede Piccioni med en skål for de danske slesvigeres genforening med deres rette fædreland. – Da festen var forbi ud på natten, kørte adskillige med til Frederiksberg Slot, hvor de opholdt sig i nogle timer hos Orla Lehmann, der i ridder-

ORLA LEHMANN d. y.
som medicinsk kandidat
i 1875. Litografi efter
fotografi.
(Tilhører dr. phil.
Johannes Lehmann).

salen havde indrettet en buffet efter parisisk mønster. Man sluttede meget sent – eller tidligt på morgenen – med en champagneskål for Danmark og det danske folk, helt og udelt.

Alt tyder på, at Orla Lehmann trods sit svage helbred – sukkersygen red ham som en mare, og ingen af de mange kure i udlandet og herhjemme kunne bringe andet end en forbigående lindring – var glad for slottet. Trods sygdommen og trods hans overvældende politiske arbejde befandt han sig »vel fra første Dag paa Frederiksberg Slot«. Han holdt af store, åbne omgivelser og af at »føre sig herremandsmæssigt op«. Men det hele frederiksbergske og paradisiske æventyr varede ikke længe. Herom skriver den unge Orla Lehmann –: »Da der i rigsdags-sessionen 1867 til 1868 endelig var tagen den beslutning, at Frederiksberg slot skulde indrettes til krigsskole, kunde vi vente, snarligen at

måtte fortrække fra vor dejlige bolig. Førend vi forlode den, vilde dog onkel Orla vise en del af den fine verden den, og derfor lod han udgå indbydelser til venner, bekendte og ubekendte i alt omkring 300 sjæle, til selskab og bal den første maj 1868. For at rumme den store masse mennesker udfordredes der en del plads, og da vor egen lejlighed ikke slog til, overlodes riddersalen og to andre sale til vor afbenyttelse. Vore egne værelser vare indrettede på det prægtigste til konversations- og spillestuer. Den lange sal var pragtfuldt oplyst og prydet med grønt og levende planter. Her dandsede vi omtrent 50 par, til musik af Carl Lumbye's⁵⁴ orkester på otte personer. Efter dansen indførtes gæsterne i de på hin siden trappegangen liggende værelser, hvor en pragtfuld anretning på gyldenfodede marmorborde vinkede de nu sultne maver. De unges bord var i den mindre sal, de ældres i riddersalen. Den kastede lysenes stråler mangfoldige gange tilbage fra de forgyldte spejle. Ved slutningen af måltidet udbragte onkel Orla en skål for Frederiksberg Slots militære fremtid. Derefter fortsattes dansen med liv og glæde til henad klokken to, hvorefter slottet lå stille og mørkt og ventede med ro på den tid, på hvilken atter lys og ungdom skal fylde dets sale.«

Da Orla Lehmann i slutningen af 1868 forlod sin store bolig på Frederiksberg Slot, flyttede han ind i Ny Kongensgade 6, og her døde han den 13. september 1870 – kun 60 år gammel.

Blandt dem, der oftest var gæst på Frederiksberg Slot, i den tid Orla Lehmann boede der, var CHRISTOPHER HAGE, der var nær ven med student Orla Lehmann og bl. a. foretog flere fodture med ham. Da Christopher Hage den 28. november 1928 blev firs år, holdt han i sit hjem i Stockholmsgade 43 en middag for sin nærmeste familie – og vennekreds. Han holdt da en tale, som han kaldte »Et tilbageblik« og sagde deri -: »Livet er et lotteri, og som dette meget lunefuldt. Sol skifter med kulde og uvejr, og jeg har kendt det på min lille krop. Stedse har jeg følt det som en stor del af min ungdoms glæde og lykke, at jeg som den lidt rodløse provinsstudent jeg var, blev ven med den unge og ganske jævnaldrende mediciner Orla Lehmann, og gennem ham og mine onkler åbnede dørene sig for mig til selve den store Orla Lehmann på Frederiksberg Slot. Der var en festivitas over denne så ofte misforståede mands hele gøren og laden, som får mig til med et suk at mindes især de lykkelige timer ude på Frederiksberg Slot. Det og Orla

Lehmann passede som hånd til handske. Hans virken i disse omgivelser satte tydelige spor langt ud over Norden, her tænker jeg bl. a. på fransk-mændenes besøg. Det var aldrig blevet det, som det vitterligt blev, om ikke Orla Lehmann havde taget dem alle som een til sit store hjerte på Frederiksberg Slot. Den baggrund for hans virke var for mig symbolsk. Da han forlod slottet, mistede det en stemning, en patina, en indre varme og et stærkt pulsslag, det aldrig kan få igen. Dertil er tiderne i alt for ændrede. Men til dem af hans æt, der er hos mig her i denne aften, siger jeg, at det var min ungdoms rige gave til mig, at jeg kom hos ham og hans datter og brodersøn, min ven, på Frederiksberg Slot, og i min høje alderdom føler jeg endnu et pust fra en såre skøn tid – som aldrig kommer tilbage – når jeg mindes kildespringet, der var så mangeartet, så bestemmende, som udgik fra Orla Lehmann's hjem på vel vort fornemste slot, Frederiksberg Slot, som han højnede ved sit nærvær.^{«55}

Noter

- Orla Lehmann. Politiker. 1810-1870.
Orla Lehmann, d. y. Brodersøn af den ovennævnte. 1847-1876. Student 1867, cand. med. 1874. Kandidat på Almindelig Hospital 1875-1876. – Optegnelserne findes hos professor, dr.med. Jørgen Lehmann i Göteborg.
1. C.C.Hall. Jurist. Politiker. 1812-1888.
 2. D.G.Monrad. Biskop. Politiker. 1811-1887.
 3. C.E.Reinhardt. Historiker. 1829-1896.
 4. Signe Lehmann, f. Mackeprang. Gift med professor, dr.med. Heinrich Lehmann. Moder til Orla Lehmann d.y. 1819-1911.
 5. A.M.Schweigaard. Norsk jurist. Politiker. 1808-1870.
 6. Constantin Hansen. Maler. 1804-1880.
 7. Ferdinand Meldahl. Arkitekt. 1827-1908.
 8. F.C.Holm. Officer. 1807-1867.
 9. Wilhelm Lehmann. Officer. Politiker. 1817-1894.
 10. F.A.Brodtkorp. Toldassistent.
 11. Christopher Hage. Minister. 1848-1930.
 12. Rota Margrethe Lehmann. Datter af Orla Lehmann d.æ. 1846-1918.
 13. Hother Ploug. Forfatter, kontorchef. 1856-1932.
 14. Hother Hage. Direktør, rådmand. 1853-1939.
 15. Edvard Lehmann. Professor, dr.phil. & theol. 1862-1930.
 16. Carl Julius Salomonsen. Professor, dr.med. 1847-1924.
 17. K.V.Møller. Biskop. 1845-1925.
 18. Jacob Gabriel Lykke. Læge. 1846-1918.
 19. M.Cl.Gertz. Professor, dr.phil. 1844-1929.
 20. Søren Sørensen. Professor, dr.phil. 1848-1902.
 21. Ludvig Peter Schrøder. Højskolemand. 1836-1908.

22. Tage Schack Schrader. Sognepræst. 1847-1930.
23. Simon Chr. Borch. Professor, maskiningeniør. 1847-1927.
24. Karl Schmidt. Overlærer, forfatter. 1844-1922.
25. Nix – Kan ikke efterspores.
26. Chr. Nanke. Borgmester. 1847-1929.
27. V. A. Falbe-Hansen. Professor, dr. jur. & polit. 1841-1932.
28. Cato Hanssen. Højesteretsdommer. 1849-1933.
29. Carl Adam Hansen. Stiftsfysikus, dr. med. 1847-1927.
30. Fritz Hammer. Kommandør, søforlisinspektør. 1852-1911.
31. Peter Nielsen Petersen. Sognepræst. 1846-1916.
32. Jørgen Sørensen Hedegaard. Underofficer. 1841-1890.
33. Anton Madvig. Læge. Politiker. 1816-1899.
34. Johan Nikolaj Madvig. Professor, dr. phil. 1804-1886.
35. Carl Frederik Ferdinand Freisleben. Officer. 1831-1885.
36. Carl Friederichsen. Stabslæge i hæren. 1845-1920.
37. Johannes Hage Vilhelm Eskine Vallø. Jurist. 1838-1875.
38. C. F. I. Nordström. Generaldirektør for svenske Statsbaner. 1843-1930.
39. H. T. Malmquist. Svensk jurist. 1841-1872.
40. Johan Josua Lindahl. Svensk naturvidenskabsmand. 1844-1912.
41. Friederich August Reissiger. Norsk komponist. 1809-1883.
42. Halfdan Kjerulf. Norsk komponist. 1815-1868.
43. Otto Lindblad. Svensk komponist. 1809-1864.
44. John Albrekt Smith. Svensk præst. 1849-1895.
45. Alfred Hage. Godsejer, kammerherre. 1843-1922.
46. Georg Schwan. Svensk skolemand. 1837-1896.
47. Hennings, Betty f. Schnell. Balletdanserinde, skuespillerinde. 1850-1939.
48. Christofer Tegnér. Svensk provst. 1807-1885.
Lars Gustaf Tegnér. Svensk officer. 1814-1874.
49. Etienne François Theodore Morin, baron de Malsabrier. Frank jurist, deputeret. 1814-1890.
50. Vincent Piccioni. Fransk deputeret. 1812-1892.
51. Edmond marquis de Saint Lieu. Fransk journalist. 1841-1872.
52. Louis Charles Emmanuel, comte Coetlogou. Fransk journalist. 1814-1886.
53. Henri Louis Fonestier. Fransk jorunalist. 1814-1872.
54. Carl Chr. Lumbye. Komponist. 1841-1910.
55. Manuskriptet til den tale, minister Christopher Hage holdt på sin firsårsdag den 28. november 1928, ejes af dr. phil. Johannes Lehmann.

Selskabets virksomhed

Ved sekretæren

MØDER

ONSDAG D. 24. FEBRUAR 1965 KL. 20 afholdtes medlemsmøde i Selskabslokalerne Allégade 10 med ca. 120 deltagere. Forfatteren *Mogens Lebech* fortalte i causerende form træk fra beværterlivets historie og udvikling på Frederiksberg. Selskabets næstformand, administrator, dr. *Albert Fabritius* takkede foredragsholderen. Efter foredraget var der selskabeligt samvær for medlemmerne.

ONSDAG D. 28. APRIL 1965 KL. 20 afholdt selskabet sin 22. ordinære generalforsamling i festsalen på Frederiksberg Raadhus.

DAGSORDEN:

1. Beretning om selskabets virksomhed.
2. Kassereren aflægger regnskab.
3. Forslag fra styret om forhøjelse af det årlige medlemsbidrag fra 12 kr. til 16 kr.
4. Valg af 5 medlemmer af styret. I henhold til lovenes § 3 afgår: viceborgmester, pastor *Johs. Eilschou Holm*, administrator, kgl. ordenshistoriograf, dr. phil. *A. Fabritius*, borgmester, branddirektør *A. Stæhr Johansen*, assurandør, cand. act. *C.W. Petersen* og rådmand, overformynder *H.L. Thomsen*.
5. Valg af revisor. I henhold til lovenes § 8 afgår fuldmægtig *Finn H. Blædel*.
6. Eventuelt.

Formanden, borgmester *A. Stæhr Johansen*, bød velkommen og udtrykte sin glæde over, at så mange – over halvandet hundrede – havde givet møde. Et særligt velkommen blev udtalt til aftenens gæster, *Oehlenschläger-Selskabets* medlemmer. På forslag fra formanden valgtes fuldmægtig *Finn H. Blædel* til dirigent. Dirigenten konstaterede, at generalforsamlingen var lovligt indvarslet.

Arbejdsudvalgets formand, administrator, dr. phil. *A. Fabritius*, meddelte i sin beretning om selskabets virksomhed i det forløbne år, at medlemstallet pr. 31. marts 1965 var 721, det hidtil største. Årets to medlemsmøder havde samlet godt besøg, henholdsvis 70 og 120 deltagere. Medlemspublikationen for 1964/65,

Frederiksberg gennem Tiderne X, udsendtes i december 1964. Hvad publikationen for 1965/66 angik, turde man ikke regne med, at den planlagte bog om frederiksbergske gadenavne, skrevet af Charles Haugbøll, kunne blive færdig, da arbejdet med den havde voldt uforudsete vanskeligheder, men som en mulig erstatning herfor havde man et andet værk under forberedelse, en bog om de frederiksbergske biografteatres historie. Dr. Fabritius meddelte, at han fra og med denne generalforsamling så sig nødsaget til, som han også havde bebudet i fjor, at trække sig tilbage fra posten som selskabets næstformand og arbejdsudvalgets formand. Han ville i begge egenskaber blive afløst af overinspektør, mag. art. *Lars Rostrup Bøyesen*. – Beretningen godkendtes enstemmigt.

Kassereren, assurandør, cand. act. *C. W. Petersen*, fortog regnskabsaflæggelsen. Dirigenten konstaterede, at regnskabet var revideret uden bemærkninger, hvorefter der blev givet decharge af generalforsamlingen. Arbejdsudvalgets formand motiverede styrets forslag om forhøjelse af det årlige medlemsbidrag til 16 kr. Forslaget vedtoges.

Alle valg i henhold til dagsordenens punkt 4 og 5 var genvalg.

Selskabets formand takkede formanden for arbejdsudvalget for hans arbejde i den alt for korte tid, han havde virket som sådan, og noterede med glæde, at dr. Fabritius fortsatte som medlem af arbejdsudvalget. Formanden bød Rostrup Bøyesen velkommen som ny formand for udvalget.

Efter at *dirigenten* havde hævet generalforsamlingen og havde modtaget *formandens* tak, havde mødets deltagere den store oplevelse at høre teaterhistorikeren, museumsdirektør, dr. phil. *Robert Neiiendams* spirituelle foredrag om »Frederiksbergske skuespillerhjem i hverdagens belysning«. Tilhørerne takkede med stormende bifald, og *formanden* føjede hertil selskabets varmeste tak. Dr. Neiiendams foredrag blev optaget på bånd, der opbevares i selskabets arkiv.

ONSDAG D. 17. NOVEMBER 1965 KL. 20 afholdtes medlemsmøde i hovedbibliotekets nyrystaurerede foredragssal. Ca. 50 deltagere mødte og påhørte afdelingsbibliotekar *Sven Houmøllers* foredrag om kendte personers gravsteder på Solbjerg Kirkegaard med største interesse. Under formandens fravær takkede selskabets næstformand, overinspektør, mag. art. *L. Rostrup Bøyesen*, foredragsholderen og beklagede, at så relativt få medlemmer havde benyttet lejligheden til at overvære dette i personalhistorisk henseende så righoldige foredrag, men da det vil blive offentliggjort i »Frederiksberg gennem Tiderne«, vil det senere kunne få den udbredelse, det fortjener.

ONSDAG D. 27. APRIL 1966 KL. 10.30 afholdt selskabet sin 23. ordinære generalforsamling i hovedbibliotekets foredragssal.

DAGSORDEN:

1. Beretning om selskabets virksomhed.
2. Kassereren aflægger regnskab.
3. Valg af 5 medlemmer af styret. I henhold til lovenes § 3 afgår: overinspektør, mag. art. L. Rostrup Bøyesen, fhv. skoledirektør E. Carstensen, professor, dr. phil. Aksel E. Christensen, oberst Niels Maare og provst N.J. Rald.
4. Valg af revisor. I henhold til lovenes § 8 afgår kontorchef I.E. Haxthausen.
5. Eventuelt.

Selskabets formand, borgmester *A. Stæhr Johansen*, bød den store forsamling på ca. 180 medlemmer velkommen. Til dirigent valgtes afdelingsbibliotekar *Sven Houmøller*, der fastslog, at generalforsamlingen var indvarslet i overensstemmelse med selskabets love.

Arbejdsudvalgets formand, overinspektør, mag. art. *L. Rostrup Bøyesen* aflagde beretning for året 1965/66. Selskabet havde den 31. marts 1966 705 medlemmer, 16 færre end året før. I realiteten har selskabet dog også i dette år haft en smuk tilgang af nye medlemmer. Tilbagegangen skyldes mange dødsfald i medlemskaren. Der har som sædvanlig været afholdt 2 medlemsmøder, hvoraf det ene med halvandet hundrede deltagere må kaldes overordentlig velbesøgt, medens det andet kun havde samlet et halvt hundrede tilhørere. Som det blev meddelt på forrige års generalforsamling, havde det været selskabets håb omsider at kunne udsende forfatteren Charles Haugbølls bog om de frederiksbergske gadnavnes oprindelse, men det vil crindres, at beretningen i fjor også gav udtryk for skepsis med hensyn til opfyldelsen af dette håb. Det må i år desværre konstateres, at bogen ikke er blevet færdig. Forfatteren har efter års flittigt og omhyggeligt indsamlingsarbejde tilvejebragt et værdifuldt materiale om emnet, men – tildels på grund af alvorlig sygdom – ikke nået at bringe det i en anvendelig form. Efter forhandling med forfatteren har selskabet nu afkøbt ham det store materiale og vil i fuld overensstemmelse med hr. Haugbøll søge bistand til stoffets endelige bearbejdelse og færdiggørelse. Der vil imidlertid gå en ikke uanselig tid hermed, og på nuværende tidspunkt er det ikke muligt at sige, hvornår bogen vil kunne udsendes. Arbejdsudvalget ønsker, at dette vigtige og omfattende emne får en så vidt muligt helt tilfredsstillende behandling, og det vil derfor ikke være forsvarligt at forhaste sagen. Med denne bogs foreløbig ulyksalige skæbne brast mulighederne for at få en medlemspublikation udsendt i 1965/66. Men selskabets medlemmer vil naturligvis blive holdt skadesløse og vil i det nye år få tilsendt to medlemspublikationer. Man regner med at kunne tilsende medlemmerne publikationen for 1965/66 i efteråret 1966 sammen med det nye, 11. bind af »Frederiksberg gennem Tiderne«, der bliver medlemspublikation for 1966/67. Dette bind er på nærværende tids-

punkt færdigredigeret og klar til at gå til trykkeriet. Den rigt illustrerede bog vil indeholde afhandlinger om Solbjerg Kirkegaard i anledning af dennes 100 års jubilæum, om en stambog, Bakkehusmuseet har erhvervet, om jernbaner på Frederiksberg og en kommenteret udgivelse af nogle hidtil ukendte breve om Orla Lehmann, stammende fra den tid, han boede på Frederiksberg Slot.

Efter at beretningen havde fået generalforsamlingens godkendelse, aflagde under kassererens fravær sekretæren, stadsbibliotekar *J. Lehm Laursen* regnskabet. *Dirigenten* konstaterede, at revisorerne havde godkendt regnskabet med den bemærkning, at det er dateret ved udgangen af regnskabsåret, men på grund af kassererens bortrejse afsluttet den 21. marts 1966. Generalforsamlingen vedtog enstemmigt at give decharge.

De afgående medlemmer af styret og den afgående revisor genvalgtes. Da ingen begærede ordet under eventuelt, hævdede *dirigenten* generalforsamlingen, hvorefter *formanden* takkede dirigenten og meddelte, at der holdt en række biler på Solbjergvej, som for selskabets regning ville transportere mødets deltagere til Carlsbergmuseet.

Kl. 20.15 var alle ankommet til museet, hvor museumsinspektør *Steffen Linvald* efter en kort indledning om museets historie og om den i øjeblikket i museet etablerede jubilæumsudstilling ledede en forevisning af museet og udstillingen. Efter forevisningen var Carlsbergbryggerierne vært ved en forfriskning. *Arbejdsudvalgets formand* bragte bryggerierne og museumsinspektøren selskabets hjerteligste tak for den store gæstfrihed og den interessante og festlige aften.

Styret har været samlet til møder d. 6. april 1965 og d. 1. april 1966.

Arbejdsudvalget har holdt møder d. 15. oktober 1964, d. 24. marts 1965, d. 1. juni 1965, d. 15. september 1965 og d. 9. marts 1966.

SELSKABETS PUBLIKATIONER

JØRGEN HØRBØLL: FREDERIKSBERG FRA BONDEBY TIL STORSTAD. 1945. 154 s. ill.

FREDERIKSBERG GENNEM TIDERNE, I. 1946. 163 s. ill.

Indhold: *Eiler Nystrøm:* Frederiksberg Bys Oprindelse og Udvikling. *Niels Maare:* Frederiksberg Slot fra 1852 til vore Dage. *Harald Langberg:* Møstings Gaard og Hassagers Kollegium. *H. Carl Andresen:* Et Gadebillede, der forsvinder. *Ejner Carstensen:* Joakim Larsen som Skolemand. *Bjørn Kornerup:* Joakim Larsen som Skolehistoriker. *Sven Houmøller:* Joakim Larsens litterære Arbejder. Bibliografi.

ADAM OEHLENSCHLÄGER: FREDERIKSBERG. Et Digt. [1817]. 1947. 79 s.

FREDERIKSBERG GENNEM TIDERNE, II. 1948. 187 s. ill.

Indhold: P.B.Grandjean: Frederiksberg Kommunes Vaaben. S.Broholm: Med Matrikullen gennem det gamle Frederiksberg. Spredte Træk af Byens Udvikling. Charles Christensen: Nogle Undersøgelser i Frederiksberg Have. H.Carl Andresen: De Classenske Boliger. Chr.Grünwald: Nye Træk til Belysning af Bakkehuset.

[WILHELM HENRIQUES]: FREDERIKSBERGSKE TILSTANDE. En Skizze af W.H. Med oplysninger af G.Krogh-Jensen. 1949. 95 s.

FREDERIKSBERG GENNEM TIDERNE, III. 1950. 132 s. ill.

Indhold: Bjørn Kornerup: Præsten Jens Frechland og hans Skrift om Frederiksberg 1807. Ernst Priomé: Frederiksbergs første folketingsmand Carl Christian Hall 1849-81. Albert Fabritius: Overretsjustitiarius Niels Frederik Schlegel. Formand for Frederiksberg Kommunalbestyrelse 1872-91. Carl Dumreicher: Bakkehusets Charme. Småstykker: J.V.Irgens-Møller: Springvandet ved Prinsens gaard. Niels Maare: Klokkerne på Frederiksberg slot. Niels Maare: Forværelset til marmorbadet på Frederiksberg slot. Erik Petersen: Yrsa plads.

LITTERATUR OM FREDERIKSBERG. 3. udg. Udarb. af Frederiksberg Kommunebiblioteker. Under red. af J.Lehm Laursen. 1950. 200 s.

FREDERIKSBERG GENNEM 300 AAR. 1651-1951. Et Billedværk ved Mogens Lebech. Med en Indledning af Niels Maare. Red. af G.Krogh-Jensen. 1951. 247 s. ill.

FREDERIKSBERG GENNEM TIDERNE, IV. 1952. 180 s. ill.

Indhold: Bjørn Kornerup: Brevveksling mellem Camma Rahbek og E.C.Werlauff 1808-1818. Mogens Lebech: Raadhusgrunden. Kaj Foltmar: Mosendal.

[JACOB DAVIDSEN]: GAMLE MINDER FRA FREDERIKSBERG OG VESTERBRO. Af Petersen, Fuldmægtig. Med biografi og kommentarer ved Niels Maare. 1953. 183 s. ill.

FREDERIKSBERG GENNEM TIDERNE, V. 1954. 195 s. ill.

Indhold: Niels Maare: Fasangaarden. Tilføjeelse til »Frederiksberg gennem Tiderne« IV. Carl Dumreicher: Kamma Rahbeks æsker, I. Birgitte Dall: Kamma Rahbeks æsker, II. J.Boisen Schmidt: Koleraen på Frederiksberg 1853. Niels Maare: Sejladserne i Frederiksberg Haves Kanaler.

ADAMINE GERBER: FREDERIKSBERG BY MED SIDEVEJE TIL PORTEN. Med Forord og Noter af Niels Maare. 1955. 121 s. ill.

FREDERIKSBERG GENNEM TIDERNE, VI. 1956. 203 s. ill.

Indhold: Mogens Lebech: Frederiksbergs ældste villakvarterer. Ernst Priomé: Det første sogneforstanderskab. Johannes Tholle: Om gartnerne ved Frederiksberg Have og Søndermarken.

DIGTERNES FREDERIKSBERG. Fra Oehlschläger til Frank Jæger. Udvalgt og forsynet med indledning og kommentar af Poul P.M.Pedersen. Illustrationer af Ebbe Sadolin. 1957. 295 s. ill.

FREDERIKSBERG GENNEM TIDERNE. Udstilling af historiske Billeder paa Frederiksberg Raadhus 29. december 1957 til 12. januar 1958 kl. 10-20. Arrangeret af Historisk-topografisk Selskab for Frederiksberg i anledning af Frederiksberg Kommunes 100-års jubilæum. 1957. 32 s. ill.

Med en indledning af *Mogens Lebech*: Frederiksberg i billedkunsten.

ROBERT NEIENDAM: FORLYSTELSERNES ALLÉ. De frederiksbergske Teatres Historie. Omslag og Vignetter af *Des Asmussen*. 1958. 300 s. ill.

FREDERIKSBERG GENNEM TIDERNE, VII. 1958. 156 s. ill.

Indhold: *Johannes Tholle*: Om gartnerne ved Frederiksberg Have, dens økonomiarealer og i haveinspektoret. *Victor Hermansen*: Frederiksberg Realskoles Historie. *Niels Maare*: Chr.F.Hetsch' Tegninger til Stuklofter paa Frederiksberg Slot. *J.Boisen Schmidt*: Forspillet til den store koleraepidemi. *Alfred Dyre*: Sporvognsstreiken på Frederiksberg i 1911. Småstykker: *Niels Maare*: Diderik Schäffers »Pyramide« i Dronning Sophie Magdalenes Paradekøkken paa Frederiksberg Slot. *J.Boisen Schmidt*: Frederiksberg Hospitals første sygevogn.

FREDERIKSBERG ÆLDRE KIRKEGAARD, II. *Sven Houmøller*: Paa Vandring i den stille Have. 1959. 207 s. ill.

Med plan over kirkegården.

FREDERIKSBERG GENNEM TIDERNE, VIII. 1960. 147 s. ill.

Indhold: *Anne E.Jensen*: Rahbek og de danske digtere. *Sigurd Swane*: Nogle smaa Erindringer fra min Barndoms Frederiksberg. *Edit Rasmussen*: Fra Lindebo til Lorry.

FREDERIKSBERG ÆLDRE KIRKEGAARD, I. *Johannes Tholle*: Den stille haves historie. 1961. 141 s. ill.

FREDERIKSBERG GENNEM TIDERNE, IX, I. 1962. 112 s. ill.

Indhold: *Sven Houmøller*: Birkedommer Eberlin. *Niels Maare*: Frederiksberg Slots Beboere fra 1852 til 1868. *Kaj Foltmar*: Justitsraaden paa Forhaabningsholm. *Niels Maare*: Prinsessernes Gaard i Ny Hollænderby.

FREDERIKSBERG GENNEM TIDERNE, IX, II. 1962. Frederiksbergbilleder. Udarb. af *Erik Ebstrup* og *Sven Houmøller*. 1963. 387 s.

Bidrag til en bibliografi over billeder med frederiksbergske motiver gengivet i danske bøger og tidsskrifter.

FREDERIKSBERG GENNEM TIDERNE, X. 1964. 176 s. ill.

Indhold: *Carl Dumreicher*: Adam Oehlenschläger bag sine digte om Frederiksberg. *Kaj Foltmar*: Sejldugsfabrikken paa Wodroffgaard. *Sven Røgind*: Da Frederiksberg havde sit eget sporvejsvæsen.

Styret for Historisk-topografisk Selskab for Frederiksberg

AUGUST 1966

Kommunaldirektør, cand.jur. C.F.Gerner Andersen.
Fhv. stadsarkitekt H. Carl Andresen.
Overinspektør, mag.art. L. Rostrup Bøyesen, arbejdsudvalgets formand,
styrets næstformand.
Fhv. skoledirektør E. Carstensen, medlem af arbejdsudvalget.
Professor, dr. phil. Aksel E. Christensen.
Viceborgmester, pastor Johs. Eilschou Holm.
Administrator, kgl. ordenshistoriograf, dr. phil. A. Fabritius,
medlem af arbejdsudvalget.
Borgmester, branddirektør A. Stæhr Johansen, styrets formand.
Stadsbibliotekar Johs. Lehm Laursen, medlem af arbejdsudvalget,
selskabets sekretær.
Oberst Niels Maare.
Assurandør, cand.act. C.W. Petersen, medlem af arbejdsudvalget,
selskabets kasserer.
Provst N.J. Rald.
Ekspeditionssekretær, rådmand Rudy Schrøder.
Overformynder, rådmand H.L. Thomsen.
Professor N. Thorkil-Jensen.

Revisorer:

Fuldmægtig Finn H. Blædel.
Kontorchef I.E. Haxthausen.

Selskabets adresse: Solbjergvej 25, København F.

Supplement til Medlemsfortegnelsen

i Frederiksberg gennem Tiderne V-X

NYE MEDLEMMER EFTER 1. OKTOBER 1964

Andersen, Bent, kommunelærer.	Klinting, Erik, civilingeniør.
Andersen, Henning, direktør.	Koch, Erik, forstander.
Bang, Arne, assistent.	Köneke, Geron, tobakshandler.
Bertram, Viggo, sekretær, cand.jur.	Marcussen, Knud, kommunelærer, skole-
bibliotekar.
Bolwig, Povl, boghandler.	Mortensen, Georg, købmand.
Brummerstedt, F.K., kommandørkaptajn.	Møller, Ib, fuldmægtig.
Bruun, Ellen, fru.	Neergaard, Julie, fru.
Buchwald, N.Fabritius, professor.	Nielsen, Bent, sporvejsfunktionær.
Christensen, Willy, overassistent.	Nielsen, Dina, assistent, fru.
Christoffersen, Bente, fru.	Nielsen, Lilli, fru.
Eisenhardt, Karl, vognmand.	Olsen, Ole Jørgen, statsaut. elinstallatør.
Fischer, Ralf, civilingeniør.	Pedersen, André Ingeman, sporvejsfunctio-
nær.
Flemmer, Aksel, typograf.	Poulsen, Flemming R.K., vognmand.
Frederiksberg Sparekasse.	Rasmussen, Hilma Klose, fru.
Fugmann, Vilh., aut. elinstallatør.	Rasmussen, Janus, tapetserermester.
Futtrup, V., afdelingschef.	Rislund, Kai, kobbersmed.
Ginge, Arne, parfumehandler.	Rosendal, Aage, gartneriejer.
Glahder, Jørgen, ordbogsredaktør, cand.
mag.	Sand, H., prokurist.
Gravesen, I. Siboni, lærerinde, fru.	Schmidt, Karin, assistent, frk.
Heegaard, Mogens, arkitekt.	Strube, Povl, forlagsboghandler.
Helweg-Mikkelsen, Tove, fru.	Sørensen, Aksel H., typograf.
Holm, Ejvind Høgsbro, landsretssagfører.	Trnka, Kirsten Würtz, sekretær, fru.
Holstebro Centralbibliotek, Holstebro.	Trolle, Ib, politimester, Århus.
Jensen, Ejnar, overassistent.	Tønnesen, Tønne, stud.mag.
Jørgensen, Jørgen, direktør.	Universitetsbiblioteket, Lund, Sverige.
Kastoft, Eva, civilingeniør, fru.	Vejde By og Amts bibliotek, Vejle.
Kisbye, Ketty, redaktør, fru.	

Hvor intet er anført, er medlemmernes bopæl hovedstadsområdet.

AFGÅEDE MEDLEMMER

Allesen-Holm, A.H., grosserer, cand. pharm. †	Høy, Thora, fhv. korrespondent, frk.
Baden, Arne, kontorchef. †	Jensen, Betty, fru.
Bjerge, Gustav, apoteker.	Jensen, Frida, fru. †
Bramsnæs, C.V., fhv. nationalbank- direktør. †	Jensen, I.C. Bjerg, grosserer.
Broholm, S., stadslandinspektør. †	Karstens Boghandel.
Christensen, Emma, fru.	Kinck-Petersen, O., redaktør, bladudgiver. †
Christiansen, P., direktør. †	Kyhl, Gerda, oberstinde. †
Dalhoff, V., lektor.	Lorenzen, Eivind, arkitekt M.A.A.
Drewsen, Michael, journalist.	Nollin, Edith, musiklærerinde.
Dumreicher, Carl, bibliotekar. †	Olsen, Olaf H., kontorchef. †
Erichsen, Villiam H., civilingeniør. †	Parelius, Ingeborg, fru.
Fogh, Betty, fru.	Petersen, Ejnar, pensionist.
Gødert, Henrik, overlærer.	Petersen, Magda, viceskoleinspektrice, frk. †
Hansen, A.P., ekspeditionssekretær.	Poulsen, Bertha, overlærer, frk.
Hansen, Karen Lindhard, fru. †	Præstrud, Povl, grosserer.
Hansen, L.P., postmester. †	Schmidt, Valborg, fru
Hansson, Edith, bogholderske, fru.	Schouboe, Helge S., direktør, civilingeniør.
	Velk, Albert, civilpolitiassistent. †
	Winsløw, Carl, fhv. kontorchef.

Selskabet havde den 1. august 1966 715 medlemmer.

Register

Udarbejdet af Rigmor Pedersen

- Åboulevarden 102, 109
Århus 67
Agerby, Aksel 55
Akademisk Skyttekorps 143, 146-147
Allégade 114
Aller, C. F. 37
Almindelig Hospital 143
Alving, T. M. 40
Amici, Gaetano 54-55
Andersen, Adam 6
Andersen, H. C. 140
Andersen, O. 23
Ansager 70, 94, 97
Arbejdernes Oplysningsforbund 67
Arboe Rasmussen, N. P. 41-42
Arvin, A. J. 63-64
Asmussen, V. F. 13, 20
- Bahnson, J. J. 35-36
Bakkehusmuseet 61, 69-101, 160
Balle, Nicolai Edinger 95
Bang, Bernhard 62
Bang, F. L. 81
Bang, Nina 52
Bang-Jensen, Povl 62-63
Bast, Jomfru (T.?) 91, 92, 93
Baumann, Lisinska (Elisabeth) g. Jerichau
52-54
Berg Nielsen, Birgitte 42
Bernadotteskolen 64
Birgitte Berg Niensens Husholdningsseminarium
42
Birkedal, Uffe 52
Birkedal, Vilhelm 52
Blangsted, M. Schierning 82
Blyt, J. F. 117, 135
Blædel, Finn H. 157
- Bolmer, Heinrich 100
Borch, Simon Chr. 146
Borck, Hans 80-81
Borgmester Fischers Vej 132
Borups Selskab 77, 86
Botanisk Have 26
Boulevardbanen 105-106, 124
Brammingegaard 79, 98
Bransnæs, C. V. 66
Brandes, Georg 142
Bredgade (for Norgesgade) 141, 142
Brendekilde, Hans 58
Brinck-Seidelin, L. C. 34
Brodtkorp, F. A. 141
Bruun, Angelo 45
Bruun, Laurids 46
Bülow, F. C. 114, 116-117, 135
Bülowsvej 103, 111, 114, 123
Bøgh, Nicolai 52
Børresen, Hakon 46
Boyesen, Lars Rostrup 158-160
- Carlsbergbryggerierne 160
Carlsbergmuseet 160
Caroline Amalie, dronning 44
Carstensen, E. 159
Christensen, Aksel E. 159
Christensen, Jens 26
Christian IX 60
Christiansfeld 44, 94, 97
Chr. Winthers Vej 64
Clausen, H. N. 52
Clausson, Claus 84
Coetlegou, L. C. E. 152
Collett, Johan 70, 77-78
Collett, Peter 77
Conring, Louise 44-45

- Daac, L. 70
 Dahl, Svend 62
 Dalhoff, N. C. 63, 65
 Dalmer, M. R. 92, 93
 Dan, H. P. Pedersen 35
 Danmarks Naturfredningsforening 20
 Dansk Hypotekforsikrings Bank 38
 Dansk Kvindesamfund 42
 Dansk Ligbrændingsforening 18
 Danske Diakonissestiftelse, Den 6, 43, 44, 63, 115
 Danske Statsbaner, De 122, 125, 128-133
 Diakonissestiftelsen 6, 43, 44, 63, 115
 Dohlmann, Helen 32
 Dons, Elisabeth 42-43
 Drewsen, H. 11
 Dreyer, J. C. F. 114
 Dyrehaven 108
- Eilschou-Holm, Johs. 157
 Elbe, Lili (Einar Wegener) 32
 Elers-Nielsen, C. E. 26
 Emmauskirken 45, 124
 Endrupholm 83
 Engelhart, Hans 86
 Engelhart, Niels 86
 Enna, August 43
 Eversvej 133
- Fabricius, Bjørn 100
 Fabricius, Georg Andreas 70
 Fabricius, Ingeborg Margrethe f. Øllgaard 78, 97
 Fabricius, Margrethe Hedeveg f. Øllgaard 78
 Fabricius, Terman 97
 Fabricius, Wilhelm 70-101
 Fabrikvej 124
 Fabritius, Albert 157-158
 Falbe-Hansen, V. A. 146
 Falkoner Allé 103, 113, 121, 122, 135
 Falkoneralléens Sporvejselskab 134
 Fallesen, Edvard 59-60
 »Fasankirkegaarden« – se Solbjerg Kirkegaard
 Fasanvej 5, 6, 8, 10, 12, 19, 20, 29-31, 35, 42, 44,
 45, 103
 Finansministeriet 5-6, 8
 Fiolstræde 142
 Fjord, N. J. 34-35
 Fjords Allé, N. J. 103
- Foersom, Peter 70-71, 74, 75, 80
 Fonestier, Henri Louis 152
 Foreningen Norden 67
 Forhaabningsholms Allé 32, 42
 Franck, Gudrun 45
 Frantzowitz' Fødehjem 51
 Frederiksberg Allé 5
 Frederiksberg Assistentens Kirkegaard – se Solbjerg
 Kirkegaard
 Frederiksberg Begravelsesvæsen 9-68
 Frederiksberg Bredegade 114
 Frederiksberg Gasværk 131
 Frederiksberg Grundejerforening 126
 Frederiksberg Have 140, 150
 Frederiksberg Kirke 5, 8-9
 Frederiksberg Kommunes Biblioteker 158
 Frederiksberg Kommunes Børnebiblioteker 45
 Frederiksberg Raadhus 156
 Frederiksberg Slot 71, 137-156, 160
 Frederiksberg Sporvejs- og Elektricitets-
 Aktieselskab 135-136
 Frederiksberg Station 103, 112, 113, 118, 119, 121,
 122, 124-131
 Frederiksberg ældre Kirkegaard 5-9, 22, 26, 29,
 31, 68
 Frederiksbergske Sporvejselskab, Det 125
 Frederikssundsbanen 102-103, 105, 107, 112, 119,
 121, 122, 124, 126, 127, 133
 Frederiksvej 10, 20
 Freisleben, Carl Frederik Ferdinand 147
 Friis, Aage 45-47
 Friis-Skotte, J. 64, 136
 Frimurerlogen 141
 Frue Kirke 144
 Fuglevangsvej 103, 107
- Gl. Kongevej 114
 Geismar, C. F. 36
 Geismars Væverier, A/S 36
 Gertz, M. Cl. 146
 Gierløf, A. C. 100
 Gierløf, Mad. (måske E. M. Gierløf) 90, 91
 Gierløf, E. M. (måske Mad. Gierløf) 90, 91
 Gierløf, Gabriel 92
 Gjøll 41
 Glæsel, Edvard F. V. 19, 21
 Godsbanegården 104, 105, 126

- Godthaabskirken 65
 Godthåbsvej 127
 Godthåbsvejens station 127
 Gothersgade 142, 146
 Gottlieb, O. E. 32
 Grosserersocietetet 38, 40
 Grønvold, Holger 47-48
 Gyldenløvesgade 103
- Hage, Alfred 150
 Hage, Christopher 142, 154
 Hage, Hother 142, 146
 Hall, C. C. 137, 138
 Hall, Peter Elias 7, 29-30
 Hallager, Laurents 85-86
 Hammer, Fritz 146
 Hammerich, Holger 105
 Hammerichsgade 103
 Hans Egedes Gade 103
 Hansen, Carl Adam 146
 Hansen, Constantin 140, 142, 143
 Hansen, Hans Peter 6
 Hansen, J. P. 5, 29
 Hanssen, Cato 146
 Hanssen, H. P. 46
 Hauch, Carsten 141, 142
 Haugbøll, Charles 158, 159
 Haxthausen, I. E. 159
 Hedebol, Peder 42
 Hedegaard, Jørgen Sørensen 146
 Hedemann, Cecilie Pouline 34
 Henningsen, Agnes 42
 Herschend, W. 125
 Hilsøe, Arne 26
 Hirsch, J. C. W. 45
 Holm, Edvard 37
 Holm, F. C. 140
 Holm, Hans Carl 84-85, 91-92
 Holst, Christiane 79
 Holst, Peder 84
 Holstein-Rathlou, Emil von 54
 Houmøller, Sven 29-68, 158-159
 Hovedbanegården (1847-1864) 106-109
 Hovedbanegården (1864-1911) 103-105, 110, 111, 122
 Hovedbanegården (fra 1911) 122-123
 Howitz, Frantz 50-51
- Howitzvej (Lampevej) 51, 103, 114, 115
 Høeg, Carsten 48-49
 Høeg, Margrethe Dorothea Hansdatter 93, 100
- Immanuelskirken 32
 Indenrigsministeriet 33, 137
- Jacoby, E. 135
 Jagtvej 103, 133
 Jansen, Jomfru 92
 Jelle, H. M. 26
 Jensen, J. P. 30
 Jensen, Thomas 67
 Jerichau, Elisabeth f. Lisinka Baumann 52-54
 Jerichau, J. A. 52-54
 Jernbaner på Frederiksberg 102-136, 160
 Johansen, A. Stæhr 157, 159
 Johansen, J. P. 22
 Johnson, Charly 135
 Justitsministeriet 33
 Jyllandsvej 10
 Jørgensen, Jørgen 5-28
- Kaalund, H. V. 55-56
 Kalundborgbanen 119, 121, 122
 Kasino 148
 Kastanievej 135
 Kierkegaard, Søren 140
 Kirkeministeriet 20
 Kjeldahl, Johan 58-59
 Kjer, Jacob 83
 Klammerivej (Peter Bangs Vej) 5, 29, 36, 44, 103, 115, 132
 Klampenborgbanen 102, 104-106, 108-111, 122, 123, 128, 133, 134
 Koch, C. H. 38
 Koch, F. J. 117, 135
 Koch, Henning 42
 Koch, K. V. 42
 Koch, Rudolph 14, 22-24, 42
 Koch, Simon 42
 Koch, Svend 126, 136
 Kongelige Bibliotek, Det 42
 Kongelige danske geografiske Selskab, Det 49
 Kongelige Fødselsstiftelse, Den 44
 Kongelige Teater, Det 43, 59
 Kornerup, Else 69-101

- Krarup, O. T. N. 30
 Kristiansfeld 44, 94, 97
 Kruse, Lauritz 70-71, 75, 96
 Kunstakademiet 52
 Kyhn, Vilhelm 47, 56
 Kystbanen 108, 127, 132
 Københavns Begravelsesvæsen 26
 Københavns Valgmenighed af 1890 32
 Køster, Knud 12
- Ladegården 102, 114, 118
 Lampevej (Howitzvej) 51, 103, 114, 115
 Landbohøjskolen 34, 114
 Larsen, Joakim 34, 61-62
 Larsen Stevns, Niels 56-57
 Lauritzen, Aage 62
 Laursen, Johs. Lehm 157-162
 Lebech, Mogens 157
 Lehmann, Astrid g. Bruun de Neergaard 143
 Lehmann, Edvard 143
 Lehmann, Heinrich 138, 142
 Lehmann, Johannes 137-156
 Lehmann, Jørgen 155
 Lehmann, Orla 137-156, 160
 Lehmann, Orla d. y. 142-155
 Lehmann, Rota Margrethe 142, 150
 Lehmann, Signe f. Mackeprang 137
 Lchmann, Wilhelm 141
 Liebmann, Axel 149
 Lindahl, Johan Josua 148
 Lindblad, Otto 148
 Lindevangs Allé 133
 Lindhard, Erik 58-59
 Invald, Steffen 160
 Louise, dronning 44-45, 53
 Lund, Anders Haasum 83, 87
 Lund, Paul 99
 Lunds studenterforening 147-151
 Lykke, Jacob Gabriel 146, 151
- Maare, Niels 159
 Mackeprang, Signe g. Lehmann 137
 Madsen, Peder 65-66
 Madvig, Anton 146
 Madvig, Johan Nikolaj 147
 Magnussen, Rikard 40
 Malmquist, H. T. 148
- Maric Sophie Frederikke, dronning 141
 Marstrand, Vilhelm 144, 149
 Materialgården på Solbjerg Kirkegaard 14-17, 62
 Meldahl, Ferdinand 140, 141, 145
 Michaëlis, Sophus 64
 Michaëlis, Tao 64
 Monrad, D. G. 137
 Morin, E. F. T., baron de Malsabrier 152
 Muusmann, Carl 40
 Mygdal, Elna 56
 Müller, Max 38
 Müller, Otto 33
 Mynster, Jakob Peter 70, 75-76, 81-82
 Mynster, Ole Hieronymus 70, 76-77, 81-82
 Münter, Fr. 95
 Møller, Anthon 140
 Møller, K. V. 146, 151
- Nandrup, Stephan 136
 Nanke, Chr. 146
 Nationalbanken 66
 Neergaard, Astrid Bruun de f. Lehmann 143
 Neiiendam, Robert 158
 Nellemann, Mogens Peter 87
 Nielsen, Birgitte Berg 42
 Nielsen, Mathilde 47
 Nielsen, Poul 47
 Nix 146
 Nobel, E. F. 117, 135
 Nordbanegården 103-106, 110
 Nordbanen 102-106, 108-112, 114, 122, 123, 127,
 132-134
 Nordre Fasanvej 103
 Nordre Kapel (Solbjerg Kirkegaard) 12-14, 18
 Nordstrøm, C. F. I. 148
 Norgesgade (nu Bredgade) 141, 142
 Norman-Hansen, C. M. 46
 Norske Selskab 77
 Ny Kongensgade 154
 Nyrop, Camillus 46
 Nyrop, Kristoffer 46
 Nystrom, Eiler 51
 Nørrebrogade 133
 Nørre Voldgade 123
- »Odeon« 33
 Ostenfeld, Harald 64-66
 Overgaard, Christian 87

- Peter Bangs Vej (Klammerivej) 5, 29, 36, 44, 103,
115, 132
- Petersen, C. N. 33
- Petersen, C. W. 157-158
- Petersen, Peter Nielsen 146
- »Petershaab« 6
- Phister, Louise 60
- Piccioni, Vincent 152
- Plockross, H. C. 32
- Ploug, C. 148
- Ploug, Hother 142
- Poulsen, D. T. 19
- Povelsen, Jacobine 93
- Povlsen, Thorvald 42
- Puggaard, Hans 145
- Rahbek, Kamma 77
- Rahbek, Knud Lync 69-70, 75-77
- Rahbek, Ove 99
- Rald, N. J. 159
- Ramm, Peter Gottfried 13, 20
- Randrup, H. M. 98
- Rasch, Aage 99
- Rasmussen, Eiler 38-39
- Rasmussen, N. P. Arboe 41-42
- Rasmussen, Søren 86
- »Rathlousdal« 54
- Raunkjær, Barclay 49
- Raunkjær, C. 49
- Raunkjær, Ingeborg 49
- Rehberg (Reeberg), P. N. 117, 135
- Reinhardt, C. E. 137
- Reumert, Elith 60
- Reventlow, Axel 40
- Rich, C. F. 46
- Rigsarkivet 45
- Riisager, Emil 50
- Riise, A. H. 55
- Rolighedsvej 103, 125, 135, 136
- Rosenåen 114
- Rosenvanget 143
- Rosenørn, Emil 32-34
- Rosenørns Allé 105
- Roskildevej 6, 8, 10, 12, 20, 29, 32, 38, 103, 114,
132
- Røgend, Sven 102-136
- Saint Lieu, Edmond de 152
- Salomonsen, Carl Julius 143
- Sct. Lukas Kirke 64
- »Sct. Thomas« 55
- S-banen 128-133
- Schierning, Mads 81-83
- Schiøtt, Julius 37-38
- Schmidt, Alfred 52
- Schmidt, Karl 146
- Schovelin, Julius 38-40
- Schrader, Tage Schack 146
- Schrøder, Ludvig Peter 146, 151
- Schwan, Georg 151
- Schweigaard, Anton Martin 138
- Sedivy, Frantz 121
- Simonsen, Niels Juel 34-35
- Sjællandske Jernbaneselskab, Det 106, 108, 110,
119, 128
- Skolen paa la Cours Vej 64
- Smallegade 44, 114, 118
- Smidth, F. L. (Verner Frederik Læssøe) 50
- Smidth, Hans 50
- Smidth, Verner Frederik Læssøe (F. L.) 50
- Smith, John Albrekt 150
- Solbjerg Kirkegaard 5-68, 158, 160
- Solbjerg Sogn 64
- »Sommerlyst« 5
- Sophie Hedvig, prinsesse 142
- Statsbanerne 122, 125, 128-133
- Stefansgade 133
- Stein, Harald A. E. 44
- Stein, S. A. V., 117, 135
- Stevns, Niels Larsen 56-57
- Stribolt, Oscar 57-58
- Studentereforeningen 143-144, 147-151
- Svendsen, Johan 43
- Svendsen, Olga 57-58
- Sydbanen 119, 121, 122
- Søndermark Kirkegaard 18, 26
- Søndermarken 106-107
- Søndre Fasanvej 5, 6, 8, 10, 12, 19, 20, 29-31, 35,
42, 44, 45
- Søndre Kapel (Solbjerg Kirkegaard) 9-13, 18, 30,
42
- Sørensen, Lauritz 62
- Sørensen, Søren 146

- Sørensen, William 40-41
»Søster Sophies Minde« 45
- Tegnér, Christofer 151
Tegnér, Lars Gustaf 151
Thomsen, Carl 60-61
Thomsen, H. L. 157
Thomsen, Vilhelm 36-37, 61
Thorup, Carl Magnus 5, 6
Thorup, V. 39
Trock, Jomfru 93
Tutein & Koch 42
Tørsleff, Rasmus 83
- Vaalse 41
Vallo, J. H. V. E. 147
Vejle amt 138, 140
Vestbanen 102-103, 105, 107, 111-115, 118-122, 126
Vesterbrogade 107-110, 123
Vester Farimagsgade 103, 110
Vestre Kirkegaard 14, 68
Virginiavej 44
Vodroffsvej 102, 104, 109, 111, 112, 122, 133
Voergaard (Vendsyssel) 33
- Wegener, C. F. 41-42
Wegener, Einar (Lili Elbe) 32
Wegener, Gerda 32
Wegmann, Bertha 63
Worm, Pauline 56
Wøldike, Helga 70
- Zahrtmann, Sophie 45
Zoologisk Have 38, 40
- Oehlenschläger, Adam 70-75
Oehlenschläger, Joachim Conrad 72
Oehlenschläger, Martha Maria 71
Oehlenschläger, Sophie 70-71
Oehlenschläger-Selskabet 157
Øllgaard, Ingeborg Margrethe g. Fabricius 78, 97
Øllgaard, Margrethe Hedevig f. Fabricius 78
Øllgaard, Nicolaj Esmark 80
Øllgaard, Niels Rasmussen 78
Øllgaard, Rasmus 77, 79-80
Øllgaard, Rasmus Nielsen 79
Øllgaard, Søren 79
Øllgaard, Terman 79, 98
Ørstedesvej, H. C. 102, 105, 111, 114, 134
Østerbro Station 105, 123
Øster Voldgade 123

Indhold

<i>Jørgen Jørgensen</i> : Solbjerg Kirkegård 1865-1965	5
<i>Sven Houmøller</i> : Visit hos en Hundredaarig..	29
<i>Else Kornerup</i> : En Stambog paa Bakkehusmuseet	69
<i>Sven Røgind</i> : Jernbaner på frederiksbergsk grund	102
<i>Johannes Lehmann</i> : Orla Lehmann og Frederiksberg Slot	137
Selskabets virksomhed, ved sekretæren	157
Supplement til medlemsfortegnelsen	164
Register, ved <i>Rigmor Pedersen</i>	166

FREDERIKSBERG GENNEM TIDERNE, XI
er sat med Monotype Bembo og trykt på Specialtryk
i Nordlundes Bogtrykkeri, København
Klicheerne er udført i F. Hendriksens Eftf.
Reproduktions-Atelier

NORDLUNDE
KØBENHAVN